

Palkkamiekat kirjeissä
Skotlantilaisten palkkasoturien näyttäytyminen Ruotsin kuninkaallisten ja
aatelin kirjeissä 1570-1599

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja
kauppatieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos
Suomen historian pro gradu -
tutkielma

Huhtikuu 2018

Sebastian Schiavone

Ohjaaja Kimmo Katajala

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Sebastian Schiavone

Opiskelijanumero: 234714

Tutkielman nimi: Palkkamiekat kirjeissä: Skotlantilaisten palkkasoturien Ruotsin kuninkaallisten ja aatelin kirjeissä 1570-1599

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 110 + 1 liite

Aika ja paikka: huhtikuu 2018, Joensuu

Pro gradu –tutkielmani käsittelee skotlantilaisten palkkasoturien näyttäytymistä Ruotsin kuninkaiden ja aatelin kirjeissä 1570-1599. Tutkielmassa tarkastelen kirjeistä esiin nousseita diskursseja, joiden avulla kirjeiden kirjoittajat merkityksellistävät skotlantilaisia palkkasotureita. Tutkielman tutkimuskysymys on *Miten skotlantilaiset palkkasoturit näyttäytyvät Ruotsin valtakunnan kuninkaiden ja aateliston kirjeissä 1570-1599?*

Vastaan tutkimuskysymykseen lähdeaineiston avulla. Lähdeaineisto koostuu Ruotsin Valtakunnanregistratuuran ja Kaarle-herttuan registratuuran sisältämistä kirjeistä, sekä yhdestä Pontus De la Gardien ja yhdestä Eric Sparren kirjoittamasta kirjeestä. Analysoin kirjeitä käyttäen metodinani diskurssianalyysiä. Näin selvitän millaisina sotilaina ja ihmisinä skotlantilaisia palkkasotureita pidettiin, erosiko suhtautuminen skotlantilaisiin kirjeiden kirjoittajien suhtautumisessa muunmaalaisiin sotilaisiin ja nousevatko skotlantilaiset erityisenä ryhmänä esiin kirjeistä? Apunani tutkielmassa käytän tutkimuskirjallisuutta, joka koostuu aiemmasta Ruotsissa uuden ajan alussa palvelleista skotlantilaisista palkkasotureista tehdystä tutkimuksesta, 25-vuotisesta sodasta, sekä uuden ajan alun eurooppalaisista palkkasotureista tehdyistä tutkimuksista.

Skotlantilaiset palkkasoturit näyttäytyvät uuden ajan alulle tyypillisinä palkkasotureina, joita hallitsijat pitivät toisaalta tarpeellisina ja hyvämaineisina, mutta toisaalta tilanteen tullen epäluotettavina. Poikkeuksen muodostaa vuosien 1574 ja 1576 välinen aika, jolloin suhtautumien skotlantilaisiin korostuu omaksi ajanjaksokseen tarkasteluajanjaksolla. Suhtautuminen skotlantilaisiin ei eroa uuden ajan alun yleisestä suhtautumisesta palkkasotureihin. Skotlantilaisiin palkkasoturikomentajiin ja aatelismiehiin suhtauduttiin ensisijaisesti muiden, lähtökohtaisesti yhteiskunnallisten ja sosiaalisten ominaisuuksien, ei heidän skotlantilaisuutensa perusteella.

Sisällys

1. Johdanto	
1.1 Skotlantilaiset palkkasoturit ja 25- vuotinen sota	3
1.2 Tutkimuskysymys ja tutkielman aikarajaus	5
1.3 Tutkimusperinne ja tutkimuskirjallisuus	6
1.4 Metodin ja lähteiden esittely	9
2. Palkkasoturit – hyvät sotilaat	14
2.1 Valtakunnalle uskolliset miehet	15
2.2 Tarpeelliset miehet	19
3. Palkkasoturit – huonot sotilaat	38
3.1 Epäluotettavat ja rasittavat sotilaat	39
3.2 Hallitsemattomat ja huonot sotilaat	59
4. Hyvät miehet	64
4.1 Kuninkaan miehet ja palvelijat	65
4.2 Uskolliset ja luotetut miehet	79
5. Murhamiehet ja viholliset	85
5.1 Petturit kelmit	87
6.0 Johtopäätökset	101
Lähteet	105
Liitte 1. Kirjeiden perustiedot	

1. Johdanto

1.1 Skotlantilaiset palkkasoturit ja 25-vuotinen sota

Pitkin 1500-lukua hallitsijat Euroopassa palkkasivat palkkasotureita taistelemaan armeijoissaan kasvavissa määrin pitkin vuosisataa. Kuninkaille palkkasoturien käyttö feodaalimallista hiljalleen irtaantuvassa armeijassa joka hyötyi aatelisratsuväen lisäksi ammattimaisen jalkaväen kehityksestä, oli poliittisesti turvallinen ratkaisu. Koska usein vain kuninkaalla oli varaa värvätä ulkomaalaisia palkkasotureita, nämä toimivat valttikorttina valtataistelussa valtakunnan aatelisten ja kuninkaan välillä ja mainioina kuninkaan alamaisten kapinoiden tukahduttajina. Samasta syystä hallitsijat olivat halukkaampia kokeilemaan armeijoissaan uusia aseita, kuten tuliaseita ensin, palkkasoturien käyttäminä.¹

Palkkasoturien vilkkaasta käytöstä huolimatta rahasta ammatikseen sotivilla miehillä oli verrattain huono maine 1500-luvun Euroopassa. Poliittiset ja filosofiset vaikuttajat, kuten Sir Thomas More, Desiderius Erasmus ja Niccolo Machiavelli, pitivät palkkasotureita epäluotettavina ja huonoina sotilaina, jotka olivat yhtä vaarallisia palkkaajalleen kuin vihollisilleen. Termi ”palkkasoturi” tarkoitti 1300-luvulta aina 1500-luvun loppuun saakka Euroopassa alhaissäätyistä miestä, joka soti rahasta, näin erottuen feodaalisuhteessa herransa puolesta taistelevasta sotilaasta, tai hallitsijansa tai itsensä valtuuttamina taistelevista aatelistmiehistä. Vasta 1500-luvun lopussa ja 1600-luvulla termi alkoi tarkoittaa vakiintuneemmin ulkomaalaisia rahasta taistelevia sotilaita. Ulkomaalaisuus ei kuitenkaan ollut palkkasoturien kritisoijille olennaista, vaan näiden sääty. Ajatus ammatikseen sotivan alhaissäätyisen miehen huonoudesta juontaa juurensa feodaaliyhteiskuntaan, jossa aatelisilla oli perinteisesti oikeus kantaa aseita ja käydä sotaa, kun taas alempien säätyjen miehet saattoivat

¹ Kiernan 1957, 68-71.

taistella oikeutetusti vain herransa alaisuudessa. Tästä näkökulmasta katsottuna alempiin säätyihin kuuluvat palkkasoturit olivat moraalisisessa katsannossa ”huonoja sotilaita”, koska he kävivät epäoikeutettua sotaa, ollen näin epäluotettavia. Samasta syystä vieraan vallan alaisuudessa palvelevaa aatelismiestä, varsinkaan sellaista joka oli saanut vastineeksi palveluksestaan maata ja titteleitä, ei pidetty 1500-luvun Euroopassa palkkasoturina.²

Tässä tutkielmassa palkkasotureina käsitetään termin 1500-luvun merkityksestä poiketen kaikki vieraan vallan alaisuudessa sotilaina tai sotilaiden komentajina palvelleet miehet, olivatpa nämä aatelisia tai alempien säätyjen edustajia ja olipa miesten palkka sitten rahaa, maata tai titteleitä.

1500-luvulla Skotlannin talous kehittyi hitaasti Manner-Eurooppaan verrattuna ja Euroopan valtopolitiikan suhteen valtakunta kuuluikin Euroopan periferiaan. 1500-luvun toisella puoliskolla nopea väestönkasvu, yhdistettynä useisiin peräkkäisiin nälkävuosiin, ruoan hinnan nousuun, sekä epidemia-aaltoihin kasvattivat väestössä painetta parempien elinolojen löytämiseen ja siten muuttoon Manner-Eurooppaan. Tuolla vuosisadalla Skotlannin poliittinen voimatasapaino oli jakautunut aateliston ja kuninkaan kesken niin, että aatelismiesten oli tyypillistä ylläpitää omia aseistettuja joukkojaan. Tästä johtuen merkittäväällä osalla Skotlannista lähteneistä nuorista miehistä oli sotilastausta.

Sotilaiden värväytyminen vieraiden valtakuntien palvelukseen oli 1500- ja 1600-lukujen puolivälissä niin mittavaa, että 1587 Skotlannin valtaneuvosto tuomitsi ilman kruunun lupaa vieraiden valtakuntien palvelukseen värväytyvät miehet rikollisiksi.³ Palkkasotureiksi eivät

² Trim 2002, 81-85.

³ Miller 2013, 173-175.

listautuneet kuitenkin ainoastaan alempien säätyjen edustajat, eivätkä palkkaajat olleet sen paremmin useinkaan vieraiden kruunujen sotilaita tai virkamiehiä. Monet skotlantilaiset aatelismiehet ja näiden (usein nuoremmat) pojat värväytyivät palkkasotureiksi ja värväsivät itse maanmiehiään listautumaan palvelemaan kruunun palvelukseen. Aatelismiehille, maanomistajille ja näiden lapsille palkkasoturin työ ja palkkasoturijoukkojen johtaminen tarjosivat mahdollisuuden sosiaalisen aseman paranemisen kautta nousevan säätykiertoon sekä konkreettiseen rikastumiseen.⁴

Ruotsin valtakunta oli 1500-luvulla poliittisessa ja taloudellisessa hirttosilmukassa Kalmarin Unionin hajoamisen jälkeen ja valtakunnalla oli vihollisia joka puolella Itämeren. Pitkin vuosisataa Ruotsin ulkomaanpolitiikka koostuikin niin hyökkäävästä kuin puolustavastakin sodankäynnistä, minkä tuloksena armeijan kehittämisestä tuli valtakunnalle jatkuva prioriteetti.⁵ Jo 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla skotlantilaisia kirjattiin rulliin Ruotsin kruunun palvelukseen, mutta skotlantilaisten sotilaiden määrä kasvoi merkittäväksi Ruotsin kruunun armeijoissa 1560-luvulla Ruotsin ja Skotlannin kruunujen diplomaattisten suhteiden vahvistuessa.⁶ Ensimmäinen merkittävä skotlantilaisten palkkasotilaiden värväytyminen Ruotsin kruunun palvelukseen tapahtui 1563, kun kuningas Eerik XIV käski värvätä Skotlannista 2000 palkkasotilasta vahvistamaan ruotsalaisten armeijoita sodassa tanskalaisia vastaan.⁷ Kuningas Juhana III lähetti nämä palkkasoturit kotiin 1570, joskin useat sotilaita johtaneet, nyt Ruotsin valtakunnasta maata omistaneet komentajat jäivät maahan.⁸

⁴ Grosjean 1993, 49; Miller 2013, 181, 182.

⁵ Grosjean 1993, 35, 36.

⁶ Grosjean 1993, 51.

⁷ Fischer 1907, 47.

⁸ Fischer 1907, 51, 52.

Ruotsin ja Venäjän valtakuntien välillä alkoi 25-vuotinen sotajakso 1570 jonka maantieteellisinä kiistakohteina olivat alueet Baltiassa ja Karjalassa. Tämä tarkoitti Ruotsille tarvetta armeijan kasvattamiseen, ja vuonna 1573 kuningas Juhana käskikin skotlantilaisen palkatun komentajansa Archibald Ruthvenin värvätä miehiä sotaan Skotlannista⁹. Ruthven hankki Skotlannista 2500-5000 miestä, ja nämä olivat lukumäärältään todennäköisesti suurin joukko skotlantilaisia, joka koskaan värvättiin Ruotsin kruunun palvelukseen.¹⁰ Nämä skotlantilaiset taistelivat Pontus De la Gardien komennuksessa Virossa venäläisiä vastaan armeijassa, joka koostui heidän lisäksi saksalaisista huoveista ja ruotsalaisista sekä suomalaista sotilaista. Välit palkkasoturien ja De la Gardien välillä eivät olleet onnistuneelle sodankäynnille optimaaliset. Skotlantilaisille ei maksettu palkkoja ajoissa, eivätkä he suostuneet marssimaan De la Gardien mukana ilman etukäteispalkkaa.¹¹ 1574 Wesenbergin linnan piiritys, johon skotlantilaiset De la Gardien joukoissa ottivat osaa, päättyikin katastrofiin. Epäonnistuneiden linnanvaltausyritysten jälkeen saksalaiset, jotka eivät tulleet toimeen skotlantilaisten kanssa, kapinoivat ja hyökkäsivät skotlantilaisten kimppuun ja hajottivat De la Gardien armeijan Wesenbergin linnan edustalla.¹²

Samana vuonna paljastui salaliitto, johon ottivat osaa skotlantilaiset komentajat Archibald Ruthven ja Gilbert Balfour. Sen tarkoituksena oli murhata kuningas Juhana ja palauttaa Eerik Vaasa valtaistuimelle. Salaliitto kuitenkin paljastui ja salaliittolaiset joko pakenivat maasta, heidät mestattiin, tai he joutuivat vankeuteen. Gilbert Balfour mestattiin vuonna 1576 ja Archibald Ruthven menehtyi köyhänä vankina Westeråsin linnassa. Selkkauksen jälkeen Skotlannin valtaneuvosto kielsi skotlantilaisia värväytymästä Ruotsin kruunun palvelukseen.¹³

⁹ Fischer 1907, 52; Tawastjerna 1920, 96.

¹⁰ Grosjean 1993, 72.

¹¹ Fischer 1907, 62.

¹² Fallon 1972, 5; Fischer, 1907, 62-66; Tawastjerna 1920, 94-100; Ödberg 1897, 127-130.

¹³ Grosjean 1993, 52.

Seuraavan kerran skotlantilaisia palkkasotureita värvättiin Ruotsin kruunun palvelukseen 1591. Liivinmaalla soti 662 skotlantilaista huovia, joiden lippueiden johtajat olivat kapteenit William Ruthven ja Henry Leyell. Täyssinän rauhan 1595 jälkeen, 25-vuotisen sodan loputtua, Leyellin ja Ruthvenin lippueet siirtyivät Klaus Flemingin kanssa Suomeen ja taistelivat Flemingin puolella nuijasodassa ainakin Savon alueella linnanhera Gödik Fincken alaisuudessa.¹⁴ Samat skotlantilaiset olivat vuosisadan viimeisinä vuosina Kaarle-herttuan ja Ruotsin kuningas Sigismund Vaasan välisessä valtataistelussa uskollisia Sigismundille. Kun Kaarle-herttua voitti sodan 1599, menettivät kuningas Sigismundia puoltaneet skotlantilaiset aatelismiehet asemansa Ruotsissa ja joutuivat pakenemaan valtakunnasta.¹⁵

1.2 Tutkimuskysymys ja tutkielman aikarajaus

Tutkielmani tutkimuskysymys on: *Miten skotlantilaiset palkkasoturit näyttäytyvät Ruotsin valtakunnan kuninkaiden ja aateliston kirjeissä 1570-1599?*

Tutkimuksen fokuksessa ei ole, mitä skotlantilaiset palkkasoturit tekivät, vaan se, millaisina he näyttäytyivät kuninkaiden ja aateliston kirjeissä. Tutkimuskysymys purkautuu näin alakysymyksiin: millaisina skotlantilaisia – ja yleensä ulkomaisia palkkasotureita pidettiin? Mitä heiltä odotettiin? Erosiko suhtautuminen skotlantilaisiin esimerkiksi kirjeiden kirjoittajien suhtautumisessa samoissa joukoissa sotiin muunmaalaisiin sotilaisiin? Nousevatko skotlantilaiset erityisenä ryhmänä esiin kirjeistä joissa puhutaan joukoista, joiden osana skotlantilaiset palkkasoturit operoivat?

¹⁴ Pohjolan-Pirhonen 1973, 415; Ylikangas 1977, 227.

¹⁵ Fischer 1907, 66, 67.

Tutkin siis sitä, millaisia skotlantilaisia koskevia diskursseja teksteistä nousee esiin. Tarkastelen skotlantilaisten merkityksellistämistä sekä retoriikkaa, jota kirjeiden lähettäjät käyttävät käsitellessään skotlantilaisia

Tutkittava aika käsittää siis noin kolme vuosikymmentä. Olen tehnyt tutkimuksen ajallisen rajauksen siten, että se käsittää Venäjää vastaan käydyn 25-vuotisen sodan, nuijasodan, sekä Kaarlen ja Sigismundin välisen sodan Ruotsin kruunusta. Tutkimani kolmen vuosikymmenen aikana skotlantilaiset palkkasoturit olivat mukana sota- ja poliittishistoriallisesti tärkeissä tapahtumissa, kuten Wesenbergin linnan epäonnistuneessa valtausyrityksessä, kuningas Juhanan salamurhayrityksessä, sekä nuijasodassa. Tämän lisäksi Vuonna 1570 alkaneet Ruotsin valtakunnan käymät sodat voidaan nähdä siinä määrin jatkumona toisilleen, että usein samat skotlantilaiset olivat kaikissa kolmessa sodassa.¹⁶

1.3 Tutkimusperinne ja tutkimuskirjallisuus

Skotlantilaisia palkkasotureita ja heidän toimintaansa Euroopassa uuden ajan alussa on tutkittu sosiaal historian ja sotahistorian näkökulmasta jo pitkälti 1800-luvulta lähtien. Varhaisimpia tutkimuksia aiheen tiimoilta on James Grantin kirjoittama *Memoirs and Adventures of Sir John Hepburn* joka ilmestyi jo 1851 ja keskittyi kuningas Kustaa II Adolfin riveissä 30-vuotisessa sodassa taistelleisiin skotlantilaisiin. Skotlantilaisia palkkasotureita Ruotsin kruunun palveluksessa 1600-luvulla tutkinut James Fallon mainitsee, että Ruotsissa työskennelleistä skotlantilaisista kirjoitettiin jo varhain paljon perhehistoriikkeissa mutta että nämä teokset harvoin ovat tutkimuskirjallisuudeksi tai lähteiksi sopivaa materiaalia.¹⁷ Tärkein Ruotsin kruunun alla palvelleista skotlantilaisista kertova tieteellinen

¹⁶ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research (16.04.2016).

¹⁷ Fallon 1972, 15

perusteos lienee Th. A. Fischerin 1907 julkaistu *The Scots in Sweden*, joka käsittelee skotlantilaisten sotilaiden edesottamuksia Ruotsissa 1500-luvulta 1800-luvulle. Fischerin teoksella onkin keskeinen osa tutkimukseni historiallisen kontekstin ja skotlantilaisia 25-vuotisessa sodassa koskevan henkilö- ja tapahtumahistorian hahmottamisessa. Fischerin teosta käytettäessä on otettava huomioon teoksen ikä ja sen kirjoitusaika. Iästään huolimatta Fischerin tutkimus on kuitenkin yhä kattavin aiheesta kirjoitettu teos, jota siteeraavat esimerkiksi niin ikään skotlantilaisista palkkasotureista kirjoittanut James Fallon väitöskirjassaan *Scottish Mercenaries: In the Service of Denmark and Sweden 1626-1632* (1972), sekä Alexia Grosjean 1600-luvun skotlantilaisten ja Ruotsin valtakunnan suhteita käsittelevässä väitöskirjassaan *Scots and the Swedish State: Diplomacy, Military Service and Ennoblement 1611-1660* (1998). Toinen aiheen perusteos, jonka fokus on kuitenkin huomattavasti rajatumpi kuin Fischerillä, mutta kattaa tutkielmani tarkasteluajanjakson sisältä tärkeän ajanjakson, on James Down tutkimus *Ruthven's army in Sweden and Esthonia* (1965), jossa Dow käsittelee 1573 Ruotsin kruunun alaisuuteen värvätyn skotlantilaisen sotajoukon ja heidän komentajiensa toimintaa.

Myöhemmin aiheesta ei ole kirjoitettu vastaavia perusteoksia jotka koskivat erityisesti Ruotsia ja 1500-lukua. On kuitenkin syytä mainita, että 2000-luvulla tohtori Alexia Grosjean on tutkinut kattavasti etenkin Skotlannin ja Ruotsin suhdetta 1600-luvulla. Hänen teoksensa *An unofficial alliance: Scotland and Sweden 1569-1654* (2003) aikarajaus käsittää 1500-luvun jälkipuoliskon, joka osuu yhteen myös oman tutkielmani aikarauksen kanssa. Etenkin Britanniassa on tutkittu niin skotlantilaisten, kuin muidenkin palkkasotureiden, toimintaa Euroopassa 1500- ja 1600-luvuilla.¹⁸ Palkkasotureista uuden ajan alun

¹⁸ Esimerkiksi Miller, James. "Swords for Hire: The Scottish Mercenary", Murdoch, Steve. "Network North: Scottish Kin, Commercial and Covert Associations in Northern Europe 1603 - 1746" sekä Murdoch, Steve ja Grosjean, Alexia. "Alexander Leslie and the Scottish Generals of the Thirty Years' War, 1618 - 1648"

Euroopassa kirjoittaessani olenkin viitannut ennen kaikkea David J. Trimmin väitöskirjaan *Fighting 'Jacob's' Wars. The Employment of English and Welsh Mercenaries in the European Wars of Religion: France and Neatherlands, 1526-1600* (2002), joka käsittelee moniulotteisesti eurooppalaisten suhtautumista palkkasotureihin ja sitä, kuinka palkkasoturit nähtiin eurooppalaisissa yhteisöissä 1500-luvulla.

Ruotsalaisessa ja suomalaisessa tutkimuksessa skotlantilaisista palkkasotureista on kirjoitettu varsin vähän. Ruotsalainen historioitsija Fridolf Ödberg kuvaa vuonna 1897 ilmestyneessä teoksessaan *Om stämplingarna mot konung Johan III åren 1572-1575* Wesenbergin linnan piiritystä ja kuningas Juhanaa vastaan juonittua salaliittoa, mutta muutoin ruotsalainen historiantutkimus ei näytä juurikaan kiinnittäneen huomiota skotlantilaisiin. Teosta on siteerannut omassa tutkimuksessaan paitsi Fischer, myös joiltain osin Werner Tawastjerna skotlantilaisista kirjoittaessaan teoksissaan *Pohjoismaiden Viisikolmattavuotinen sota I & II* jotka ilmeistyivät 1918-1920 ja 1929. Tawastjerna kertoo melko kattavasti jopa lippueiden miesluvun tarkkuudella skotlantilaisten palkkasotureiden ja heidän komentajiensa vaiheista 25-vuotisessa sodassa teoksissaan, jota voidaankin pitää Fischerin ja Down tutkimuksia vastaavana perusteoksena aiheesta. Tawastjernan laajamittainen esitys 25-vuotisesta sodasta, vaikkakin Fischerin teoksen tavoin iältään huomioitavan vanha, on suomalaisessa historiantutkimuksessa yhä merkittävin ja kattavin esitys skotlantilaisten toiminnasta Ruotsissa 1500-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Tawastjernan teokset toimivat tutkimuksessani myös tärkeimpänä pohjana 25-vuotisen sodan tapahtumien asettamisessa historialliseksi kontekstiksi ja taustaksi tutkimusaiheelleni.

Muussa suomalaisessa tutkimuksessa tutkimukseni aikarajauksen skotlantilaiset palkkasoturit vilahtavat lähinnä ohimennen Heikki Ylikankaan ja Helge Pohjola-Pirhosen nuijasotaa koskevissa

teksteissä.¹⁹ Ylikankaan Nuojasotaa olen käyttänyt tutkimuksessani kuitenkin erityisesti kirjoittaessani 25-vuotisen sodan jälkeisestä ajasta: nuijasodasta, sekä kuningas Sigismundin ja Kaarle-herttuan välisestä sodasta.

Onkin siis todettava, että erityisesti Ruotsin valtakunnassa 1500-luvulla palvelleista skotlantilaisista palkkasotureista on tehty tutkimusta niukalti ja pääpiirteittäin tuo tutkimus on yli sata vuotta vanhaa. Skotlantilaisista palkkasotureista Manner-Euroopan valtakuntien palveluksessa uuden ajan alussa ovat kuitenkin kirjoitettaneen varsinkin britannialaiset tutkijat laajemmalti, ja usein he sivuavat teoksissaan myös 1500-luvun loppua ja Ruotsia. Oma tutkimukseni asettuu tutkimuskentässä sotahistorian ja sosiaalihistorian lokeroihin ja seuraa näin jo aiemmin aiheesta tehtyjen tutkimusten jälkiä.

1.4 Metodin ja lähteiden esittely

Analysoin tutkimuksessani kirjeitä, jotka ovat luonteeltaan diskursiivista tekstiä omine konventioineen ja joiden kautta viestiminen on tiukasti sidoksissa retoriikan malleihin ja konventioihin.²⁰ Kirjeet alettiin kirjoittaa Ruotsissa latinan sijasta ruotsiksi 1300-luvun lopulla. 1500-luvulla reformaation ja Raamatun ruotsinnoksen siivittämänä ruotsalaisen kirjakielen kehitys johti siihen, että kielen ja kirjoittamisen hallitsemisesta tuli olennainen taito aatellisille. Samalla kirjeiden määrä kasvoi keskushallinnon lujittaessa otettaan valtakunnasta ja kirjeenvaihdosta tuli välttämätön edellytys aatelisten päivittäisten tehtävien hoitamiseksi. Silti kirjeen kirjoittaja ei ollut lähtökohtaisesti sama kuin sen lähettäjä. Kirjureita käytettiin 1500-luvulla koska kirjeitä lähetettiin paljon ja niiden kirjoittaminen oli aikaa vievää työtä.²¹

¹⁹ Pohjolan-Pirhonen, Helge 1973. ”Olavinlinnan historialliset vaiheet.” ja Ylikangas, Heikki 1977. ”Nuijasota.”

²⁰ Koskinen 2011, 93.

²¹ Koskinen 2011, 80-84.

Keskiajalla ja uuden ajan alussa luottamus puhuttuun sanaan oli yhteiskunnassa suurempi kuin nykyään ja samalla kirjoitetulla sanalla oli suuri painoarvo – kirjeissä ei voinut puhua ohi suunsa. Ensisijainen kommunikaation muoto oli puhe, jonka jatke kirje oli. Luonteeltaan kirjeet olivat vahvasti muodollinen retoriikan ja kaunopuheisuuden muoto jolla viestiä. Lähes poikkeuksetta kirjeet olivat julkisia tekstejä, jotka oli tarkoitettukin luettavaksi ääneen ja joiden muodon tarkka kirjeoppi ja lähettäjän ja vastaanottajan hierarkkinen suhde määräsi. Samanarvoista vastaanottajaa puhuteltiin käyttäen symbolisesti perhesuhteiden termejä: ylem্পää sotaherraa saatettiin kutsua ”ankaraksi” ja alempiarvoisia puhutella nykymittapuulla tyyliä, jopa uhkaillen. Kirjeet rakentuivat tervehdyksistä, narraatio-osuudesta eli itse viestistä, joka oli usein kirjeen pisin osa, ja konklusiosta, johon kirje päätettiin. Näistä ensimmäinen ja viimeinen olivat erityisen formaaleja ja koostuivat joukosta vakiintuneita fraaseja. Usein kirjeiden sisältämät fraasit olivat hyvinkin tunteikkaita, mutta ne eivät silti olleet henkilökohtaisia, vaan konventionaalisia tapoja esittää asioita kirjeen kautta.²²

Tutkimusmenetelmäni ovat laadullisia, ja pääasiallinen metodini onkin diskurssianalyysi, jonka avulla pyrin tarkastelemaan tekstistä esiin nousevia merkityksiä, joita skotlantilaisille annetaan, ja analysoimaan näitä suhteessa kirjeitä ympäröiviin konteksteihin. Tässä tutkielmassa tarkoitan diskurssilla verrattain eheää ja säännönmukaista merkityssuhteiden järjestelmää, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä, samalla rakentaen sosiaalista todellisuutta. Diskurssi on siis tapa merkityksellistää asioita. Kun tutkija tekee diskurssianalyysiä, hänen lähtökohtansa on oletus, jossa kielenkäytöllä on sosiaalista todellisuutta muodostava ulottuvuus. Tutkija myös tunnistaa monet rinnakkaiset ja toistensa kanssa kilpailevat merkityssysteemit, sekä

²² Koskinen 2011, 78-80, 92, 102-107.

yhtäläillä merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuuden. Lisäksi tutkija olettaa aineistonsa toimijoiden liittyvän merkityssysteemeihin ja olettaa että kielenkäytöllä on seurauksia tuottava luonne.²³

Käyttäessämme kieltä merkityksellistämme kohteet, joista puhumme tai kirjoitamme. Merkitykset taas rakentuvat suhteessa toisiinsa ja perustuvat niiden keskinäiseen erottamiseen. Arkikielessä ihmiset merkityksellistävät ja kategorisoivat kielenkäyttönsä kohteita erottamalla niiden merkityksiä toisistaan.²⁴ Esimerkiksi skotlantilaisista ja ruotsalaisista puhuminen saattaa aiheuttaa meissä tiettyjä miellelyhtymiä tietynlaisiin kategorioihin. Tässä tutkielmassa ”skotlantilaisuutta” tai ”palkkasoturiutta” ei oteta diskurssianalyysin kannalta kategorisesti annettuna²⁵, vaan pyrin tarkastelemaan sitä, millaisia merkityksiä näille termeille on annettu lähteissäni. Nämä hahmotellut kontekstit, kuten analyysissä käyttämäni ”uskollisuusdiskurssi”, jotka nousevat esiin tekstistä, ovat analyttisiä apuvälineitä, joiden avulla tutkimuksessa pyrin tunnistamaan, millaisina skotlantilaiset kirjeissä näyttäytyvät.

Kiinnitän huomiota kirjeitä analysoidessani myös niissä esiintyvään retoriikkaan eli niihin argumentoinnin tapoihin, joilla kirjeen lähettäjä pyrkii vaikuttamaan kirjeen vastaanottajaan.²⁶ Retoriikan tutkimus lähtee oletuksesta, että tekstin tulkinnassa on tärkeää ottaa huomioon yleisön ja puhujan välinen vuorovaikutus sekä ymmärtää, että teksti syntyy aina jossain sosiaalisessa kontekstissa. Retoriikan tutkimuksessa erotetaan kaksi puolta: argumentaatio ja poetiikka. Näistä ensimmäisessä kiinnitetään huomiota tekstistä löytyvän yleisön

²³ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 17, 18, 27.

²⁴ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 20.

²⁵ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 21.

²⁶ Koskinen 2011, 106.

konstruointiin tekstin sisällä ja jälkimmäisessä käytettyjen käsitteiden, erottelujen ja niiden taustalla olevien kielikuvien analysointiin.²⁷

Olen käsittelyluvuissa päätenyt ratkaisuun, jossa pohjustan ensin analysoitavan kirjeen kontekstia: kuka kirjeen on kirjoittanut, kenelle, milloin ja millaisia asioita kirje käsittelee. Tämän jälkeen esitän litteraation ja käännöksen kirjeestä, jota seuraa itse analyysi. Esitystapa on valikoitunut tällaiseksi, jotta lukijalle välittyisi selkeä käsitys itse lähdeaineistosta ja itse analyysiä olisi mahdollisimman helppo seurata. Näin lukijalle hahmottuvat selkeästi diskurssit ja merkityskategoriat, joita nostan tekstistä esiin.

Käyttämässäni metodikirjallisuudessa olen nojautunut erityisesti Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonelan kirjoittamaan teokseen *Diskurssianalyysin aakkoset* (1993), joka käy yksityiskohtaisesti läpi diskurssianalyysin olemusta, vaiheita, käyttötapoja ja merkityksiä. Koska tutkimukseni on menetelmiltään laadullista, olen tukeutunut Pertti Alasuutarin teokseen *Laadullinen tutkimus* (1993), jossa Alasuutari esittelee laajasti laadullisia menetelmiä. Erityisesti olen käyttänyt Alasuutarin kirjoituksia retoriikasta ja retoriikan tutkimuksesta. Lisäksi retoriikassa ja ennen kaikkea kirjeiden tutkimisessa ja uuden ajan alun kirjeenkirjoituksen konventioita käsitellessäni olen tukeutunut Ulla Koskisen väitöskirjaan *Hyvien miesten valtakunta: Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa* (2011), jossa Koskinen käsittelee yksityiskohtaisesti 1500-luvun lopun ruotsalaisen aatelin kirjeenkirjoituksen konventioita.

Kirjoittaessani henkilöistä ja paikoista on erityisesti analyysin kannalta syytä mainita toimintatapani näiden suhteen. Vakiintuneista

²⁷ Alasuutari 1993, 154, 155.

suomennetuista paikkojen nimistä sekä tutkimuskirjallisuudessa suomennetuista paikoista, kuten Iivananlinna (Ivangorod), olen käyttänyt suomenkielisiä nimiä. Samoin suomenkielisiä nimiä olen käyttänyt tutkimuksessa esiintyvistä kuninkaista ja suomalaisista. Muista ruotsalaisista henkilöistä, olen käyttänyt heidän ruotsalaisia ja skotlantilaisia nimiään.

Pro gradu -tutkielmani lähteet ovat mainintoja skotlantilaisista sisältäviä kirjeitä, jotka Ruotsin kuningas Juhana III (vallassa 1568–1592) ja hänen veljensä Kaarle-herttua, myöhemmin kuningas Kaarle IX (vallassa 1604–1611) kirjoittivat vuosien 1570 ja 1599 aikana, sekä yksi kenttäeversti Pontus De la Gardien kirje vuodelta 1580 ja yksi valtakunnanneuvos Eric Sparren kirje vuodelta 1583. Kirjeet ovat arkistoituna kopioina Ruotsin kuninkaiden kirjekokoelmaan *Riksregistraturet*:iin eli valtakunnan registratuuraan ja *Hertig Karls Registratur*:aan eli Kaarle-herttuan kirjeistä koostuvaan kirjekokoelmaan, sekä De la Gardien ja Sparren kirjeiden tapauksessa *Handlingar rörande Skandinaviens historia* -kirjasarjan osiin 7 ja 36.

Kirjeet jakautuvat kirjoittajien ja vuosien kesken seuraavasti: 21 kirjettä kuningas Juhanalta vuosilta 1570, 1572 1573, 1574, 1576, 1580, 1583 ja 1591, kuusi kirjettä Kaarle-herttualta 1592, 1593 ja kolme kirjettä vuosilta 1599, sekä yksi kirje kenttäeversti paroni Pontus De la Gardielta vuodelta ja yksi valtakunnanneuvos Eric Sparrelta, molemmat vuodelta 1580. Aineisto painottuu vahvasti kuningas Juhana III kirjeisiin ja vuoteen 1573, josta aineistossa on 13 kirjettä. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että tuolloin värvätty suurin yksittäinen skotlantilainen sotajoukko Ruotsissa vaati huomattavan määrän kuninkaan huomiota liikkueensa hitaasti, myöhästyneiden palkkojen

takia vitkutellen, valtakunnan halki.²⁸ Yhteensä lähdeaineistossa kirjeitä on 32.²⁹

2. Palkkasoturit – hyvät sotilaat

Tässä luvussa käsittelen aineiston kirjeitä, joissa skotlantilaiset sotajoukot merkityksellistetään kirjeen kirjoittajien toimesta palkkasotureiksi. Näissä kirjeissä palkkasoturi ei kuitenkaan näyttäydy uuden ajan alulle tyypilliseen tapaan³⁰ negatiivisena merkityskategoriana. Sen sijaan skotlantilaiset näyttäytyvät uskollisina palvelijoina, tarpeellisina, kaivattuina sotajoukkoina tai kuninkaan alamaisina. Tarpeellisuus ei tämän luvun tai aineiston kirjeiden kontekstissa tarkoita välttämättä esimerkiksi kirjeen kirjoittajilta kiitoksen tai tarpeellisuuden julkilausumista kohdistettuna skotlantilaisiin. Sen sijaan tarpeellisuudesta kielivät esimerkiksi kirjeet, joissa kuningas kirjoittaa skotlantilaisille maksettavasta palkasta, näiden varustamisesta ja ruokkimisesta, sekä kuljettamisesta – siis resurssien ja huomion käyttämisestä palkkasotureihin, jotta nämä pääsisivät toimittamaan kuninkaan heiltä tarvitsemaa tehtävää, sotimaan Liivinmaalle.

Tämän luvun kirjeissä palkkasoturisuus voi olla tärkeä merkityksellistäjä, mutta yhtä vahvoja, usein vahvempiakin diskursseja joilla skotlantilaisia merkityksellistetään ovat toiseusdiskurssi, uskollisuusdiskurssi ja valtdiskurssi. Luvun kirjeissä skotlantilaisille annetuilla merkityksillä on usein sekä positiivinen että negatiivinen konnotaatio ja skotlantilaiset eivät välttämättä näyttäydy yksioikoisen positiivisessa valossa. Osassa niistäkin kirjeistä, joissa palkkasoturit merkityksellistyvät tarpeellisiksi, uskollisiksi tai hyväiksi sotilaisiksi,

²⁸ Fischer 1907, 62; Grosjean 1993, 72.

²⁹ Kirjeiden perustiedot ks. Liite 1.

³⁰ Trim 2002, 72.

nousee esille yhtä lailla myös usein palkkasotureiden talonpojille ja kaupungeille ylläpidon ja kestityksen muodossa tuottama taakka. Olennaista kuitenkin on, että ne merkitykset joita skotlantilaisille annetaan ja diskurssit, joilla heitä merkityksellistetään, nostavat esiin enemmän positiivisia, kuin negatiivisia teemoja.

2.1 Valtakunnalle uskolliset miehet

Vuoden 1599 syksyllä Kaarle Vaasa, eli Kaarle-herttua lähetti kaksi kirjettä Narvassa majaileville Henry Leyellin skotlantilaisille. Ensimmäinen kirjeistä on päivätty lokakuun 2. päivänä ja toinen marraskuun 6. päivänä 1599.³¹ Kumpaakaan kirjeistä ei ole osoitettu yksin Henry Leyellille tai ”Henry Leyellin lippueelle”, vaan yhteisesti Narvassa oleskeleville skotlantilaisille. Ensimmäinen on osoitettu: ”*Till then Skotzske ryttere som sikh förholle opå Narfwe*”³² ja toinen: ”*Till the skotzske Rittere opå Narfwe*”³³. Skotlantilaisten ratsumestari Leyell mainitaan kirjeissä vain ensimmäisessä ja siinäkin kirjeen alussa: ”*Wette i skotske ryttere så många som ähre af Henrich Leyels fane ther udi Narfwen*.”³⁴ ”Niille skotlantilaisille jotka ovat Henry Leyellin lippueessa Narvassa.”³⁵

Ensimmäisessä kirjeessä Kaarle kirjoittaa kaikkien skotlantilaisten pahojen tekojen olevan nyt annettu anteeksi, sekä käskää skotlantilaisia pidättämään ja lähettämään saksalaisen Otto Yxkullin luokseen, mikäli mies ei tule skotlantilaisten kanssa toimeen: ” - och hwar Otto Yxkill icke will holle medh ider, fångh honom och sänder hiit till oss. - tage ider op till gunst och nåde och förlåte alt hwads ider emot oss och

³¹ Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599 ja Narvassa oleskeleville skotlantilaisille huoveille 06.11.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

³² Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

³³ Kaarle-herttua skotlantilaisille huoveille 06.11.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

³⁴ Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

³⁵ Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Rikett förseede . ”³⁶– ja jos Otto Yxkill ei säily siellä, vangitkaa hänet ja lähettäkää tänne luoksemme. – ottakaa tässä suopeutemme ja armomme ja kaikki mitä meitä ja valtakuntaa vastaan olette tehneet aiemmin annetaan anteeksi.”³⁷

Kirjettä analysoidessa on syytä ensiksi kiinnittää huomiota sen ajalliseen kontekstiin. Kaarle oli vastikään voittanut sotansa Sigismundia vastaan ja oli paraikaa hankkiutumassa eroon vihollisistaan. Kirjeen osoittamiselle skotlantilaisille yhteisenä joukkona voidaan nähdä kaksi syytä. Ensimmäinen on se, että skotlantilaiset olivat palkkasotureina erillinen joukko muusta sotaväestä uskollisuutensa suhteen. Kuten edellä on todettu, palkkasotureiden alamaisuus kesti yhtä kauan kuin heidän pestinsä. Narvassa palvelleet skotlantilaiset oli värvätty kuningas Juhanan käskystä 1591 ja he olivat palvelleet tämän jälkeen Sigismundia ja tälle uskollista Klaus Flemingiä.³⁸ Vaikka kirjeen sävy kertookin, että skotlantilaiset palvelivat nyt Kaarlea, näyttäytyvät skotlantilaiset kirjeessä erillisenä, omana ryhmänään, joka on ollut Ruotsin hallinnolle uskoton, mutta joka on nyt otettu takaisin hallinnon suosioon. Tähän viittaa erityisesti kirjeen kohta, jossa Kaarle kirjoittaa menneiden olevan unohdettua.

Toinen syy skotlantilaisten puhuttelemisen yhtenäisenä ryhmänä voi olla myös se, että Henry Leyell muiden Sigismundin puolella taistelleiden komentajien tapaan oli joutunut Kaarlen epäsuosioon ja menettänyt maaomistuksensa Ruotsissa. Vielä saman vuoden aikana Leyell pakenikin Virosta Puolaan Sigismundin luo.³⁹ Kirjeessä mainitut rikokset kruunua ja valtakuntaa vastaan lienevätkin Henry Leyellin ja

³⁶ Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

³⁷ Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

³⁸ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 182, Record ID: 1721 (18.04.2016), Tawastjerna 1929, 348; Fischer 1907, 66, 67.

³⁹ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 182 (18.04.2016).

sitä kautta hänen lippueensa asettuminen Sigismundin puolelle kuninkaan ja Kaarle-herttuan välisessä konfliktissa. Tämä konteksti luo mielenkiintoisen erottelun skotlantilaisten miehistön ja lippueen komentajan Leyellin välille. Kaarle merkityksellistää lippueen suhteessa Leyellin uskollisuuteen Sigismundille ja merkityksellistää tätä kautta lippueen komentajansa kautta. Toisaalta taas Kaarle ei osoita kirjettä todennäköisesti jo Puolaan paenneelle Leyellille, vaan itse miehistölle. Hän armahtaa kirjeessä nimenomaan miehistön, ei komentajaa. Kirjeessä on havaittavissa siis samanlainen erottelu skotlantilaisten ja heidän komentajansa välillä, kuten Kaarlen Flemingille lähettämässä kirjeessä koskien skotlantilaisten huovien takaisinkutsua.⁴⁰ Molemmissa lippueiden komentajat jäävät kirjeissä sivuosiin, joskin erisyyistä. Tällä kertaa miehistö on merkityksellistetty positiivisesti: se on saanut uudelta hallinnolta anteeksiannon, kun taas heidän komentajansa jää miehistönsä varjoon, eikä häntä puhutella kirjeessä samoin, kuin huoveja. Kyseessä on lähes raamatullinen metafora⁴¹, jota Kaarle käyttää retoriikassaan: alamaiset ovat toimineet väärin, mutta armollinen auktoriteetti antaa näille sekä anteeksi, että uuden mahdollisuuden.

Saksalaisen Otto Yxkullin pidättämistä koskeva kohta antaa lisäksi ymmärtää, että Kaarlella oli luottoa skotlantilaisiin sen verran, että nämä toteuttaisivat hänen käskynsä. Näin kävikin, sillä lokakuun kuudennen päivän kirjeessä Kaarle aloittaa kiittämällä skotlantilaisia uudelleen siitä, että nämä ovat tulleet toimeen kaupungin porvariston kanssa ja ”ottaneet Otto Yxkullia ja tämän kelmejä kaulasta.”

”Wår gunst och nåde Wii haffwe Manshaftighe kriegsmän ider underdånige skriffwelse bekommit, och af dess

⁴⁰ Hertig Karls Registratur vol.15, 15.06.1593.

⁴¹ Koistinen 1998, 64.

*inneholds förståede, att i för än våre bref kom ider tilhanda, haf meds borgeskabet sammen tråde och giorde meds den itt uthi alle olige och loflige saker som swerigis crone till gode länder, och tagit Otto Yxkill och nogre flere förrijnde skelmer wids halsser”.*⁴²

*”Meidän suopeutemme ja armomme on saanut miehekkäiden sotamiehien nöyrän kirjeen ja siitä olemme käsittäneet, että jo ennen kuin meidän kirjeemme on tullut käsiinne, olette kokoontuneet porvareiden kanssa ja sopineet kaikista muista ja luvallisista asioista Ruotsin kruunun hyvillä mailla ja ottaneet Otto Yxkillia ja muita kelmejä kurkusta,.”*⁴³

Kaarlen puheet skotlantilaisten toimeen tulemisesta paikallisten porvareiden kanssa saattaa olla kirjeenkirjoituskäytäntöihin kuuluvaa kaunistelevaa retoriikkaa, jonka on tarkoitus painottaa skotlantilaisten uutta suosiota kirjeen lähettäjän silmissä⁴⁴, mutta syynä voi olla myös aito huoli rauhasta Narvassa ja viite epävarmaan tilaan, jossa valtakunta oli uuden hallinnon otettua vallan ja Kaarlen teloittaessa ja ajaessa takaa Sigismundin kannattajia.⁴⁵

Kirjeessä retoriikka ja sen merkitykset skotlantilaisille jatkavat samoja teitä, kuin lokakuun kirjeessä. Kirje alkaa isällisellä ja auktoriteetin omaavalla tervehdyksellä, jota korostetaan kutsumalla sotamiehiä miehekkäiksi, mutta samalla näiden toimintaa nöyräksi, siinä missä kirjeen kirjoittaja kutsuu itseään suopeaksi, vahvistaen näin

⁴² Kaarle-herttua skotlantilaisille huoveille 06.11.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁴³ Kaarle-herttua skotlantilaisille huoveille 06.11.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁴⁴ Koskinen 2011, 78.

⁴⁵ Ylikangas 1977, 269-289; Fischer 1907, 66, 67.

uskollisuuden, vallan, ja armon diskurssien risteäviä merkityksiä kirjeessä. Huomion arvoinen muutos on, että Henry Leyellia ei enää mainita kirjeessä. Kyseessä eivät ole enää Leyellin skotlantilaiset, vain ainoastaan skotlantilaiset, jotka ovat Narvassa. Samoin kirjeen kirjoittajan maininta kaupungin porvareiden ja skotlantilaisten välisestä sopuisasta yhteiselosta on tulkittavissa samaksi retoriseksi keinoksi, kuin lokakuun kirjeessä, jossa myös rakennetaan luottamussuhdetta kirjeen kirjoittajan ja vastaanottajien välille. Koko kirjeestä nousevat vahvasti esiin myös uskollisuus- ja valtakurssit, joilla skotlantilaisia merkityksellistetään. Skotlantilaiset ovat toteuttaneet Kaarlen toiveen (tulleet toimeen narvalaisten kanssa) ja käskyn (Yxkullin pidättäminen tai mahdollisesti tappaminen). Skotlantilaiset ovat siis toimineet auktoriteetin toivomalla tavalla uskollisesti ja auktoriteetti huomioi tämän anteeksiannon ja armon todennuksella.

2.2 Tarpeelliset sotilaat

Joulukuun lopussa 21.12.1570 kuningas Juhana kirjoitti skotlantilaiselle Andrew Keithille ulkomaalaisten palkkasotureiden palveluksesta vapauttamisesta ja näille viimeisen palkan maksamisesta.⁴⁶

”Derföre äre wij icke tilfinnes längre att underhålle någett fremende krigzfolk här i Rijkett upå vår store omkostnadtt, och våre ondersåther till een odrägeligh? tunge, såsom här till skeedett är. Icke wele wij heller effter thenne närwardhe Decembris månadt, lathe giffwe nå?grett månedttz soldh på samme kriigzfolk, uten wij wele gunsteligen lathe förloffwe mästhepaarthen både Tydzker

⁴⁶ Kuningas Juhana III Andrew Keithille 21.12.1570. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

och Schotter, undertagendh någre personer som hade lust bliffwe här i Rijket besittne.”⁴⁷

”Niinpä emme tahdo enää ylläpitää ulkomaalaisia sotajoukkoja täällä valtakunnassa suurella kustannuksella, ja alamaistemme ikäväksi vaivaksi. Emmekä tahdo, että enää tämän joulukuun jälkeen maksetaan enää yhdenkään kuukauden palkkaa samaisille sotajoukoille, joskin armollisesti tahdomme antaa enimmän osan niistä saksalaisista ja skotlantilaisista mennä, lukuunottamatta muutamia henkilöitä, jotka haluavat jäädä asumaan tänne valtakuntaan.”⁴⁸

Palkkasoturit, joista kuningas kirjoittaa, olivat hänen veljensä, 1568 valtansa Juhana III:le menettäneen kuningas Eerikin tanskalaisia vastaan sotimaan palkkaamia skotlantilaisia ja saksalaisia. Skotlantilaiset olivat saapuneet Ruotsin valtakuntaan Pohjoismaiden seitsemänvuotisen sodan alussa 1563 ja palvelleet valtakunnassa näin ollen jo seitsemän vuotta.⁴⁹ 25-vuotinen sota oli vastaavasti vasta hiljattain alkanut, eikä kasvanut vielä täyteen mittaansa, joten voidaan perustellusti olettaa, että yksi syy palkkasotureiden vapauttamiselle palveluksesta oli, että kuningas ei yksinkertaisesti nähnyt tarvetta, tai kokenut kustannustehokkaaksi ”ylläpitää suurella kustannuksella” palkkasotureita, tai lähettää näitä kalliita joukkoja valtakunnan itärajalta. Tarkasteltaessa historiallista kontekstia kirjeen ympärillä, on syytä kiinnittää huomiota myös siihen, että palkkasoturit tosiaan olivat kuningas Eerikin, eivät Juhanan, palkkaamia. On hyvin mahdollista,

⁴⁷ Kuningas Juhana III Andrew Keithille 21.12.1570. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁴⁸ Kuningas Juhana III Andrew Keithille 21.12.1570. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁴⁹ Fischer 1907, 48.

ettei kuningas vain halunnut ylläpitää sopimuksia, jotka oli tehty hänen veljensä kanssa.⁵⁰

Kirjeestä saa helposti kevyellä tarkastelulla kuvan, jossa kuningas merkityksellistää palkkasoturit vain negatiivisien diskurssien kautta. Negatiivisia diskursseja tässä tapauksessa ovat ylläpitödiskurssi, sekä vaivadiskurssi: palkkasoturien ylläpidon kustantaminen on kuninkaalle epämieluisaa sekä kallista ja hänen alamaisensa kärsivät joutuessaan sietämään valtakunnan läpi matkaavia palkkasotureita tai joutuessaan ylläpitämään näille linnaleiriä. Konnotaatiot, joita diskurssit pitävät sisällään, ovat toki negatiivisia, mutta kuningas ei merkityksellistä palkkasotureita negatiiviseksi niiden kautta. Sen sijaan kirjeessä palkkasoturit, tarkemmin saksalaisten ja skotlantilaisten palkkasoturijoukkojen miehistöt, näyttäytyvät tuolla hetkellä tarpeettomina.

Oman valtakunnan sisällä majaileville, valmiustilassa oleville ja aseistetuille sotajoukoille ylläpidon joutui tarjoamaan ja järjestämään kruunu, esimerkiksi talonpoikien kustannuksella toimivalla linnaleirillä.⁵¹ Sen sijaan vihollisen mailla sotajoukkoa saatettiin ylläpitää vihollisen kustannuksella ja siellä, toivon mukaan, sotajoukko toteutti tarkoitustaan, eli soti. Kuningas mainitsee myös alamaisille palkkasotureista koituvan vaivan. Hän ei erittele, mitä vaiva pitää sisällään. Lähes poikkeuksetta lähdeaineiston kirjeistä, joissa kirjoitetaan palkkasoturien ja alamaisten kohtaamisesta, alamaiset näyttäytyvät kärsivänä osapuolena. Nämä tapaukset kirjeissä voidaan jakaa karkeasti kahteen eri tyyppiin: niihin, joissa kirjeen kirjoittaja toteaa spesifisti skotlantilaisten käyttäytyneen väkivaltaisesti alamaisia kohtaan⁵² ja niihin, joissa kirjoittaja vain toteaa palkkasoturien olleen

⁵⁰ Fischer 1907, 51, 52.

⁵¹ Ylikangas 1977, 22, 23.

⁵² Kts. luku 3.

vaivaksi alamaisille. Näissä tapauksissa, kuten tässä kirjeessä, kirjoittaja ei määrittele, mitä vaiva itseasiassa on. Kirjeen sisältämästä retoriikasta, sekä historiallisesta kontekstista kirjeen ympärillä voidaan kuitenkin päätellä, että kyse on todennäköisesti yhtä lailla palkkasoturien ylläpitämisestä, todennäköisesti linnaleiristä, jota talonpojat ovat joutuneet palkkasotureille pitämään. Uuden ajan alussa linnaleiri ei ollut järjestelynä talonpojille mieluisa, vaikka siihen ei olisikaan liittynyt rikoksia heitä kohtaan ja järjestelystä valitettiin usein aina kuninkaalle saakka.⁵³

Huomiota kirjeessä herättää myös eräs sen ajalle tyypillinen syy vapauttaa palkkasoturit palveluksesta, mutta jota kuningas ei mainitse kirjeessä syyksi – toisin kuin neljä vuotta myöhemmin vapauttaessaan skotlantilaisia palkkasotureita palveluksesta. Suuret palkkasoturijoukot, jotka odottivat toimeettomana pitkään valtakunnan rajojen sisällä, muodostivat kuninkaalle joko konkreettisesti, tai ainakin periaatetasolla turvallisuusriskin. Ensimmäkin ajalle tyypillisesti palkkasotureita ei pidetty ”hyvinä sotilaina” eli luotettavina ja toisekseen rahan takia sotivat sotilaat saattoivat ryhtyä perimään omatoimisesti saataviaan palkanmaksun myöhästyessä, tai aiheuttaa joukkovoimalla kuninkaalle muuta harmia, kuten 1574-1576 tapahtuikin.⁵⁴

1570 skotlantilaiset ja saksalaiset eivät olleet kuitenkaan aiheuttaneet tällaista harmia kuninkaalle, eikä Juhana kokenut myöskään tarpeelliseksi merkityksellistää palkkasotureita tällaisen uhkakuvan, tai ylipäättänsä uskollisuusdiskurssin kautta. Sen sijaan kuningas on päättänyt kuvata sotilaita ylläpitokustannusten kautta. Palkkasoturi-

⁵³ Katajala 2002, 183, 184.

⁵⁴ Trim 2002, 81-85.

miehistö näyttäytyy kirjeessä tarpeettomina kuluina, joita kuningas ei tahdo enää ylläpitää.

Kuningas kuitenkin erottaa sotajoukon miehistön ja päällystöt toisistaan. Päällystö ei näyttäydy kirjeessä tarpeettomana, päinvastoin. Kirjeessä, jonka päällimmäinen ja näkyvin sisältö on palkkasoturijoukkojen palveluksesta vapauttamisessa, sekä heistä koituvien kustannusten alleviivaamisessa, kuningas kuitenkin erikseen ilmoittaa haluavansa pitää ne, jotka tahtovat jäädä asumaan maahan. Tämä ei ollut missään tapauksessa epätyypillistä tutkimuksen aikarajauksen sisällä Ruotsin valtakunnassa. Ruotsalaisten tapa värvätä ulkomaalaisten armeijoiden komentajia oli vakiintunut 1500-luvulla ja näillä miehillä oli, henkilökohtaisesta suhteestaan kuninkaaseen, sekä lähtöasemastaan riippuen, mahdollisuus nousevaan säätykiertoon Ruotsissa. Vuosina 1574-1612 Ruotsin valtakunnassa nimitettiin seitsemän skotlantilaista linnojen ja kaupunkien kuvernööreiksi.⁵⁵ Ottamalla skotlantilaiset asumaan Ruotsiin, antamalla näille virkoja ja maata, kuten esimerkiksi kirjeen vastaanottajan Andrew Keithin, skotlantilaisen palkkasoturin ja sittemmin kuningas Juhanan hyvän ystävän ja ruotsalaisen aatelismiehen kohdalla tapahtui, kuningas kykeni sitomaan entiset palkkasoturit itseensä ja valtakuntaansa ja vahvistamaan näiden uskollisuutta.⁵⁶

Uskollisuusdiskurssi, valtakuntadiskurssi ja toiseusdiskurssi ovat läsnä kuninkaan merkityksellistäessä skotlantilaisia komentajia. Kuningas tuo esiin palkkasoturien ruotsalaisista eroavan kansallisuuden ja erottelee lisäksi myös skotlantilaiset ja saksalaiset toisistaan. Näin hän luo eron skotlantilaisten, oman valtakuntansa ja itsensä välille. Samalla kuningas kuitenkin kirjoittaa tahtovansa armollisesti ottaa nämä

⁵⁵ Grosjean 2003, 54, 55.

⁵⁶ Grosjean 2003, 56; University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 1534 (10.01.2018)

ulkomaalaiset asumaan valtakuntaan, jos nämä itse niin tahtovat. Tekemällä ensin eron skotlantilaisten ja valtakunnan välille ja sitten toivottamalla skotlantilaiset tervetulleeksi, kuningas tekee näkyväksi hyväntahtoisuutensa, valtansa ja samalla luottamuksensa skotlantilaisia kohtaan.

Kesäkuun 1. päivä 1573 kuningas Juhana kirjoitti skotlantilaisille komentajille William Moncrieffille ja Daniel Korsille määräyksen ottaa vastaan lipullinen skotlantilaisia huoveja taistelemaan Liivinmaalle.⁵⁷

*“Fullmacht för Willem Munkriff och Daniel Corr, att amntage en fhane skotzke ryttere och seda?n med them begiffwe sigh åth Liifflandh.”*⁵⁸

Valtakirja William Moncrieffille ja Daniel Korsille ottaa vastaan lippue skotlantilaisia huoveja ja lähteä heidän kanssaan Liivinmaalle.⁵⁹

Kirjeen johdanto nostaa esille vuorovaikutuskontekstin⁶⁰, joka on olennainen kirjeen tulkinnan kannalta. Kuningas valtuuttaa Moncrieffin ja Korsin ottaa vastaan skotlantilaisia. Muotoilemalla kirjeensä käskyksi kuningas paitsi toimii uuden ajan alun kirjeen kirjoituksen konventioiden mukaisesti näyttäytymällä kovana ja käskevänä hallitsijana⁶¹, myös määrittää argumentaationsa yleisön, tässä tapauksessa käskytettävät, eli alaiset.⁶² Esiin nousee kaksi diskurssia joilla skotlantilaisia ja heidän kanssaan käytyä vuorovaikutusta merkityksellistetään: valtakirja ja alamaisuusdiskurssi. Kuten usein kuningas Juhanan kirjeissä⁶³, skotlantilaisia komentajia ei

⁵⁷ Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille 01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁵⁸ Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille 01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁵⁹ Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille 01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁶⁰ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 31.

⁶¹ Koskinen 2011, 78-80, 92, 102-107.

⁶² Alasuutari 1993, 154, 155.

⁶³ Esimerkiksi Riksregistraturet 26.07.1583 ja 08.06.1591.

merkityksellistetä ensisijaisesti palkkasotureina tai rahan kautta, vaan kuninkaan ja kirjeen vastaanottavan skotlantilaisen komentajan valtasuhteen kautta. Tämä johtui usein siitä, että skotlantilaiset komentajat, toisin kuin heidän miehistönsä, oli sidottu muullakin tavoin kuin palkalla kuninkaaseen. 1500-luvun puolivälistä eteenpäin skotlantilaisille komentajille oli tarjolla Ruotsin valtakunnassa merkittäviä sotilaallisia ja poliittisia pestejä, mahdollisuus nousevaan säätykiertoon sidoksissa Ruotsin valtakuntaan, sekä taloudellista hyötyä maaomistusten ja kaupan kautta.⁶⁴ Kirjeen kirjoittajan puhuttelumuodon pohjalta voidaan tulkita kuninkaan merkityksellistävän komentajat alamaisikseen joille annetaan käskyjä, maksua odottavien palkkasotureiden sijaan.

”Wii Johan göre wetterligit att effter thett wiij haffwe nådig befalett, tesse breffwijsere, våre trognetienere Willem Munkriff och Daniell Korr, ätt the sigh beflite skole, till att amntage udi vår och Riigs: tienesth een fhane skotzke ryttere, och när the same ryttere haffwe upbracht och församleth Skole the oförsummelig meds thz allerförste begiffwe sigh på wägen åth Upland, och seden utöffwer till Liifland, och lathe sigh ther bruke emot våre och Swerigis Riikes fiender.”⁶⁵

“Me Johan teemme tietäväksi että me olemme käskeneet tässä kirjeessä meidän uskollisia palvelijoitamme Willem Munkriffia ja Daniell Korria, että he värväisivät meidän ja valtakuntamme palvelukseen lippueen skotlantilaisia huoveja ja kun nämä samat huovit on koottu yhteen, lähtevät he ensi tilassa matkaan Uplantiin ja sieltä yli

⁶⁴ Grosjean 2003, 38, 39, 55.

⁶⁵ Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille 01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*Liivinmaalle taistelemaan meidän ja Ruotsin valtakunnan vihollisia vastaan.*⁶⁶

Kirjeen narraatio-osuudessa kuningas kirjoittaa Moncrieffista ja Korsista uskollisina palvelijoinaan, merkityksellistään nämä valtakurssin, mutta myös uskollisuusdiskurssin kautta. Kuningas kutsuu komentajia palvelijoihin, sitoen vahvan hegemonian omaavalla, koko uuden ajan alun ruotsalaisen yhteiskunnan lävistävällä diskurssilla nämä itseensä ja sitä kautta valtakuntaansa. Palvelijan merkitykseen sisältyvät paitsi uskollisuus, myös alamaisuus ja kuninkaan haastamaton auktoriteetti.⁶⁷

Toisaalta vastaanottajat merkityksellistetään myös skotlantilaisiksi heidän vastaanottamiensa skotlantilaisten huovien kautta. Kirjeen tekstissä ei kutsututa suoraan kumpaakaan vastaanottajaa skotlantilaisiksi, mutta koska molemmat olivat kotoisin Skotlannista⁶⁸ ja koska kuningas käskää kirjeessä vastaanottajien, jotka ovat skotlantilaisia, vastaanottaa valtakunnan palvelukseen skotlantilaisia, luo kirjoittaja kahden ryhmän välillä assosiatiivisen rakenteen⁶⁹ jonka kautta myös vastaanottajat merkityksellistetään skotlantilaisiksi.

Itse lippue näyttäytyy kirjeessä positiivisen konnotaation kautta. Lippue merkityksellistetään palkkasotureiksi, heidät värvätään rahaa vastaan ja jostain muualta kuin kuninkaan auktoriteetin ja uskollisuuden valan vaikutuspiiristä.⁷⁰ Palkkasoturin merkityskategoria ei siis varsinaisesti näyttäydy kirjeessä itsessään sen paremmin positiivisena tai negatiivisena asiana. Sen sijaan kirjeestä nousevat esiin

⁶⁶ Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille 01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁶⁷ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 79.

⁶⁸ Dow 1965, 13.

⁶⁹ Koistinen 1998, 43.

⁷⁰ Kiernan 1957, 68-71.

uskollisuusdiskurssi, toiseusdiskurssi, sekä dissosiatiiivinen argumentaatio. Kuningas sitoo lippueen itseensä vahvan hegemonian omaavalla uskollisuusdiskurssilla kirjoittaessaan lippueen taistelevan Ruotsin valtakunnan puolesta sen vihollisia vastaan. Kuningas myös painottaa kirjeen vastaanottajille skotlantilaisten tulevan kuninkaan ja kruunun *palvelukseen*. Sanan käyttö kirjeen kontekstissa vahvistaa samaan aikaan skotlantilaisten merkityksellistämistä palkkasotureina, että kuninkaaseen sidottuina, tämän alamaisiin vertautuvina palvelijoina. Palvelus tapahtuu rahaa vastaan ammattisotilaiden toimesta, mikä vahvistaa kirjeessä palkkasoturiksi merkityksellistämistä. Toisaalta taas sanavalinta rakentuu uskollisuusdiskurssin varaan. Sanamuoto ”*meidän ja valtakuntamme palvelukseen*”⁷¹ sisältää oletuksen ja odotuksen siitä, että palkkasoturit toimivat kuninkaan hyväksi ja ovat tälle uskollisia, luoden näin skotlantilaisille myös positiivisen merkityksen.

Kirjeessä skotlantilaiset näyttäytyvät Ruotsin valtakunnan, eli kuninkaan ja kirjeen kirjoittajan puolella, siis hänelle uskollisina, taistellessaan tämän vihollista vastaan. Vastaavasti kirje sisältää dissosiatiiivisen argumentaatorakenteen: kirjoittajan argumentaatio etenee eronteon kautta.⁷² Kirjeen narraatio-osuudesta on löydettävissä kaksi puolta: se joka on kirjeen kirjoittajan puolella, eli skotlantilaiset ja Ruotsin valtakunnan viholliset. Ero näiden kahden välillä on konkreettinen. Toisia kuningas kutsuu palvelijoihinsa ja toisia vihollisikseen. Tätä kautta kirjeestä nousee esiin myös toiseusdiskurssi. Toisaalta skotlantilaiset on erotettu kirjeen kirjoittajasta. Ovathan he skotlantilaisia, eivät ruotsalaisia. Mutta heidät on liitetty uskollisuuden ja heidän toimintansa kautta Ruotsin valtakunnan yhteyteen. Sen sijaan toiseutta kirjeessä edustavat venäläiset, joille kirjeessä on annettu vihollisen nimitys. Tätä vertailua vasten skotlantilaiset palkkasoturit

⁷¹ Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille 01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁷² Koistinen 1998, 43.

merkityksellistetään positiivisena elementtinä, joka auttaa Ruotsin valtakuntaa sotimaan vihollistaan vastaan.

Elokuun 20. päivä 1573 kuningas Juhana kirjoitti palvelijoilleen Christiern ja Fredrich Sleuterille skotlantilaisten palkkasoturien liikkeistä halki valtakunnan. Archibald Ruthvenin värväämät skotlantilaiset olivat matkalla kohti Krönsborgia, lähellä Vimmerbyta, nykyisessä Kalmarin läänissä tiellä, josta heidän oli tarkoitus päästä rannikolle ja matkustaa laivoilla Liivinmaalle.⁷³

”Wii kunne eder trogne undersåthe och tienere icke förholle, att wij i dag haffwe bekommit scriffwelse iffrå vår woo tienere Christoffer Andersson hwilken tiidigen bleff aff oss förstehkett emot theett skotzke kriigshfolk som hid i Westmanland resser som han giffwer tilkomme kompne waneskole. Och samme hans scrhiffwelse förmeller. Dhå äre under thenne hoop 760 ryttere och 400 knehter. Så wele i wette thett våre wilia, att i eder rätte och förholle skola, effter vår fane befalning begiffwanades eder med them åth Cröneborg wdi Råden, doch göre icke siina werligett behoff, att i för hastigt snerke med them. Uten late them rughigen framdrage, på the orter och steder the näraste bygden är och besträden kan ware till att underholle them, till thess the kunne framkomme sitt the äre förordenede att stige till skips. I wele och allitså? så mykit mest mögelige at förtage att våre undersåter the the framdrage icke motte skee öffwerwold aff för de: kriigshfolk.“⁷⁴

⁷³ Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁷⁴ Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

“Emme saata olla kertomatta teille uskollinen alamaisemme ja palvelijamme, että me tänä päivänä olemme saaneet kirjeen uskolliselta palvelijaltamme Christoffer Anderssonilta, joka kertoo skotlantilaisesta sotajoukosta joka matkaa tällä hetkellä Westmanlandissa, kuten hänen kirjeensä ilmoittaa. Tässä joukossa on 760 ratsumiestä ja 400 jalkamiestä. Niinpä tahdomme, että tiedätte tahtomme, että huolehditte, että menette heidän kanssaan Krönsborgiin neuvonpitoon. Mutta haluamme teidän tietävän tahtomme että ette liiaksi kiirehtisi heitä, vaan annatte heidän rauhassa asettua kaupungin läheisille seuduille jotka voivat heitä ylläpitää heitä siihen saakka, kunnes he nousevat laivoihin. Ja huolehditte etteivät alamaisemme joiden luokse he menevät kohtaisi sotaväen taholta väkivaltaa.”⁷⁵

Kirje käsittelee yksinomaan skotlantilaisia, sekä heihin liittyviä käskyjä, jotka kuningas antaa kirjeen vastaanottajille. Verratessa kirjettä muihin samaa sotajoukkoa käsitteleviin kirjeisiin, jotka Juhana on kirjoittanut kesällä ja syksyllä 1573, voidaan havaita, että kesällä, kuten tässäkin kirjeessä, kuningas kirjoittaa skotlantilaisista huomattavasti suopeammin kuin syksyllä. Syyskuusta alkaen kirjeiden sävy alkaa muuttua vaativammaksi ja lopulta turhautuneeksi sitä mukaa, kun skotlantilaisten pääsy Liivinmaalle venyy.⁷⁶ Elokuun lopussa kuninkaan sävy on kuitenkin vielä positiivinen.

Kuningas antaa kirjeen vastaanottajille tarkan kuvauksen sotajoukosta: sen koosta, sen olinpaikasta, sen määränpäästä ja sotajoukkoa

⁷⁵ Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁷⁶ Kts. luku 3.

koskevista asioista, joista vastaanottajien tulisi huolehtia. Tarkat tiedot ovat luonnollisesti tarpeen, jotta kuninkaan palvelijat voisivat suoriutua tehtävästään mahdollisimman hyvin. Kirjeen retoriikassa skotlantilaiset näyttäytyvätkin tarkasti määriteltynä objektina: heihin liittyy kirjeen vastaanottajien tehtävä. Kuningas käyttää kirjeensä sanonnassa ilmaisuja kuten ”huolehditte, että menette heidän kanssaan...”⁷⁷, ”annatte heidän...”⁷⁸ ja ”huolehditte että...”⁷⁹, antaessaan toimintaohjeita.

Kuningas Juhana lähetti Sleuterit matkaan epäilemättä varmistamaan, että skotlantilaiset eivät aiheuttaisi väkivaltaisuuksia tai kohtelisi talonpoikia kaltoin, mutta kirjeessä kuningas mainitsee tehtäviksi myös palkkasoturien laivoihin saattamisen, sekä näille ylläpidon varmistamisen matkan varrella olevista kaupungeista ja kylistä. Käsky huolehtia, etteivät talonpojat kohtaa väkivaltaa skotlantilaisten suunnalta, on yhden lauseen mittainen maininta kirjeen lopussa, eikä sitä painoteta erikseen kuninkaan argumentaatiossa. Implikoitu tai suoraan todettu, talonpoikiin tai ylipäätänsä kruunun alamaisiin kohdistuva väkivallan uhka on läsnä kesän 1573 skotlantilaisia koskevissa kirjeissä. Kyse ei ole kuitenkaan syyttelystä, vaan ennen kaikkea varotoimesta, joka liittyy vahvasti niihin merkityksiin, joita 1500-luvulla palkkasotureihin yleisesti liitettiin.⁸⁰ Vasta lokakuussa 1573, kun skotlantilaisten väärinkäytökset kuninkaan alamaisia kohtaan tulivat Juhanan tietoon, alkoi tämä syyllistää skotlantilaisia.⁸¹

Myös kirjeen sanonnassa, jossa skotlantilaiset näyttäytyvät toiminnan kohteena, eivätkä niinkään toimijoina itse, vierittää vastuuta pois palkkasoturien päältä. Kuningas toteaa: ”*Mutta haluamme teidän*

⁷⁷ Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁷⁸ Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁷⁹ Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁸⁰ Trim 2002, 81-85.

⁸¹ Riksregistraturet vol 58, 12.10.1573

tietävän tahtomme että ette liiaksi kiirehtisi heitä.”⁸² Tämä poikkeaa selkeästi saman vuoden syksyn kirjeistä, joissa kuningas syyttää skotlantilaisia suoraan vitkastelusta.⁸³ Samoin elokuun 20. päivän kirjeessä jää kruunun palvelijoiden vastuulle, ei skotlantilaisten itsensä, pitää palkkasoturit kurissa kruunun alamaisiin kohdistuvan väkivallan suhteen.

Elokuun 20. päivän kirjeessä skotlantilaiset näyttäytyvät ennen kaikkea toiminnan kohteina, mutta myös tärkeänä objektina kruunulle. He ovat palkkasotureita, mikä ei merkityksenä tässä kirjeessä kallistu sen paremmin positiiviseksi kuin negatiiviseksi, mutta myös kuninkaalle, kirjeen kirjoittajalle tärkeä joukko, josta on syytä pitää huolta.

Syyskuun 16. päivänä 1573 kirjatussa kirjeessä, joka on osoitettu Henrik Clausson Hornille, kirjoittaa kuningas Juhana suomalaisten sotilaiden siirtämisestä Liivinmaalle Viroon.⁸⁴ Samassa kirjeessä kuningas mainitsee skotlantilaisen sotajoukon, jonka kanssa on tehty sopimus näiden kuljettamisesta laivoilla Liivinmaalle.

*”Sammades hafwe wii och affeetalett thett Skotske krigsfolk, så at nu i thesse dagher skall alt blifwe heden utöffer skippet till Liifland.”*⁸⁵ *”Samoin olemme sopineet skotlantilaisen sotaväen kanssa, että se nyt näinä päivinä kuljetetaan laivoilla täältä Liivinmaalle.”*⁸⁶

⁸² Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁸³ Kts luku 3.

⁸⁴ Kuningas Juhana Henrik Hornille 16.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁸⁵ Kuningas Juhana Henrik Hornille 16.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁸⁶ Kuningas Juhana Henrik Hornille 16.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kyseessä ovat samaiset skotlantilaiset palkkasotilaat, jotka kuningas oli käsenyt aiemmin syksyllä kaikkien Ruotsin kruunun alla sotivien skotlantilaisten sotilaiden komentajan Archibald Ruthvenin hankkia Skotlannista taistelemaan Viroon. Skotlantilaisia saapui 2500-5000 miestä, ja kyseessä oli todennäköisesti suurin koskaan Ruotsiin rekrytoitu joukko skotlantilaisia sotilaita.⁸⁷

Kirjeessä skotlantilaiset mainitaan vain ohimennen yhdessä lauseessa, mutta lauseessa käytetyistä sanamuodoista, sekä kirjettä ympäröivistä konteksteista käsin voidaan nähdä, millaisena skotlantilaiset vuorovaikutuksessa kuningas Juhanan ja Henrik Hornin välillä tässä kirjeessä näyttäytyivät. Tarkasteltaessa kirjeen historiallista kontekstia paljastuu, että skotlantilaisten mainitseminen kirjeessä ei ole pelkkä kuriositeetti. 25-vuotisen sodan ensimmäisten vuosien aikana Ruotsi oli käynyt Virossa lähinnä puolustussotaa, mutta 1573 kuningas päätti keskittää valtakunnan maa- ja merivoimat tärkeän satamakaupungin Narvan valtaamiseksi. Henrik Horn puolestaan oli yksi niistä kolmesta aatelismiehestä, joiden tehtäväksi kuningas oli antanut pitää huolta siitä, että Suomessa oleskeleva sotaväki lähti matkaan Viroa kohti.⁸⁸ Kirjeiden lähettäminen oli välttämätön kommunikaation muoto aatelisten tehtävien hoidon kannalta⁸⁹, ja voidaankin näin ollen olettaa, että kuninkaan puolesta oli erityisen tärkeää, että hänen Suomessa joukkoja koordinoiva alaisensa tiesi skotlantilaisten saapumisesta Viroon. Tässä nousee esiin tekstin sisältämä vuorovaikutuskonteksti eli ne vuorovaikutuksen ominaisuudet, jotka ovat kirjeen tulkinnan kannalta olennaisia.⁹⁰

⁸⁷ Fischer 1907, 57; Tawastjerna 1920, 96.

⁸⁸ Tawastjerna 1920, 91, 93.

⁸⁹ Koskinen 2011, 82.

⁹⁰ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 31.

Lauseesta voidaan myös tarkastella skotlantilaisten merkityksellistämistä toisiin merkityskategorioihin perustuvan erottamisen ja samankaltaistamisen kautta.⁹¹ Kirjeessä skotlantilaisia sotilaita kutsutaan nimenomaan skotlantilaisiksi. Tämä eroaa käytäntönä kuningas Juhanan kirjoittamista kirjeistä, jotka on osoitettu skotlantilaisille päälliköille. Niissä kuningas merkityksellistää sotilaat ensisijaisesti johtajansa kautta. Itse asiassa kirjeessä ei edes mainita Ruthvenia. Tästä voidaan päätellä, että kuninkaan mielestä Hornin ei ollut olennaista tietää kuka skotlantilaisia johti, vaan että Viroon oli saapumassa nimenomaan skotlantilaisia.

Kuninkaan kirjeessään käyttämässä poetiikassa, eli käytetyissä käsitteissä, erotteluissa ja kielikuvissa⁹² korostuu skotlantilaisten eriyttäminen kirjeessä mainituista ruotsalaisista ja suomalaisista sotilaista. Kyseessä voisi olla tarve erottaa skotlantilaiset omaksi ryhmäkseen heidän palkkasoturistatuksensa takia. Mutta koska kirjeessä ei käytetä termiä ”palkkasoturi” eli ”soldenär” tai ”saaldenär”⁹³, jolla vielä 1500-luvulla oli terminä negatiivinen konnotaatio⁹⁴ vaan skotlantilaisista, kuten suomalaisistakin käytetään yhtäläisesti termiä ”krigsfolk” eli sotajoukko, kyse ole palkkasoturistatuksen painottamisesta. Ainoa skotlantilaisten palkkasoturistatukseen viittaava termi kirjeessä on ”affeetalett” eli sopiminen. Siinä missä uuden ajan alussa Euroopan aateli soti joko hallitsijansa luvalla tai henkilökohtaisella oikeudella ja alemmat säädyt sotivat uskollisuudesta näitä kohtaan (tai väkeen otettuina vasten tahtoaan), sotivat palkkasoturit ensisijaisesti omasta aloitteestaan ja rahaa vastaan. Näin ollen palkkasoturien kanssa oli tehtävä sopimus, jonka mukaan he taistelivat Ruotsin kruunun hyväksi rahaa vastaan.⁹⁵ Tämän kirjeen sosiaalisen, kulttuurisen, sekä historiallisen kontekstin

⁹¹ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 20.

⁹² Alasuutari 1993, 155.

⁹³ Fornsvensk Lexikalisk Databas (10.04.2016).

⁹⁴ Trim 2002, 73.

⁹⁵ Trim 2002, 80-82.

valossa, sekä kirjeessä käytettyihin sanamuotoihin tukeutuen, onkin perusteltua sanoa, että skotlantilaiset näyttäytyvät kirjeessä positiivisena mainintana, huomiona ja esille nostettuna esimerkkinä siitä sotajoukosta, joka on kokoontumassa Liivinmaalle.

Lokakuun 11. 1573 kuningas kirjoitti amiraali Jacob Baggelle⁹⁶, Nils Andersson Burmanille, sekä skotlantilaiselle palkkasoturikommentajalle Hugh Cahunille⁹⁷ koskien skotlantilaisten palkkoja ja Pohjanmaalta kerättyä veroja, joilla skotlantilaisille oli tarkoitus maksaa.⁹⁸

“Såsom i och wdi samme schriffwelse förmelle att i all mögelig flith haffwe annuende wm the Skotzke kriigzfolks afferdning. Så är thz oss aldelis behageligit. Och effter wii förnimme att thu är nw kommitt till någre tusend m(arcke)r gamele mynth iffrå Österbothnen. Derföre haffwe wii nw befalett ther med late affbetale the Skotter som Capiten Lorents haffwer i befalning, effter them icke meer ster änn till 1500 daler som her Pontus haffuer oss här berättedt.”⁹⁹

“Kuten samassa kirjeessä kerrotte, että olette kaikin mahdollisin tavoin huolehtineet skotlantilaisen sotajoukon varustamisesta. Se on meille mieluista. Ja koska havaitsemme, että olet saanut jokusen tuhat markkaa vanhaa rahaa Pohjanmaalta. Niinpä olemme me nyt käskeneet maksaa niillä niille skoteille, jotka kapteeni Larentsilla on komennossaan. Kunhan summa ei nouse

⁹⁶ Svenskt biografiskt lexikon 2, 564.

⁹⁷ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 778.

⁹⁸ Kuningas Juhana III Jacob Baggelle, Nils Anderssonille ja Hugh Cahunille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

⁹⁹ Kuningas Juhana III Jacob Baggelle, Nils Anderssonille ja Hugh Cahunille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*suuremmaksi kuin 1500 taaleria kuten herra Pontus on meille kertonut.*¹⁰⁰

Samana päivänä kuningas lähetti samasta aiheesta kirjeen myös Oloff Knutsonille, Eskill Jonssonille sekä Jons Erikssonille.¹⁰¹

*”Men huad som belanger thz gamble mynth, the aff skole i nw strax lefferere thett Schotzke kriigzfolk som Capitan Larentz haffwer i befalning till ethundret daler, effter them icke bör nw meere haffwe.*¹⁰²

*”Mutta mitä koskee näitä vanhoja rahoja, ne tulee antaa nyt suoraan skotlantilaiselle sotajoukolle joka on kapteeni Larentzin komennossa sataan taaleriin saakka, koska heidän ei nyt enempää kuulu saada.*¹⁰³

Tässä kirjeessä Juhana kirjoittaa myös ruotsalaisille huoveille palkan maksamisesta sanoilla: *”Skole i betale the Swenske ryttere som Karll Jörenssoch och Mattz Larsson haffwe i befalning så mykcket som them böör haffwe.*¹⁰⁴ *”Maksakaa ruotsalaisille huoveille jotka Karll*

¹⁰⁰ Kuningas Juhana III Jacob Baggelle, Nils Anderssonille ja Hugh Cahunille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁰¹ Kuningas Juhana Oloff Knutsonille, Eskill Jonssonille ja Jons Erikssonille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁰² Kuningas Juhana Oloff Knutsonille, Eskill Jonssonille ja Jons Erikssonille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁰³ Kuningas Juhana Oloff Knutsonille, Eskill Jonssonille ja Jons Erikssonille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁰⁴ Kuningas Juhana Oloff Knutsonille, Eskill Jonssonille ja Jons Erikssonille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Jörenssoilla ja Matzz Larssonilla on komennossaan niin paljon kuin heidän kuuluu saada.”¹⁰⁵

Molemmat kirjeet on päivätty 11.10.1573 ja niissä mainitaan Pohjanmaa rahan hankinnan lähteenä. Kirjeissä kuitenkin mainitaan eri summat puhuttaessa skotlantilaisten palkoista: ensin 1500 taaleria ja sitten sata taaleria. Kyse lienee siis eri maksuista. Kumpikaan kirje ei sisällä selkeitä ja yksiselitteisen helposti näkyviä termejä, joilla olisi positiivisia tai negatiivisia konnotaatioita joiden kautta voisi tulkita merkityksiä joita skotlantilaisille annetaan, vaikka kieli molemmissa kirjeissä sisältää paljon adjektiiveja ja kuvailevia ilmauksia.

Molemmissa kirjeissä skotlantilaiset merkityksellistyvät palkkasotureiksi termin merkityksessä, jossa palkkasoturi tarkoittaa ulkomaalaista, aatelitonta sotilasta joka soti ensisijaisesti muun syyn kuin herransa käskyn tähden.¹⁰⁶ Merkitys palkkasotureina rakentuu toiseus- ja palkkadiskurssien varaan. Yksin palkkadiskurssi ei riitä merkityksellistämään skotlantilaisia palkkasotureiksi. Myös oman valtakunnan sotaväelle oli luonnollisesti maksettava päivärahaa ja armeija oli pidettävä varustettuna ja muonitettuna.¹⁰⁷ Palkkadiskurssi onkin tässä suhteessa apudiskurssi joka on vahvistamassa hegemonisen diskurssin valta-asemaa ja merkitystä.¹⁰⁸ Tässä tapauksessa hegemoninen diskurssi on toiseusdiskurssi, joka toistuu kaikissa tutkielman aineiston kirjeissä, joissa käsitellään skotlantilaisia sotajoukkoja. Skotlantilainen sotajoukko nimitetään nimenomaan skotlantilaiseksi sotajoukoksi pelkän sotajoukon sijaan.

¹⁰⁵ Kuningas Juhana Otoff Knutsonille, Eskill Jonssonille ja Jons Erikssonille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁰⁶ Kiernan 1957, 68-71.

¹⁰⁷ Trim 2002, 82.

¹⁰⁸ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 86, 88.

Kirjeenkirjoittaja kokee siis olennaiseksi ilmaista erikseen sotajoukon kansallisuuden.

Vastaavasti jälkimmäisessä lokakuun 11. päivän kirjeessä mainitaan myös ruotsalaiset huovit. Myös näiden huovien kansalaisuus on nostettu erikseen esille. Dissosiativisen argumentaation kautta kuningas luo kirjeessään eron ruotsalaisten huovien ja skotlantilaisen sotajoukon välille.

Ensimmäisessä kirjeessä kuningas määrää, että skotlantilaisille ei tulla maksamaan 1500 taaleria enempää ja jälkimmäisessä kirjeessä kuningas puhuu sadasta taalerista. Siis verrattain tarkasti määritellyistä summista. Kuningas on myös ennalta päättänyt, etteivät Larentzin skotlantilaiset tarvitse enempää kuin kyseisen summan. Ruotsalaisten huovien kohdalla kuningas sen sijaan ohjeistaa vastaanottajia maksamaan huoveille sen verran kuin nämä tarvitsevat. Kuninkaan suhtautuminen ruotsalaisille maksamiseen on kirjeen sisällä siis huomattavasti vapaampi, kuin skotlantilaisille maksettaessa. Kun käytettyjä sanamuotoja tulkitaan vuorovaikutuskontekstin läpi, huomataan eronteko käytetyissä termeissä ja niiden sisällössä, kun kuningas kirjoittaa skotlantilaisten palkoista ja toisaalta ruotsalaisten huovien palkoista. Skotlantilaisten kohdalla kuningas mainitsee tarkan summan, joka näille tullaan antamaan, kun taas huovien kohdalla kuningas vaikuttaa kirjeessä avokätisemmältä kirjoittaessaan huovien saavan sen verran kuin nämä tarvitsevat. Kuninkaan käyttämät kielelliset ilmaukset ovat siis myös omiaan tekemään eroa skotlantilaisten ja ruotsalaisten sotilaiden välille. Vaikka kummallekin maksetaan palkkaa, skotlantilaisten kohdalla palkkadiskurssi auttaa hegemonista toiseusdiskurssia merkityksellistämään skotlantilaiset palkkasotureiksi, ulkopuolelta tulleiksi toisiksi.

Merkityksellistäminen ”toiseksi” ja ”ulkopuolisiksi” ei kuitenkaan näyttäydy kirjeissä yksioikoisen positiivisessa tai negatiivisessa valossa. Kuningas kirjoittaa kummassakin kirjeessä skotlantilaisille maksamisesta tiukkaan, tarkkaan, mutta näennäisen neutraaliin sävyyn. Kirjeistä ei löydy vahvoja, esille selkeästi nousevia teemoja, joista voitaisiin tulkita kuninkaan olevan pettynyt, turhautunut tai suoranaisten vihainen skotlantilaisia kohtaan, toisin kuin samoista aiheista kirjoittaessaan useissa kirjeissä erityisesti vuotta myöhemmin 1574.¹⁰⁹ Kun kirjettä tutkitaan historiallista taustaa vasten, skotlantilaiset näyttäytyvät positiivisessa merkityksessä: he ovat tarpeellisia sotilaita, huomattavan suuri joukko, jolle maksaminen kannatti, sillä heistä tulisi odotusten mukaan olemaan hyötyä sodassa Liivinmaalla.¹¹⁰ Skotlantilaisille maksaminen on siis osa sopimusta skotlantilaisten ja Ruotsin valtakunnan välillä, josta kiinni pitäminen hyödyttää kuningasta, siis kirjeen kirjoittajaa suoraan.

3. Palkkasoturit - huonot sotilaat

Tässä luvussa käsittelen aineiston kirjeitä, joissa skotlantilaiset sotajoukot merkityksellistetään kirjeen kirjoittajan toimesta negatiivisten diskurssien kautta. Näissä kirjeissä skotlantilaiset näyttäytyvät usein palkkasotureina, termin uuden ajan alulle tyypillisenä negatiivisena merkityskategoriana. Kirjeiden kirjoittajien argumentaatioissa skotlantilaisia merkityksellistetään epäluotettaviksi, tottelemattomiksi, vaikeasti hallittaviksi, väkivaltaisuuksien aiheuttajiksi, sekä rasitteeksi valtakunnalle ja sen asukkaille.

Tämän käsittelyluvun kirjeet jakautuvat kahteen alalukuun teemojensa mukaan. Ensimmäisessä alaluvussa käsittelen niitä kirjeitä, joissa skotlantilaiset näyttäytyvät epäluotettavina, rasitteena, tai kirjeen kirjoittaja argumentoi skotlantilaisten läsnäolon, ei siis varsinaisesti

¹⁰⁹ Kts luku 5.

¹¹⁰ Fischer 1907, 52; Tawastjerna 1920, 96, Grosjean 1993, 72.

näiden tekemien tekojen, aiheuttaneen kirjoittajalle tai kirjeen vastaanottajalle epämieluisan tilanteen. Näissä kirjeissä merkityskategorioiden negatiivisuus voi olla myös horjuvaa. Kirjeissä, joissa skotlantilaisten kerrotaan aiheuttaneen räsitystä linnaleirin muodossa kuninkaan alamaisille, saattaa kirjeenkirjoittajan argumentaatio olla tyyliltään vain toteavaa ja negatiiviset diskurssit viitteellisiä. Toisessa alaluvussa käsittelem kirjettä, joissa kirjeen kirjoittaja argumentoi skotlantilaisten omalla toiminnallaan tai toimimattomuudellaan aiheuttaneen harmia, jonka johdosta skotlantilaiset merkityksellistävät negatiivisin diskurssein. Näissä kirjeissä usein kirjeenkirjoittaja myös argumentoi skotlantilaisten toiminnan aiheuttaneen välillisesti tai välittömästi harmia häntä itseään kohtaan ja negatiivinen merkityksellistäminen on vahvaa ja näkyvää.

3.1 Epäluotettavat ja rasittavat sotilaat

Huhtikuun 4. 1572 kuningas Juhana kirjoitti kirjeen ulkomaisille palkkasoturihuoveilleen, koskien palkkasotureiden palkkaa ja heidän ylläpitoaan linnaleireissä ympäri valtakuntaa. Linnaleiriä maksaneet talonpojat olivat valittaneet linnaleirin räsityksistä kuninkaalle papiston kautta ja pyytäneet tätä keventämään heidän taakkaansa.¹¹¹

”Giör wetterligit att effter thett vår undersåther menige Clerikerijede så wäl här i Smolandh såsom i andre landhender här Rijkett haffwe fast beswäredt sigh, udöffwer thenn stor tunge och gestning som the ut en tidh långh haffwe hafft aff the fremende Rytter både Tydzke Skotzsche och Engelske, som hoos thene till borgelägers förordnade är.”¹¹²

”Teemme tiedettäväksi, että valtakuntamme yhteinen papisto on täällä Smoolannissa ja muuallakin valtakunnan ääriissä valittanut räsityksestä ja kestityksestä, joita

¹¹¹ Riksregistraturet 10.04.1572.

¹¹² Kuningas Juhana III ulkomaalaisille huoveille 10.04.1572. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

pitkään ovat aiheuttaneet ulkomaiset huovit, sekä saksalaiset, skotlantilaiset, että englantilaiset, jotka ovat tänne asettuneet linnaleiriin.”¹¹³

Kirje on osoitettu suoraan ulkomaalaisille huoveille. Kuningas paitsi puhuttelee vastaanottajia ulkomaalaisina, myös erottaa toisistaan saksalaiset, skotit ja englantilaiset. Toiseusdiskurssin kautta kirjeestä nousee esiin vastakkainasettelu kirjeen kirjoittajan, papiston ja palkkasoturien välille. Tätä kautta myös palkkasoturidiskurssi nousee esiin. Kirjoittamalla huoveista ulkomaalaisina ja tarkemmin tietyn etnisyyden edustajina, kuningas painottaa samalla näiden palkkasoturistatusta. Vaikka palkkasoturitus ei merkityskategoriana yhdistynyt uuden ajan alussa Euroopassa automaattisesti ulkomaalaisuuteen siinä mielessä, että palkkasoturi tarkoitti ensisijaisesti rahan takia sotivaa miestä¹¹⁴, olivat Ruotsin kruunun alaisuudessa sotivat ulkomaalaiset tokiin palkkasotureita, eivätkä valtakunnan omilta mailta sotimaan nostettuja miehiä. Palkkasoturidiskurssin vahva esille nostaminen on aiheen kautta luontaista: kyse on sotilaiden ylläpitoon liittyvästä konfliktista. Huomionarvoista on silti se, että yhteisesti ulkomaalaisille sotilaille osoitetussa kirjeessä kuningas päättää eritellä ulkomaalaiset toisistaan. Skotlantilaiset eivät merkityksellisty tässä vain palkkasotureiksi, vaan nimenomaan skotlantilaisiksi palkkasotureiksi.

Kirjeen kirjoittajan argumentaatio ei ole nuhtelevaa tai hyökkäävää vastaanottajaa kohtaan. Auktoriteetidiskurssi on läsnä kirjoittajan ja vastaanottajan välisen sosiaalieriarkeisen suhteen takia, mutta ei nouse kirjeen diskursseja analysoidessa huomion keskiöön. Kuningas ei esimerkiksi käytä kirjeessään tällaiselle hierarkkiselle suhteelle ominaista verbiä ”befale” eli ”käskeä” tai ”määrätä” kohdistettuna palkkasotureihin. Palkkasoturit merkityksellistyvät kyllä kirjeessä rasisuudesta aiheuttaviksi palkkasotureiksi, mutta samalla negatiiviset

¹¹³ Kuningas Juhana III ulkomaalaisille huoveille 10.04.1572. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹¹⁴ Trim 2002, 81-85.

konnotaatiot jotka liittyvät skotlantilaisia merkityksellistäviin diskursseihin, eivät juurikaan nouse esiin.

Kirjeessä kuningas käyttää sanonnassaan näkyvästi aikaa palkkasoturijoukkojen miehistöjen ja komentajien erottamiseen:

”Dherföre haffwe wii nu laadt förhandle medh thenne oss elschelig wår tro tienere för de the:de Skotzsche ryttmester William Munkriff att han medh thett aller förste schall förloffue och förschingre så många Ryttere som ehnnu hoos:t för de: wåre undersåther till borgeläger äre, och under hans fhane tillförenne waridt haffwe undantagandes Luthianthen, fenricher, En Qwartermester och Muster schriffwerenn, hwilke sampt medh för:ne Ryttmester här i Riikket ähnnu på nogen tidh effter Rytternes beholdningh för öffwe Schole, them wii medh Månadz penniger udi middler tidhesådane bettalning tilfyllest...”¹¹⁵

”Siksi olemme nyt neuvotelleet rakkaan uskollisen palvelijamme, skotlantilaisen ratsumestari William Moncrieffin kanssa, että hän ensitilassa lupaa ja lähettää yhtä monta ratsumiestä, kuin on yhä alamaistemme luona linnaleirissä, ja hänen lippueesään on aiemmin ollut lukuunottamatta luutnanttia, vänrikkejä, yhtä majoitusmestaria, värväyskirjuria, jotka ratsumiesten kanssa täällä valtakunnassa vielä jonkin aikaa ylläpidetään, niin että heille (huoveille) kuukausimaksu maksetaan tälle aikaa täytenä.”¹¹⁶

Kuningas kutsuu Moncrieffia rakkaaksi uskolliseksi palvelijakseen. Tämä kirjeenkirjoituksen konventio nostaa Moncrieffin ja samalla

¹¹⁵ Kuningas Juhana III ulkomaalaisille huoveille 10.04.1572. Valtakunnanregisrtratuura (SRA). RA.

¹¹⁶ Kuningas Juhana III ulkomaalaisille huoveille 10.04.1572. Valtakunnanregisrtratuura (SRA). RA.

hänen päällystönsä miehistön yläpuolelle ja erilleen heistä. Ensimmäinen huomionarvoinen seikka on kuninkaan käyttämä termi: neuvotella. Kuningas ei ole käskenyt Moncrieffia, vaan neuvotellut (*förhandle*) tämän kanssa, nostaan esiin henkilökohtaisemman ja hierarkkisesti läheisemmän suhteen ja luottamusdiskurssin Moncrieffiin, kuin tämän miehistöön. Moncrieff näyttäytyy kirjeessä skotlantilaisena ratsumestarina, mutta samalla myös uskollisuudiskurssin kautta kuninkaan palvelijana ja alamaisena – ei palkkasoturina. Kuningas myös tarjoaa Moncrieffille ja päällystölle eri kohtelua, kuin miehistölle. Päällystö saa nauttia linnaleiristä jatkossakin kruunun ylläpitämänä, mutta miehistölle maksetaan palkka, jolla näiden tulee kustantaa oma ylläpitonsa. Siinä missä skotlantilaiset palkkasoturit näyttäytyvät kirjeessä rasittaviksi ja konflikteja aiheuttavaksi joukoksi, ratsumestari Moncrieff näyttäytyy kuninkaalle arvokkaana ja luotettavana palvelijana.

Skotlannin valtakunta oli pääsääntöisesti kieltänyt alamaisiaan värväytymästä vieraiden valtojen palvelukseen 1570-luvulla, mutta Archibald Ruthvenin onnistui saada projektilleen palkkasoturien viemisestä kuningas Juhanan palvelukseen Skotlannin valtaneuvoston siunaus ja niinpä miesten värväys Ruotsiin lähti käyntiin. Ruthvenin isovelji ja suvun pää William Ruthven jolla oli Skotlannissa valtaa vaikuttaa päätökseen, riensi kiittämään kuningas Juhanaa tuottoisasta yhteistyöstä perheensä kanssa. Kesäkuussa 1573 Archibald Ruthvenin Ruotsin kruunulle värväämiä miehiä oli saapunut jo Ruotsiin.¹¹⁷ Kesäkuun 18. päivä kuningas Juhana kirjoitti Älvsborgin kuvernöörille skotlantilaisista:¹¹⁸

”... tillförenne war weterligit at om then skotze adelsman Archibaldus Ruthwen som wii för någon tiedhsen afferdiegede till Skotland. Efter någre tussenn skottdze, han vdi vår tienest amntage, och hiit wdi Riikett för det

¹¹⁷ Fischer 1907, 51,52; Dow 1965, 8,9.

¹¹⁸ Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*skulle. Så effter wii haffwe förstått att han med hans kriegzfolk skall allrede ware att kommed till vår stadh Elfborgh”.*¹¹⁹

*”... aiemmin tiedettiin tietoonne, että skotlantilainen aatelismies Archibald Ruthven jonka olemme jokin aika sitten varustaneet Skotlantiin noutamaan joitain tuhansia skotlantilaisia meidän ja valtakunnan palvelukseen. Siten, kuten olemme ymmärtäneet, että hän ja hänen sotajoukkonsa ovat jo saapuneet kaupunkiimme Älvsborgiin.”*¹²⁰

Kuningas yhdistää kirjeensä sanonnassa skotlantilaiset ja heidän komentajansa merkityksellistämällä heidät molemmat saman kansallisuuden edustajiksi. Useimmissa lähdeaineiston Juhanan kirjeissä skotlantilaisten komentajien kansallisuus jätetään mainitsematta jopa silloin kun kuningas määrää skotlantilaisen komentajan värväämään maanmiehiään kruunun palvelukseen. Komentajien kansallisuus käy toki selväksi lukijalle tekstistä, mutta tässä kirjeessä Juhana mainitsee Archibald Rutwhenin kansallisuuden erikseen, näin sitoen hänet tiukasti sotajoukon yhteyteen paitsi sen komentajana, myös sen sotilaiden maanmiehenä. Vastaavasti Juhana kutsuu Ruthvenia aatelismieheksi ja mikä huomionarvoisempaa, skotlantilaiseksi aatelismieheksi. Juhana ei rakenna ajan kirjeenkirjoitukselle tyypillistä valta-asetelmaa, ja kutsu Ruthvenia hänen majesteettinsa uskolliseksi palvelijaksi tai *hänen* aatelisekseen¹²¹ vaan kirjoittaa hänestä merkityksellistäen hänet toiseuden kautta.

Seuraavaksi kuningas ohjeistaa Älvsborgin herroja olemaan päästämättä skotlantilaisia sisään kaupungin linnoitukseen. *”Derföre befalle wij ett ther med gunsteligen att i så bestellede, att the icke bliffwe*

¹¹⁹ Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹²⁰ Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹²¹ Koskinen 2011, 147-149.

stadde på befestningerne”¹²². “Niinpä määräämme suosiollisesti, että menettelette niin, että heitä ei sijoiteta linnoituksiin.”¹²³ Samassa kirjeessä kuningas käskee älvsborgilaisia myös katsomaan, että skotlantilaiset eivät aiheuta harmia talonpojille: ”Så wele wii icke att the skole bliffwe omlage till bönderne, uten att man heller till hwad nattläger besteller någon gård.” ”Niinpä tahdomme, etteivät he aiheuta harmia talonpojille eivätkä yöleiriin kuuluvan lisäksi ota muuta lisäveroa.”¹²⁴

Kirjeessä kuningas Juhana tuottaa tietoisesti ja tarkoituksenmukaisesti skotlantilaisista kuvaa ajalle tyypillisen käsityksen mukaisina palkkasotureina.¹²⁵ Tekstien rakenteeseen vaikuttaa aina ihmisen intentio ja niillä tuotetaan tietynlaista todellisuutta.¹²⁶ On siis tarkasteltava, millaisilla diskursseilla Juhana merkityksellistää skotlantilaiset palkkasotureiksi. Ensimmäiseksi huomio kiinnittyy jo skotlantilaisten johtajan kohdalla kuninkaan tekemään mainintaan Ruthvenin kansallisuudesta. Kuningas kirjoittaa skotlantilaisista tässä kirjeessä nimenomaan *skotlantilaisena* sotajoukkona esimerkiksi pelkän sotajoukon sijaan. Vertailukohtana voidaan tässä käyttää aineiston niitä kirjeitä joissa kirjoitetaan Ruotsin valtakunnasta värvätystä sotajoukosta¹²⁷ ja vastaavasti niitä joissa kirjoitetaan skotlantilaisten lisäksi myös esimerkiksi saksalaisista palkkasotilaista.¹²⁸ Kun Ruotsin kuninkaat ja aatelisto ovat kirjoittaneet Ruotsin valtakunnasta kotoisin olevista joukoista, on kirjeissä puhuttu vain sotajoukosta vailla erittelyä. Vastaavasti jos armeijaan on kuulunut useasta eri maasta kotoisin olevia sotajoukkoja, on pääsääntöisesti kirjeissä kirjoitettu auki kaikkien sotajoukkojen kansallisuudet. Juhana tekee siis eron kirjeessään skotlantilaisten joukkojen ja ruotsalaisten joukkojen välille tietoisesti mainitsemalla erikseen näiden

¹²² Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹²³ Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹²⁴ Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹²⁵ Trim 2002, 81-85.

¹²⁶ Koistinen 1998, 107, 108.

¹²⁷ Esimerkiksi Hertig Karls registratur 14.01.1592.

¹²⁸ Esimerkiksi Riksregistraturet 10.04.1572.

kansallisuuden. Palkkasoturiutta ei määrittänyt 1500-luvulla sotilaan kansallisuus vaan se että hän taisteli rahasta.¹²⁹ Skotlantilaisten ulkomaalaisuus kuitenkin liittyy olennaisesti siihen että he ovat ulkomailta palkattuja, eivätkä omasta valtakunnasta aatelismiehen oikeutettuun sotaan nostattamia joukkoja, joten kansallisuuden mainitseminen alleviivaa skotlantilaisten merkitystä palkkasotureina.

Kirjeestä saa helposti vaikutelman, jossa kuningas luo skotlantilaisista negatiivista, ehkä jopa vihollismaista kuvaa. Näin ei kuitenkaan ole asian laita aivan yksioikoisesti. Kirjeen viesti Älvsborgin herroille kyllä painottaa joka suhteessa skotlantilaisten asemaa palkkasotureina: Juhana kirjoittaa skotlantilaisten olevan palkattuja valtakunnan palvelukseen. He eivät siis palvele Juhanaa uskollisuuden tai jumalallisen järjestyksen takia vaan rahasta. Voidaan olettaa, että kuningas oli perillä aikansa vallitsevista käsityksistä palkkasoturien luotettavuutta kohtaan. Samalla kuitenkin on huomionarvoista, että kuten aiemmin olen maininnut, palkkasoturien käytöstä hyötyivät eniten juurikin hallitsijat suhteessa aatelistoon.¹³⁰ Vaikka vuoden 1573 sotajoukko olikin siihen saakka suurin värvätty joukko skotlantilaisia¹³¹, 1570-luvulla skotlantilaisia oli palvelut Ruotsin valtakunnassa sotilaina merkittävinä joukkoina jo noin 20 vuoden ajan ja heitä pidettiin yleisesti haluttuina ja kykenevinä palkkasotureina halki Euroopan. Juhana ei siis ollut tarttunut viimeiseen oljenkorpeen värvätessään Ruthwenin kautta itselleen skotlantilaisia, vaan hankkinut itselleen sotilaita, joista hänen valtakunnallaan oli jo kokemusta ja joiden maine oli palkkasotureiksi verrattain hyvä.¹³²

Juhanan käsky olla päästämättä skotlantilaisia sisään Älvsborgin linnoitukseen ja varoitus pitää silmällä skotlantilaisia sen varalta, että nämä eivät pahoinpitelisi talonpoikia on nähtävä historiallisen

¹²⁹ Trim 2002, 81-85.

¹³⁰ Kiernan 1957, 68-71.

¹³¹ Fischer 1907, 52.

¹³² Grosjean 2003, 53.

kontekstin kautta. Vuoden 1573 kesäkuussa Juhanan menot olivat jo kaksinkertaiset hänen tuloihinsa nähden ja kuningas tiesi, että hänellä tulisi olemaan vaikeuksia maksaa palkkasotureilleen. Vastaavasti hänellä oli kova halu saada skotlantilaiset mahdollisimman nopeasti Liivinmaalle sotatoimiin, mitä epäilemättä lisäsi entisestään tieto hänen rahavarojensa rajallisuudesta. Palkkasoturit jotka eivät saaneet palkkaansa saattoivat kieltäytyä sotimasta ja hankkia ruokansa ryöstelemällä talonpojilta. Näin kävikin noin vuotta myöhemmin kun skotlantilaisten palkanmaksu viivästyi.¹³³

Kirjettä tulkittaessa ja skotlantilaisten merkityksiä etsiessä raha on siis tärkeä avain. Juhana merkityksellistää skotlantilaiset palkkasotureiksi paitsi heidän ulkomaalaisuutensa, ja näin ollen heidän valtakuntaa ja sen kuningasta kohtaan puuttuvan sidoksen, kautta myös sen palkan kautta, joka heille tulitaisiin maksamaan. Koska Juhana tiesi skotlantilaisille palkanmaksun saattavan muuttua ongelmalliseksi hän merkityksellistää skotlantilaiset paitsi palkkasotureina, myös tuo esille palkkasoturi-käsitteen sisällään pitämät potentiaaliset vaarat: käskyistä kieltäytymisen ja omankäden oikeuden palkanmaksun viivästyessä.

3. elokuuta 1573 Kuningas Juhana kirjoitti skotlantilaiselle luotetulleen, palkkasoturina Ruotsiin edellisellä vuosikymmenellä saapuneelle Andrew Keithille.¹³⁴ Kirjeessä Juhana ilmoittaa Keithille tiedot skotlantilaisten palkkasoturien liikkeistä halki valtakunnan ja samalla aikomuksestaan, rahahuolistaan huolimatta maksaa skotlantilaisille näiden palkat.

”Skotzke captener som wii haffwe latide bestellede här i Riiket, skole enn nu förholle sigh ther tiede weedh Elfsborg... .. och her effter att komme kunne måste stang(?) oförsumliegen skynder hiit up till oss.”¹³⁵

¹³³ Dow 1965, 40.

¹³⁴ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research (14.08.2017), Riksregistraturet 01.08.1573.

¹³⁵ Kuningas Juhana III Andrew Keithille 03.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

“Skotlantilaiset kapteenit jotka olemme antaneet noutaa tänne valtakuntaan tulee edelleen pitää siellä Älvsborgissa... ..ja niin pian kuin mahdollista täytyy heidän välittömästi kiirehtiä tänne luoksemme.”¹³⁶

Juhanan ilmoitus Keithille skotlantilaisten olinpaikasta ja liikkeistä myötäilee samanlaista kirjoitustyyliä, jolla Juhana on kirjoittanut aiheesta Älvsborgin herroille. Kuningas käyttää kovaa ja arvovallalleen sopivaa kieltä kirjoittaessaan kuinka skotlantilaisten tulee saapua hänen luokseen Tukholmaan: välittömästi. Tämä on ajan kirjeenkirjoitukselle tyypillistä korkeamman sosiaalisen statuksen omaavan kirjeenkirjoittajan kielenkäyttöä.¹³⁷ Tällä kertaa Juhana kuitenkin kirjoittaa skotlantilaisen sotajoukon sijaan tarkemmin skotlantilaisista kapteeneista. Valinta puhua koko skotlantilaista joukkoa käsitellessä kirjeen alussa nimenomaan skotlantilaisista kapteeneista, voidaan tulkita kirjeen vastaanottajan statuksen kautta. Andrew Keith oli skotlantilainen aatelismies, joka oli 1570-luvulla nopeaan tahtiin rakentamassa vahvaa asemaa Ruotsin valtakunnan politiikassa kuninkaan ystävänä. Skotlannin aatelistoon kuuluvana ja synnyinmaahansa koko ikänsä kiinteitä suhteita ylläpitäneenä, muun muassa Ruotsin ja Skotlannin välistä diplomatiaa hoitaneena miehenä, Keithin voidaan olettaa tunteneen ainakin jossain määrin skotlantilaista sotajoukkoa organisoineen, niin ikään skotlantilaisen aatelismiehen, Archibald Ruthwenin, joka ennen Ruotsiin saapumistaan oli näytellyt merkittävää osaa Skotlannin politiikassa.¹³⁸

Juhanan ei siis tarvitse mainita skotlantilaisia kapteeneita nimeltä. Kirje antaa ymmärtää, että sekä sen kirjoittaja, että vastaanottaja tietävät keistä on puhe. Vastaavasti kirjoittaessaan nimenomaan

¹³⁶ Kuningas Juhana III Andrew Keithille 03.08.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹³⁷ Koskinen 2011, 153, 154.

¹³⁸ Dow 1965, 7-9; Fischer 1907, 54, 55; University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research (14.08.2017).

skotlantilaisista kapteeneista kokonaisen skotlantilaisen sotajoukon sijaan, Juhana paitsi merkityksellistä vastaanottajan, Keithin sekä skotlantilaiseksi, että skotlantilaiseksi jolla on todennäköisesti jonkinlainen suhde kyseisiin kapteeneihin, myös kääntäen kapteenit merkityssuhteessa Keithiin. Tarkastellessa kirjeen poetiikkaa, voidaan siis huomata, että Juhana käyttää käsitteitä (kapteenit ja skotlantilaiset) joilla hän luo linkin kirjoittamiensa henkilöiden ja kirjeen vastaanottajan välille.

Syyskuun 30. päivä kuningas Juhana kirjoitti palvelijoilleen Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille, käskien näitä järjestämään skotlantilaiselle sotajoukolle muonituksen, ja hoitamaan näiden siirron laivoihin, sekä varmistamaan, että skotlantilaiset eivät jää liiaksi aikaa Ruotsiin tai aiheuta ongelmia kuinkaan alamaisten kanssa.¹³⁹ Johanssonille ja Månssonille osoitettu kirje on hyvä esimerkki syksyn 1573 kuninkaan kirjoittamista, skotlantilaisia koskevista kirjeistä, joissa kuninkaan suhtautuminen skotlantilaisiin on näennäisen kiihkoton, olivatpa skotlantilaiset sitten toimineet kuninkaan toiveiden mukaisesti, tai eivät. Kirjeen kirjoittajan sävyero on selkeässä kontrastissa kuninkaan vuotta myöhemmin samoista skotlantilaisista kirjoittamien kirjeiden kanssa, joissa skotlantilaisia merkityksellistetään huomattavan negatiivisilla termeillä, kuten kutsumalla heitä kapinallisiksi ja pettureiksi.¹⁴⁰ Sen sijaan syksyn 1573 kirjeissä, kuten 30. päivän kirjeessä, skotlantilaisten merkityksellistämiseen käytettyjen diskurssien esille nostaminen vaatii tarkempaa analyysiä.

”Så är oss sådanne behageliget biude och befale eder förhennskuld är her medh alffuarligen, att i ändeligen så bestelle skole att så monge skipp och skuther motte weedh Elffkareby bliffwe annholdne, som nödtorffleligen wele behoffwes till att öffwer skippe 150 hester med. Och i

¹³⁹ Juhana III Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille 30.09.1573. Valtakunnanregisrtratuura (SRA). RA.

¹⁴⁰ Kts luku 5.

*midler tiid rytterne kunne komme tillstedes skall tu Mattz Monss[on] lathe byggie för hesterne så att the kunne strax komme till skips när the bliffwe tiit församlede...
...Endeligen så lagendes att the för thenn orsaak skuld icke motte bliffwe thr lenge opholdne.*¹⁴¹

*”Niinpä on käskeyme ja tahtomme teille, että siksi vakavasti ja vihdoin huolehditte, että Elffkarlebyssä on pidettävä niin monta laivaa, että ne kykenevät laivaamaan 150 hevosta mukanaan. Sillä välin, kun ratsumiehet saapuvat paikalle tulee sinun Mattz Monsson antaa rakentaa hevosille [sillat] niin että hne pääsevät laivaan kun ovat sinne kokoontuneet... ... Lopuksi on tärkeää huolehtia, etteivät he (huovit) ole enää siellä kauan ylläpidettävänä.*¹⁴²

Ensimmäinen huomionarvoinen seikka kirjettä analysoidessa on, että sama skotlantilainen sotajoukko oli jo aiemmin syyskuun alussa käyttäytynyt väkivaltaisesti talonpoikia kohtaan kulkiessaan Ruotsin halki matkalla, joka kuninkaan mukaan oli taittunut liian hitaasti.¹⁴³ Tästä huolimatta Johanssonille ja Månssonille osoitetussa kirjeessä, toisin kuin esimerkiksi kesäkuussa Älvsborgin herroille osoitetussa kirjeessä¹⁴⁴, kuningas ei käske vastaanottajia varmistamaan, että skotlantilaiset jättäisivät talonpojat rauhaan. Sekä Johansson että Månsson olivat kruunun palvelijoita, joilla olisi ollut auktoriteetti varmistaa skotlantilaisten hyvä käytös. Huomio on erityisen silmäänpistävä, sillä kuningas kirjoittaa skotlantilaisten oleilevan parhaillaan Uplannissa linnaleirissä: *”...som nu vdi Upland ligger till Borgläger hoos bönderne och Willem Munkreff udi befallning haffwer.*¹⁴⁵ *”...jotka nyt Uplannissa ovat linnaleirissä talonpoikien*

¹⁴¹ Juhana III Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille 30.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁴² Juhana III Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille 30.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁴³ Riksregistraturet 03.09.1573.

¹⁴⁴ Riksregistraturet 18.06.1573.

¹⁴⁵ Juhana III Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille 30.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*luona ja William Moncrieffin käskynalaisia.*¹⁴⁶ Onkin tulkittava, että joko väkivaltaisuuksista ei ollut kantautunut tietoa kuninkaan korviin enää syyskuun alun jälkeen tai ongelma oli ratkennut 3. syyskuuta 1573 kirjatun kirjeen myötä. Koska syyskuun alun ja lopun välistä ei löydy valtakunnan registratuurasta yhtään kirjettä, jossa kuningas käsittelisi aihetta, voidaan arvioida, että syyskuun lopussa kuningas ei pitänyt skotlantilaisia uhkana talonpojille, tai ainakin siitä kirjoittaminen oli hänen prioriteettilistallaan kaukana skotlantilaisten varustamisen ja Liivinmaalle laivaamisen takana.

Skotlantilaiset näyttäytyvätkin tässä kirjeessä, kuten useimmissa vuoden 1573 kuninkaan kirjeissä, objekteina. Kuningas ei määrää palvelijoitaan, kirjeen vastaanottajia, kommunikoimaan tai neuvottelemaan skotlantilaisten kanssa, vaan káskee näitä vain järjestämään skotlantilaiset mahdollisimman nopeasti merelle. Kirjeen sanonnassa skotlantilaiset esitetään kuninkaan palvelijoiden tehtävänä, heidän tekemisensä kohteina ja toisaalta työvälineinä, jotka on saatava käyttöön, eli sotimaan. Kirjeestä siis nousee esiin uuden ajan kirjeenkirjoituksen hierarkkisuus¹⁴⁷, jossa kuningas osoittaa kirjoitustyyllillään, käskyillään, sosiaalisesti korkeamman asemansa suhteessa kirjeen vastaanottajiin, palvelijoihinsa. Skotlantilaiset puolestaan asettuvat tässä hierarkiassa vieläkin taaemmaksi, kuninkaan palvelijoiden alle.

Kuningas myös káskee palvelijoitaan huolehtimaan, etteivät skotlantilaiset jää enää pidemmäksi aikaa linnaleiriin Ruotsiin. Kuningas ei tässä kirjeessä mainitse syytä tälle käskylle, mutta sen voidaan tulkita olevan linjassa kesän ja syksyn kirjeiden kanssa. Skotlantilaiset olivat tässä vaiheessa olleet Ruotsissa jo yli kolme kuukautta, pääsemättä Liivinmaalle ja heidän palkanmaksunsa kanssa oli yhä ongelmia.¹⁴⁸ Vaikka kirjeen näennäinen sävy on neutraali,

¹⁴⁶ Juhana III Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille 30.09.1573. Valtakunnanregistratuuraa (SRA). RA.

¹⁴⁷ Koskinen 2011, 153, 154.

¹⁴⁸ Dow 1965, 17.

tarkasteltaessa sen sisältöä suhteessa muihin kuninkaan skotlantilaisista heidän Ruotsissa viipymisensä aikana kirjoittamiin kirjeisiin, voidaan huomata, että pyrkimys saada skotlantilaiset nopeasti tai nopeammin Liivinmaalle, on jo muuttunut syyskuun lopussa toistuvaksi aiheeksi, joka nostaa esiin kuninkaan tyytymättömyyden kyseisen sotajoukon toimintaan.

Lokakuun 12. päivänä 1573 on laadittu kolme skotlantilaisia koskevaa kirjettä, jotka kuningas Juhana lähetti palvelijoilleen.¹⁴⁹ Skotlantilaiset olivat saapuneet Cröneborgiin, mutta sotajoukkoa ei vielääkään ollut onnistuttu kuljettamaan Viroon. Skotlantilaisten palkanmaksun ja muonittamisen kanssa oli ongelmia. Kuningas oli kyllä käskenyt muonittaa sotajoukon, mutta jotkut virkamiehet kohtelivat skotlantilaisia huonosti ja jotkut jättivät nämä tyystin muonittamatta. Tämä puolestaan johti siihen, että skotlantilaiset alkoivat ottaa ruokansa ruotsalaisilta talonpojilta omin lupineen.¹⁵⁰ Korjatakseen tilanteen kuningas lähetti luotetut palvelijansa Christoffer Andersson Grippin ja Tile Hampen varmistamaan että skotit ruokittaisiin ja heille maksettaisiin palkka, ja että sotajoukko lähtisi vihdoin matkaan meren ylitse kohti Viroa. Kuningas teki myös amiraali Baggen tietoiseksi Grippin ja Hampen toimenkuvasta. Kaikki kolme kirjettä sisältävät saman perusinformaation: skotlantilaisille on maksettava palkka ja heidät on muonitettava ja samoin saatava hetimmiten matkaan keinolla millä hyvänsä. Kaikissa kolmessa kirjeessä informaatio on myös esitetty verrattain samoilla sanoilla.

Kirje Christoffer Gripille:

*”Så är oss nu i then sund berätede, att ther ann nu skall
ware quarr lijgiendes ethundret ryttere utaff same skotzke
folk för then orsaak skuld att the icke haffwe bekommet skip
och skuther tillfyllest... .. kriigzfolk motte bliffwe*

¹⁴⁹ Kuningas Juhana Christoffer Gripille 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁵⁰ Dow 1965, 17.

*afferdiget och ingelunde lengre liggie wåre undersåter till beswerning. Derföre befale wii tigs her med alffwärligen att tu ändeligen så besteller att the uten all wiidere fördrögning moste till siöss bliffwe förfortdrede och öffwer skippede hwad medell utaw the till finne kan*¹⁵¹

*”Niin on melle nyt kerrottu, että siellä oleilee vielä satakunta huovia samaisesta skotlantilaisesta joukosta siitä syystä, että heitä ei ole saatu vielä kokonaisuudessaan laivoihin. ...sotajoukon täytyy varustautua matkaan ja eikä enää oleskella alamaistemme luona heidän vaivanaan. Siksipä käskemme että sinun on huolehdittava heidät kaikella kiireellä merelle ja täytyy sotilaat auttaa ja saada meren yli laivoilla, millä keinolla vain voit.*¹⁵²

Kirje Tile Hampelle:

*”Wij Johan göre wetterligit att effter wii förminne att een hoop aff thett skotzke kriigzfolk liggie, änn nu widh Crönborg qwars wåre undersåter ther nu kenig boendes, till allsomstörste skade och beswerning. ...och sampt med honnum så bestelle att samme kriigzfolk motte uten all wiidere fördrögning bliffwe förfortdrede och afferdigede. Och hwad som till thets med skipp och skuther nu alleede wore förnhonden.*¹⁵³

”Me Juhana teemme tietäväksi, että koska tiedämme, että joukko skotlantilaista sotaväkeä oleskelee vielä Cröneborgissa meidän alamaistemme luona heidän suureksi vahingokseen ja vaivakseen. ... ja samoin hänen kanssaan on meneteltävä niin, että sama sotajoukko on

¹⁵¹ Kuningas Juhana Christoffer Grippille 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁵² Kuningas Juhana Christoffer Grippille 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁵³ Kuningas Juhana Tile Hampelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

viipymättä autettava ja varustettava matkaan. Ja kaikilla niillä laivoilla jotka ovat käsillä.”¹⁵⁴

Kirje Jacob Baggelle:

”Och i wäl wette, att wii än nu så wäl her som i Stocholm, alle dager och som offerst bliffwe bekymrede aff wåre undersother och menige man, nu them gestning och thz store öffwerwold, som the haffwe aff samme kriigzfolk. Derföre befale wii edher med gunsteligen och alffwarligen, att i änn nu wele late så bestelle, att till förre: Crönborg, motte uten all försummelse så monge skipp och skuther bliffwe afferdigede, som till samme rytteres öffwerförnding behöffs. Och effter wii nu både i går och i dagh, haffwe genum wår schriffwelse befalett Oloff Knutsson, att the skotzke knehter som Captien larentz haffe i befalning, motte och bliffwe affbetaledede, och wii förnimme att samme knehter, nu icke liggie lengre, än een miile iffrå Stocholm.”¹⁵⁵

“Ja on hyvin tiedossanne, että meitä niin täällä kuin Tukholmassa joka päivä vaivaavat alamaisiemme ja yhteinen rahvas, siitä kestityksestä ja suuresta rasituksesta jota heille on aiheuttanut samainen sotajoukko. Sen vuoksi käskemme hyväntahtoisesti ja vakavasti, että huolehditte siitä, että Cröneborgiin toimitetaan välittömästi niin monta laivaa, kuin huovien kuljettamiseen meren yli tarvitaan. Ja koska nyt tänään ja eilen olemme kirjeellä käskeneet Oloff Knutssonille, että skotlantilaisille nihdeille, jotka kapteeni Larentzilla on komennossaan, on maksettava palkka, ja

¹⁵⁴ Kuningas Juhana Tile Hampelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁵⁵ Kuningas Juhana III Jacob Baggelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*havaitsemme, että samaiset nihdit eivät ole enää kauempana kuin peninkuman päässä Tukholmasta.*¹⁵⁶

Kaikissa kolmessa kirjeessä skotlantilaiset esitetään sekä toimijoina että toiminnan kohteina. Toisaalta skotlantilaiset ovat kiusanneet ja kuormittaneet alamaisia, toisaalta taas skotlantilaisille on maksettava palkka ja heidät on saatava ilman viivytyksiä merelle. Kaksi jälkimmäistä, skotlantilaisiin kohdistuvaa toimintaa lankeaa Tile Hampen ja Christoffer Grippin harteille: heidän on varmistettava kuninkaalle, että nämä kaksi, siihen saakka heikosti edennyttä ja kuningasta ärsyttävää asiaa todella tapahtuvat. Kuningas kirjoittaa skotlantilaisten viivytystä ja kiusanteosta, eikä selvästi ole valmis luottamaan ilmoittamiensa käskyjen toteutusta skotlantilaisten itsensä tai edes skotlantilaisten nihtien komentajan, kapteeni Larentzin käsiin, vaan omille palvelijoilleen.

Toki skotlantilaisille palkan maksaminen kuuluisikin kruunun asianmukaisten virkamiesten hoidettavaksi, mutta kuningas ei käske skotlantilaisia lopettamaan alamaisten kiusaamista, tai järjestämään itseään Viroon. Ensimmäinen huomionarvoinen seikka kirjeiden retoriikassa onkin se, että niissä ei esitetä yhtään vaadetta, käskyä tai kieltoa skotlantilaisille, vaikka kirjeenkirjoittaja kuvaakin näiden toimintaa. Sen sijaan esimerkiksi Tile Hampelle osoitetun kirjeen otsikko on muotoiltu käskyksi Hampelle hoitaa skotlantilaisten muonitus kuntoon. ”*Fullmacht för Tile Hampe at bestelle nu thet Skottzke kriigzfolks afferdnings.*”¹⁵⁷

Skotlantilaiset näyttäytyvät tätä retoriikka vasten yhtenä yhtenäisenä joukkona. Jopa nihtien kapteeni Larentz merkityksellistyy miehistönsä kautta. Todellisuudessa toki Cröneborgissa majailleet skotlantilaiset olivat osa Archibald Ruthvenin värväämää sotajoukkoa, joka oli matkalla Liivinmaalle. Skotlantilaiset kuitenkin saapuivat Ruotsiin

¹⁵⁶ Kuningas Juhana III Jacob Baggelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁵⁷ Kuningas Juhana III Tile Hampelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

ryhminä, eivät yhtenä joukkona ja on perusteltua olettaa, että kaikki sotajoukkoon kuuluvat skotlantilaiset eivät olleet kyseisessä paikassa kirjeiden kirjoittamisen aikaan.¹⁵⁸ Myös kirjeet tunnistavat sotajoukon sisäiset eri ryhmät ja esimerkiksi Grippille suunnatussa kirjeessä puhutaan sadasta huovista, joille ei ole ollut riittävästi laivoja.

” ...att ther ann nu skall ware quarr lijgiendes ethunderet ryttere utaff samme skotzke folk för then orsaak skuld, att the icke haffwe bekommet skipp och skuther tillfyllest...”¹⁵⁹

Kuitenkin kirjoittaessaan skotlantilaisista kruunun alamaisille koituneesta rasituksesta ja kiusasta, kuningas ei erittele skotlantilaisia sen kummemmin, vaan kirjoittaa käyttäen sanoja *kriigzfolk* ja *skotzke kriigzfolk* välittäen näin mielikuvan jonka mukaan alamaisten kiusaaminen on koko skotlantilaisen sotajoukon syytä.

Kolmessa kirjeessä skotlantilaisille annetut merkitykset eivät kuitenkaan ole yksioikoisen negatiivisia. Kuningas ei nyt solvaa skotlantilaisia näiden rikkeistä, kuten eräissä muissa aineiston kirjeissä, erityisesti 1574, on ollut asian laita ja vastaavasti kuningas painottaa palvelijoilleen, että skotlantilaisille hetimmiten on hankittava muonitus ja palkka. Erityisesti Jacob Baggelle osoitetussa kirjeessä kuningas ei niinkään vaikuta olevan huolissaan alamaistensa hyvinvoinnista skotlantilaisten käsissä, vaan vaikuttaa enemmänkin ärsyyntyneeltä siitä, että rahvas vaivaa häntä päivittäin valittaen skotlantilaisista. Onkin perusteltua tehdä oletus, että kuningas on ollut tietoinen omien virkamiestensä puolelta takkuavasti toimineesta palkanmaksusta ja muonituksen hoidosta skotlantilaisten suuntaan. Kirjeistä ei välity kuitenkaan sympatiaa skotlantilaisia kohtaan vaan nimenomaan tarve heidän sotapanostaan kohtaan ja sitä kautta tarve varmistaa, että skotlantilaiset saadaan sinne, minne pitääkin ilman uusia vaikeuksia.

¹⁵⁸ Dow 1966, 9-14.

¹⁵⁹ Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kirjeissä skotlantilaiset siis merkityksellistetään heidän oman toimintansa kautta, joka saa heidät näyttäytymään epäluotettavina ja vallattomina, mutta myös heihin kohdistuvan toiminnan kautta. Jotta sopimus joka skotlantilaisten ja kuninkaan välillä on tehty, ja jotta työ eli palkkasoturina toimiminen, jota varten skotlantilaiset on värvätty, realisoituisi, on kuninkaan varmistettava, että hänen palvelijansa pitävät skotlantilaisista huolta.

Vuosien 1591 ja 1593 välillä Ruotsin ja Venäjän välillä neuvoteltiin toistuvasti. Lopulta tammikuun 20. päivänä 1593 valtakuntien välillä sovittiin kaksivuotisesta aselevosta. Vuoden 1592 aikana ruotsalaiselle sotaväelle annettiin Kaarle-herttuan toimesta lähtemiskäskeä Suomesta, mikä hiersi Suomen ylipäällikkö Klaus Flemingin ja Kaarle-herttuan välejä.¹⁶⁰ Herttua, Fleming ja kuningas olivat toimineet yhdessä pitääkseen Ruotsin ylhäisaatelin poliittiset voimat aisoissa, mutta kuninkaan sairauden pahentuessa 1592 ja Flemingin vaikutusvallan kasvaessa, herttuan ja Flemingin välit alkoivat viiletä. Kun tieto kuningas Juhanan kuolemasta marraskuussa 1592 saapui Suomeen, otti Fleming sotaväeltään välittömästi uskollisuudenvalan Juhanan pojalle, Sigismundille, mikä ei ollut herttuan mieleen. Kun aselepo tehtiin, Fleming ei suinkaan lähettänyt sotajoukkoja kotiin, vaan piti ne Suomessa, tarkoituksenaan käyttää Suomessa olevia sotajoukkoja kuningas Sigismundin saattamisessa Ruotsiin.¹⁶¹

Kaarle-herttuan kesäkuun 15. päivänä 1593 päivätty kirje¹⁶² onkin tulkittava nimenomaan osana herttuan ja Ruotsin valtaneuvoston ja Klaus Flemingin välistä valtakamppailua. Kirjeessä herttua vaatii Flemingiä lähettämään William Ruthvenin lippueen skotlantilaiset huovit Tukholmaan, jossa heille maksettaisiin palkka ja annettaisiin ero palveluksesta. Herttua kirjoittaa:

¹⁶⁰ Tawastjerna 1929, 299-321, 342-346.

¹⁶¹ Ylikangas 1977, 64-70; Tawastjerna 1929,348.

¹⁶² Kaarle-herttua Klaus Flemingille 15.06.1593. Hertig Karls Registratur. RA.

”Wij förnimme och at i hafwe beskeede the skotzke Rytterne som under Willem Redwens fahne hafwe brukade warit, til Finland til at lathe ther underhålle. Men opå thet the måtte bekomme theres fulkomlige afskeed. Så är war willie, at i skynde them med förste hijt öfwer.”¹⁶³

”Me olemme havainneet ja saaneet tietoomme, että skotlantilaiset huovit, jotka ovat William Ruthvenin lippueessa, ovat käytössä ylläpidettävänä Suomessa. Mutta sieltä heidän täytyy kokonaan lähteä. Niin me tahdomme, että lähetät heidät ensin tänne [meren] ylitse.”¹⁶⁴

Ensimmäinen huomio kirjeessä on skotlantilaisen komentaja William Ruthvenin ja hänen miehistönsä diskurssiivinen erottuminen toisistaan. Miehistö merkityksellistetään skotlantilaisiksi, siinä missä Ruthvenia ei. William Ruthven näyttäytyy tässä kirjeessä nimenomaan skotlantilaisen lippueen komentajana, mutta ei selvästikään sisälly herttuan käyttämään termiin ”skotske rytterne”, sillä hänen pois lähettamisestään kirjeessä ei ole kysymys – ainoastaan hänen miehistöstään.

Ruthvenin miehet merkityksellistetään kirjeessä nimenomaan skotlantilaisiksi heidän palkkasoturistatuksena takia, mikä tulee kirjeessä ilmi palveluksesta erottamisen, palkanmaksun ja pois lähettämisen muodoissa. Vaikka huovien miesluvun vähentäminen olikin osa vuoden 1593 välirauhan politiikkaa, eikä näin ollen koskenut ainoastaan skotlantilaisia, erottuvat skotlantilaiset omaksi joukokseen takaisinkutsun suhteen. Siinä missä valtakunnan oma sotaväki

¹⁶³ Kaarle-herttua Klaus Flemingille 15.06.1593. Hertig Karls Registratur. RA.

¹⁶⁴ Kaarle-herttua Klaus Flemingille 15.06.1593. Hertig Karls Registratur. RA.

kotiutuessaan palasi koteihinsa valtakunnan sisällä ja olivat yhä kruunun alamaisia¹⁶⁵, saattoivat palkkasoturit, jotka taistelivat työkseen, jatkaa palvelustaan jossain toisaalla, tai palata kotimaahansa, oman hallitsijansa palvelukseen.¹⁶⁶ Skotlantilainen miehistö, toisin kuin ruotsalainen, vapauduttuaan kruunun palveluksesta, ei siis enää ollut Ruotsin kruunun alamainen.

Tätä kautta kirjeestä skotlantilaisten merkityksestä on löydettävissä kaksi toisiinsa sidottua diskurssia: palkkasoturidiskurssi ja alamaisuusdiskurssi. Vasten ruotsalaisen sotaväen palveluksesta vapauttamisen kontekstia, skotlantilaiset näyttäytyvät kirjeessä omana, erityisenä joukkonaan, jonka suhde kruunuun – siis alamaisuus, muuttuu tai lakkaa olemasta, kun heidät vapautetaan palveluksesta. Sama alamaisuusdiskurssi erottaa myös komentajan miehistöstään.

Skotlantilaisten komentaja Ruthven näyttäytyy kirjeessä sivuosassa, ja vaikka hänet merkityksellistettään skotlantilaiseksi sen mutkan kautta, että hänet on määrätty komentamaan skotlantilaisena skotlantilaista huovijoukkoa, eivät samat diskurssit nouse esiin komentajasta, kuten hänen miehistöstään. Ruthven on palvellut valtakuntaa jo vuosikymmeniä, toisin kuin hänen vuonna 1591 värvätty miehistönsä ja on pitkän palvelushistoriansa ansiosta sidottu eri tavoin kiinni valtakuntaan, kuin tavallinen miehistö.¹⁶⁷ Kirjeestä nousee siis esiin myös komentajan ja hänen miehistönsä erottavia diskursseja. Ruthven näyttäytyy kirjeessä tarpeellisena ja hänestä nousee esiin tätä kautta positiivinen merkitys. Miehistö taas näyttäytyy kirjeen aiheen kannalta ongelmallisena ja jopa negatiivisesti merkityksellistettynä – se ei ole enää tarpeellinen vaan täytyy vapauttaa palveluksesta.

¹⁶⁵ Tawastjerna 1929, 204, 348, 349.

¹⁶⁶ Trim 2002, 78; Grosjean 2003, 38, 39.

¹⁶⁷ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID:1721 (18.04.2016).

3.2 Hallitsemattomat ja huonot sotilaat

Syyskuun alussa skotlantilaiset olivat päässeet Tukholmaan, mutta eivät olleet liikkuneet sieltä Liivinmaalle. Syyskuun 3. päivänä 1573 kuningas kirjoitti Pontus De la Gardielle käskyn saada skotit liikkeelle hetimiten.¹⁶⁸

”... att thett skotzske kriigzfolk motte med oss förste bliffwe musteret och oförsumesligen skyndet utoffwer till Liiffland. På thett the icke moste ligge her våre undersätte till tunge och beswering. Ther wij allreede haffwe förunneth att thet store öffwerwold som the förde vår undersäter tillfogett haffwe. Så är och än nu vår gunstige wilie att i eder thet om befliite wilie att för de: kriigzffolk måste med thet alleförste som mögeligt är skyendes utöffwertill för de: Liiffland.”¹⁶⁹

”...että skotlantilainen sotajoukko olisi meille on ensi tilassa värvättävä ja välittömästi kuljetettava Liivinmaalle. He eivät saa enää loikoilla meidän alamaistemme luona heidän rasituksenaan ja vaivanaan. Heistä me olemme jo kulleet siitä suuresta väkivallasta, jota he ovat harjoittaneet alamaisillemme. Niinpä on armollinen tahtomme, että te huolehditte, että mainittu sotajoukko täytyy niin pian kuin mahdollista laivata Liivinmaalle.”¹⁷⁰

Kirjeessä Juhana ilmaisee tyytymättömyytensä skotlantilaisten hitauteen ja siihen että nämä eivät ole vielä sotimassa Liivinmaalla. Teema toistuu jo skotlantilaisia koskevissa kirjeissä elokuulta. Skotlantilaisten liikkeessä pitäminen, ensin Älvsborgista Tukholmaan ja Tukholmasta Liivinmaalle on toistuu kuninkaan vuoden 1573 kesän ja syksyn kirjeissä. Kirjeessä kuningas nostaa esiin

¹⁶⁸ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 03.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁶⁹ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 03.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁷⁰ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 03.09.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

alamaistensa valitukset skotlantilaisten aiheuttamasta haitasta. Samalla hän myös ilmoittaa, ettei tahdo alamaistensa enää joutuvan skotlantilaisten aiheuttaman vaivan uhriksi. Kirjeestä myös käy ilmi, että skotlantilaiset ovat olleet väkivaltaisista kuninkaan alamaisia kohtaan, ainakin näiden omien sanojen mukaan. Väkivaltaisuuksien tarkempi kuva ei selviä, mutta historiallisen kontekstin avulla, sekä kuninkaan 1573 kesän ja syksyn kirjeiden kautta, voidaan päätellä väkivaltaisuuksien liittyneen jollain tapaa linnaleiriin, joka tietenkin oli ensisijainen tapa ylläpitää skotlantilaisia Ruotsin alueilla, ennen kuin nämä pääsivät vihollismaille sotatoimiin.¹⁷¹

Linnaleirin epämieluisuus talonpojille oli varsin tavallista, eikä sotilaiden, niin Ruotsin omien kuin palkkasotilaidenkaan omavaltaisuus talonpoikia kohtaan kyseisessä järjestelmässä ollut missään tapauksessa ennenkuulumatonta.¹⁷² Kuitenkin tuodessaan argumentaatioonsa esiin alamaistensa valittelut ja skotlantilaisten toteuttaman väkivallan, kuningas ei merkityksellistä skotlantilaisia vain ilmeisen epäluotettavan palkkasoturidiskurssin kautta, vaan myös siihen liittyvän palkkadiskurssin kautta. Palkkajoukkojen jokainen päivä Ruotsin maaperällä maksoi kuninkaalle, jonka budjetti oli jo vakavasti ylittynyt.¹⁷³ Skotlantilaisten hidas liikkuminen valtakunnan halki maksoi kuninkaalle ylimääräisiä resursseja ja piti skotlantilaiset vaarallisen lähellä Ruotsin sydänmaita ja kuningasta potentiaalisessa tilanteessa, jossa palkkasoturien palkanmaksun kanssa saattaisi tulla ongelmia. Kuningas siis merkityksellistää skotlantilaiset paitsi epäluotettaviksi palkkasotureiksi, myös epäpäteviksi palkkasotureiksi, jotka eivät oikeastaan ole näin palkanmaksunsa väärtejä. Kuninkaan puolesta taistelemisen sijaan he vetelehtivät tämän ruokittavana ja pahoinpitelevät tämän alamaisia.

¹⁷¹ Esimerkiksi Riksregistraturet 10.04.1572.

¹⁷² Ylikangas 1977, 22, 23.

¹⁷³ Dow 1965, 14.

Kirjeessä skotlantilaisia merkityksellistetään myös erottamalla heidät toisesta kirjeessä kuvatusta ihmisryhmästä, kuninkaan alamaisista käyttämällä dissosiativisen argumentaation rakennetta.¹⁷⁴ Erottamisen ja samankaltaistamisen¹⁷⁵ kautta kirjeessä tehdään kahtiajako skotlantilaisten ja Ruotsin valtakunnan välille, joka niin ikään on linjassa kuninkaan muiden kesän ja syksyn kirjeiden kanssa, jotka koskevat skotlantilaisia. Esiin nousevat jälleen uskollisuusdiskurssi ja palkkasoturidiskurssi, joiden kautta kuningas skotlantilaisia merkityksellistää, tällä kertaa vahvemmin negatiivisesti. Kuningas käyttää sanamuotoa ”meidän alamaisemme.” Analysoitaessa sanamuotoa historiallisen kontekstin ja toisaalta ajan kirjeenkirjoituksen konventioiden kautta, voidaan huomata, että kuningas myös asettaa itsensä alamaistensa puolelle, siis skotlantilaisia vastaan. Alamaiset ovat uskollisia hänelle, kuninkaalle. Alamaiset merkityksellistetään positiivisen uskollisuusdiskurssin kautta ja sidotaan kuninkaaseen, siis kirjeen kirjoittajaan. Skotlantilaiset taas eivät ole alamaisia, eivät sidoksissa kuninkaaseen ja näin ollen eivät hänelle uskollisia alamaisia. He ovat palkkasotureita, joille maksetaan siitä, että he taistelevat kuninkaan puolesta.

Tulkittaessa tekstiä sen historiallisen kontekstin valossa, voidaan löytää kirjeen kirjoittajan intentio. Kuninkaalle on tarkoituksenmukaista merkityksellistää skotlantilaiset palkkasotureiksi, mutta tarkemmin huonoiksi palkkasotureiksi, tai palkkasotureiksi termin kirjeen ajalle tyypillisessä, negatiivisessa merkityksessä. Koska kuninkaalle oli tärkeää saada skotlantilaiset nopeasti sotimaan ja koska hän pelkäsi näiden aiheuttamia mahdollisia vaikeuksia, mikäli palkanmaksu ei toteutuisi, välitti kuningas kirjeissään aatellisille viestin skotlantilaisista, jotka näyttäytyivät merkityksellistettynä negatiivisin termein.

Lokakuun 4. päivänä 1573 kuningas kirjoitti palvelijalleen Christoffer Gripille kirjeen jossa hän ilmaisi turhautumisensa skotlantilaisten

¹⁷⁴ Koistinen 1998, 43.

¹⁷⁵ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 20.

hidastelusta Ruotsin valtakunnassa, sekä näiden käytöksestä hänen alaisiaan kohtaan.¹⁷⁶ Vain neljä päivää edellisen samaa skotlantilaista sotajoukkoa koskevan kirjeen kirjoittamisen jälkeen, jossa kuninkaan suhtautuminen skotlantilaisten toimintaan oli näennäisen toteavaa, tästä kirjeestä nousee esiin diskursseja, joilla samat skotlantilaiset määritetään selkeästi negatiivisiin merkityskategorioihin.

”Tigs kommer wäl ihug Christoffer Andersson, att wii som offtest haffwe befalete, att thet skulle uten all försummelse, skynde thet skotzke kriigzfolk sin koos.”¹⁷⁷ ”Sinulle Christoffer Andersson, että kuten olemme määränneet, ilman viivytelyjä kiirehtisit skotteja tiehensä.”¹⁷⁸

Kirjeen narraatio-osuuden alussa skotlantilaiset näyttäytyvät kuninkaan käskyjen ja kirjeen vastaanottajan toiminnan kohteina, mutta myös samalla kuninkaan huolien lähteenä. Poetiikassa nousee esiin selkeästi negatiivisia konnotaatioita sisältävän sanan käyttö. Kuningas tahtoo lähettää skotlantilaiset tiehensä. Tämä tietenkin tarkoittaa samaa, kuin muissa skotlantilaisia koskevissa vuoden 1573 kuninkaan kirjeissä: laivaamista Liivinmaalle. Nyt kuningas ei kuitenkaan kirjoita kirjeen narraatio-osuuden alussa käskyään auki, vaan ilmaisee tahtovansa skotit tiehensä. Kovasanainen ja jopa töykeältä kuulostava kirjoitustyyli on osa tyypillistä kirjeen ajan kirjekommunikaatiota korkeampiarvoiselta kirjoittajalta alempiarvoiselle vastaanottajalle.¹⁷⁹ Kun lokakuun neljännen päivän kirjettä verrataan muihin kuninkaan samasta aiheesta kirjoittamiin kirjeisiin samalta vuodelta, voidaan kuitenkin huomata tämän kirjeen erottuvan poetiikaltaan muista. On siis syytä olettaa, että kyse ei ole vain ajalleen tyypillisistä kirjeenkirjoituksen konventioista, vaan kuninkaan sanavalinta kuvastaa kirjoittajansa aitoa turhautumista skotlantilaisten toimintaan.

¹⁷⁶ Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 04.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁷⁷ Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 04.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁷⁸ Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 04.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁷⁹ Koskinen 2011, 153, 154.

”Derföre wele wii änn nu såsom tillförenne, alffwarlige och medh thnn troheet och eedh som tu oss suared haffwer, att ut aff endligen så lägger, att för:e Skotzke kriegsfolk, både rytter och knehter så moge som thet skole afferdiges: motte uten all enteskyllen och wijdere fordrognings nu bliffwe afferdiegede och tilluägz skyndede. Så framt hwad the nu lenger dröije och besuere wåre undersåter. Dhå nödges wii göre annet till saaken.”¹⁸⁰

”Siksi haluamme nyt, kuten aikaisemminkin, vakavasti vedota siihen uskollisuuteen ja valaan, jonka olette meille antaneet, että mainittu skotlantilainen sotajoukko, sekä huovit että nihdit, niin paljon kuin heitä onkin, tulee viivyttelämättä varustaa ja kiirehtää matkaan. Ja jos he vielä pitempään viivyttelivät ja vaivaavat alamaisiamme, on meidän tehtävä asialle jotain muuta.”¹⁸¹

Kirjeen edetessä kuningas antaa käskyjä paitsi Grippille, myös skotlantilaisille ja kuvailee näiden toimintaa: kuningas kirjoittaa skotlantilaisten viivyttelvän ja vaivaavan hänen alamaisiaan. Näin skotlantilaiset näyttäytyvät myös aktiivisina toimijoina, joiden toiminta on kuninkaalle ja hänen alamaisilleen haitallista. Lopun uhkaus, jossa kuningas kirjoittaa joutuvansa tekemään asialle jotain muuta, ilmeisesti ankarampaa, mikäli skotlantilaisia ei saada laivoihin, on huomattavasti vahvempi ilmaisu, kuin ne, joita kuningas on käyttänyt aiemmin syksyllä ja kesällä. Skotlantilaiset näyttäytyvätkin kirjeen sanonnan kautta paitsi ongelman tuottajina, myös epäpätevinä, huonoina sotilaina, jotka eivät toteuta tehtäväänsä.

Kuninkaan käskyt luovat sekä yhteyden että eron kirjeen vastaanottajan ja skotlantilaisten välille. Kuningas muistuttaa Grippiä valastaan itseään kohtaan: uskollisuus vaati Grippiä toteuttamaan kuninkaan

¹⁸⁰ Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 04.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

¹⁸¹ Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 04.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

käskyn. Historiallisen kontekstin kautta voidaan myös ymmärtää paremmin kuninkaan kirjoittamaa muistutusta. Vaikka kirjeen narraatio-osuudessa käykin selväksi, että kuningas syyttää skotlantilaisia viivyttelystä ja alamaisten kiusaamisesta, oli myös näitä varustamaan ja näiden palkanmaksua hoitamaan käsketyillä kuninkaan palvelijoilla osuutta asiaan. Palvelijat eivät olleet jakaneet määrättyä ruokaa ja palkkaa skotlantilaisille ajoissa.¹⁸² Tätä kontekstia vasten voidaan olettaa, että myös kuningas oli tietoinen palvelijoidensa epäonnistumisesta ja tahtoi muistutuksellaan varmistaa, että paitsi skotlantilaiset, myöskään hänen omat palvelijansa eivät tuottaisi hänelle enää pettymystä. Skotlantilaisia kuningas ei muistuta valasta. Syy on yksinkertainen: he eivät olleet antaneet vastaavaa valaa kuninkaalle. Skotlantilaiset olivat palkkasotureita, jotka taistelivat rahasta ja vaikka heiltä odotettiin uskollisuutta ja heillä oli ollut lähtökohtaisesti Ruotsin valtakunnassa hyvä maine¹⁸³, eivät he olleet antaneet samanlaista uskollisuuden valaa, kuten kuninkaan alamainen, hänen palvelijansa Gripp. Näin esille nousevat paitsi palkkasoturidiskurssi, joka tässä kirjeessä merkityksellistää skotlantilaiset huonoiksi sotilaiksi, toiseusdiskurssi, joka tekee eron kuninkaan ja tämän alamaisten, sekä skotlantilaisten välille, ja uskollisuusdiskurssi, jonka kautta kirjeessä skotlantilaiset merkityksellistetään epäluotettaviksi ja huonoiksi sotilaiksi.

4. Hyvät miehet

Tässä luvussa käsittelen niitä aineiston kirjeitä, joissa kirjoitetaan skotlantilaisista palkkasoturikommentajista, usein aatelismiehistä, tai säätykierrossa nousemaan onnistuneista entisistä skotlantilaisista palkkasotureista. Näissä kirjeissä skotlantilaiset vain harvoin merkityksellistetään skotlantilaisiksi – he ovat ensisijaisesti aatelismiehiä, kruunun virkamiehiä ja lippueiden komentajia. Jos he

¹⁸² Dow 1965, 17.

¹⁸³ Grosjean 2003, 53.

näyttäytyvät skotlantilaisina, heidät merkityksellistetään kyseiseen kategoriaan lippueidensa skotlantilaisten miehistöjen tai Skotlantiin omaamiensa diplomaattisten suhteiden pohjalta.

Tässä luvussa skotlantilaiset näyttäytyvät ensisijaisesti yksilöinä, Ruotsin kruunun uskollisina palvelijoina ja luotettuina miehinä, jotka merkityksellistetään suhteessa heidän palvelemaansa kruunuun ja virkaan tai titteliin, jonka kruunu on heille myöntänyt. Ensimmäisessä alaluvussa käsitellään kirjeitä, jotka on kirjoittanut kuningas Juhana tai Kaarle-herttua ja skotlantilaiset, jotka näyttäytyvät kirjeissä, ovat vastaanottajina tai mainintoina selkeästi hierarkkisesti kirjeenkirjoittajan alapuolella. Toisessa alaluvussa taas käsitellään kirjeitä, jotka ovat kirjoittaneet ruotsalaiseen ylhäisaateliin kuuluneet Pontus De la Gardie ja Eric Sparre. Heidän kirjeissään näyttäytyy Forsholman herra, hovineuvonantaja Andrew Keith, joka on sosiaalisesti ja hierarkkisesti verrattain samalla tasolla kirjeiden kirjoittajien kanssa.

4.1 Kuninkaan miehet ja palvelijat

Elokuun 26. päivänä 1580 kirjatussa kirjeessä¹⁸⁴ kuningas Juhana käskee Andrew Keithin Suomeen tekemään täkäläisestä sotajoukosta rekisterin ja maksamaan näille palkan. Kirjeessä Keithin skotlantilaisuus ei tule esille, vaan arvonimet, nimitykset ja puhuttelutapa sitovat kaikki merkityksellistämään Keithin osaksi Ruotsin valtakunnan aatelistoa. Huomionarvoista on, että kirjeessä ei mainita kenenkään mainitun henkilön, tai sotajoukon etnisyyttä. Sen sijaan arvonimet ja hierarkkiset statukset sitovat kirjeessä mainitut henkilöt kirjoittajaan – kuninkaaseen ja sitä kautta valtakuntaan, eli

¹⁸⁴ Juhana III Andrew Keithille 26.08.1580. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

Ruotsiin. Kirjeen narraatio-osassa kuningas luetlee Keithin titteleitä ja tehtävän:

”Och wij förste wele haffwe våre krigzfolk både rytterne och knehterne som på samme resse brukede, afflönthe till fremdstälthe, och aldeles giorde. Derföre så haffwe wij afferdige vår troo man och hoffrådher Anders Keith till Korsholm. Ridder och vår Cammaretienere Jörn Stake, samt latheholgre? som Cammer schriffwer ifrå oss utöffwer till Finland, meds peninger och kläde till förre: våre krigsfolk afflönings, och there udi befalnings giffwit, att the samt meds feltöffwerste Her Pontus De la Gardie, och the som meds til hielp med förordnade äre.”¹⁸⁵

”Ja ensiksi me haluamme meidän sotajoukkomme, sekä huovit, että nihdit, jotka ovat samalla matkalla, että heille maksetaan palkka kokonaisuudessaaan. Siksi olemme lähettäneet meidän uskollisen miehemme ja hovineuvoksemme Andrew Keithin Korsholmaan. Ritari ja meidän kamaripalvelijamme Jörn Staken kamarikirjurin ominaisuudessa luotamme meren yli Suomeen mukanaan rahaa ja vaatteita meidän sotajoukkomme palkaksi ja käskeneet, että yhdessä kenttäeversti herra Pontus De la Gardien ja muiden kanssa teette kuten on määrätty.”¹⁸⁶

Kirjeessä Keithiä puhutellaan herraksi, hovineuvokseksi, sekä uskolliseksi mieheksi. ”Troo man” eli uskollinen tai uskottu mies oli tyypillinen puhuttelutapa kirjeessä aatelin välillä¹⁸⁷ ja eroaa

¹⁸⁵ Juhana III Andrew Keithille 26.08.1580. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

¹⁸⁶ Juhana III Andrew Keithille 26.08.1580. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

¹⁸⁷ Koskinen 2011, 95, 96, 146-149.

hierarkiasuhteessa useammin kuninkaan palvelijoistaan käyttämästä termistä ”troo tjenere”, eli uskollinen palvelija. Keith näyttäytyy kyllä kirjeessä uskollisena palvelijana, mutta kuningas ei kutsu häntä sellaiseksi, vaan uskolliseksi mieheksi, nostaen tämän näin lähemmäs itseään. Lisäksi Keith todellakin kuului ylhäisaateliin ja oli kuninkaalle läheinen kontakti. Keith oli myös aatelissukua Skotlannista käsin. Hän oli Mary Stuartin velipuolen, kreivi Murrayn lanko.¹⁸⁸ Vaikka Keith tulikin siis Ruotsiin vuonna 1569 palkkasoturilippueen ratsumestarina, tuli hänestä nopeasti vaikutusvaltainen tekijä Ruotsin hovissa ja hän nai vaimokseen Margareta Vaasan lapsenlapsen ja oli Fischerin mukaan myös kuningas Juhanan luotetuin neuvonantaja.¹⁸⁹

Kirjeestä ei ole hedelmällistä pyrkiä analysoimaan mitään Keithin ja kuninkaan läheisistä väleistä, tai pyrkiä selvittämään, oliko Keith todella kuninkaan luotetuin neuvonantaja kirjeen ajalleen tyypillisen julkisen ja formaalin luonteen vuoksi.¹⁹⁰ Kirjeestä voidaan kuitenkin nähdä, että kuningas todellakin luotti Keithiin ja piti tätä tärkeänä henkilönä. Sen lisäksi, että kuningas kirjoittaa Keithistä arvostavasti ja on suonut tälle arvokkaita tittleitä, on hän lähettänyt Keithin tehtävälle, joka ei ollut luonteeltaan vähäpätöinen: järjestää Suomessa majailevien sotamiesten palkanmaksu. Perustellessaan käskyään Keithille kuningas kirjoittaa: ”- *thenne resse till våre och Swerigis Rijkets gagn och beste troligen och mänligen bruke* ”¹⁹¹ ”-*matkustakaa meidän ja Ruotsin valtakunnan hyödyksi ja uskollisella ja miehekkäällä tavalla*”¹⁹². Käskiessään Keithiä matkaamaan Suomeen itsensä ja Ruotsin hallinnon hyväksi kuningas harjoittaa valtaa paitsi institutionaalisella kielenkäytöllä, jossa kirjoittaja vetoaa vastaanottajaan auktoriteetin positiostaan käsin kuninkaana ja sosiaalisen rakenteen, valtakunnan

¹⁸⁸ Ödberg 1897, 278.

¹⁸⁹ Fischer 1907, 55.

¹⁹⁰ Koskinen 2011, 84, 103, 165.

¹⁹¹ Juhana III Andrew Keithille 26.08.1580. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

¹⁹² Juhana III Andrew Keithille 26.08.1580. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

edustajana.¹⁹³ Lisäksi argumentti hyvän tuottamisesta kuninkaalle, sekä valtakunnalle on vahva, hegemoninen uskollisuuskurssi. Diskurssin hegemonisuus näyttäytyy tässä yhteydessä siinä, että uuden ajan alun Ruotsin sääty-yhteiskunnassa auktoriteetin toiminnan perusteleminen vastaanottajalle auktoriteetille siitä koituvalla hyödyllä voidaan nähdä vahvana merkityksenä, joka lävisti koko yhteiskunnan sosiaalisen todellisuuden.¹⁹⁴

Andrew Keith näyttäytyy näiden diskurssien, sekä kirjettä ympäröivän historiallisen ja kulttuurillisen kontekstin kautta paitsi kuninkaan luotettuna miehenä jolle saatettiin antaa suoritettavaksi valtakunnalle tärkeä tehtävä, myös henkilönä jolta odotettiin uskollisuutta ja jonka uskollisuuteen kirjeen diskursseista päätellen sen lähettäjä myös uskoi, perustellessaan toimintaansa vastaanottajalle niiden kautta.

Heinäkuun 26. päivänä 1583 kirjatussa kirjeessä kuningas Juhana nimitti skotlantilaisen William Wallacen Jaaman linnan päälliköksi.¹⁹⁵ Hän oli yksi seitsemästä skotlantilaisesta, jotka Ruotsin kruunu nimitti linnojen tai kaupunkien kuvernööreiksi 1574-1612.¹⁹⁶ Nimitys ei siis missään tapauksessa ollut tavaton, mutta merkittävä yhtä kaikki. Saavuttuaan Ruotsin kruunun palvelukseen ensimmäisen kerran 1574, Wallace oli alle vuosikymmenessä noussut Länsi-Götanmaan lippueen ratsumestariksi ja lopulta saanut nimityksen Inkeriin Jaaman linnan päälliköksi.¹⁹⁷ Jaaman linnan oli vallannut venäläisiltä Ruotsin joukkojen ylipäällikkö Pontus De la Gardie syyskuun 19. päivänä 1581 osana Viron ja Inkerin linnojen valloitusten sarjaa. Myös William Wallace oli ollut mukana tällä sotaretkellä Länsi-Götanmaan lippueen

¹⁹³ Jokinen, Juhila Suoninen 1993, 79.

¹⁹⁴ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 81; Koskinen 2011, 153, 154.

¹⁹⁵ Juhana III Willam Wallacelle 26.07.1583. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

¹⁹⁶ Grosjean 2003, 55.

¹⁹⁷ Tawastjerna 1920, 600, University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 4693 (18.04.2016).

ratsumestarina.¹⁹⁸ Vallatut Inkerin alueet olivat osa sodan näyttämöä ja siksi tärkeitä vielä tulevaisuudessakin niin Ruotsille kuin Venäjällekin. Inkerin linnojen valloitusten vuoksi Suomessa ja Virossa oleilevat sotajoukot pääsivät verrattain helposti yhteyksiin toistensa kanssa, mikä tietenkin oli Ruotsille suuri etu. Lähes yhdeksän vuoden jälkeen vuoden 1590 tammikuussa venäläiset valtasivat Jaaman linnan takaisin. Itse linna ei kuitenkaan Tawastjernan mukaan ollut ruotsalaisille erityisen tärkeä, ja jopa linnan purkamista suunniteltiin, vaikkei sitä koskaan pantukaan käytäntöön. Silti vuonna 1583 sotamarsalkka Carl Horn kirjoitti ylipäällikkö Pontus De la Gardielle, että Jaaman linnaan tarvittaisiin joku ”taitava henkilö” hallinnoimaan linnaa silloisen linnanvoudin lisäksi.¹⁹⁹ Täksi ”taitavaksi henkilöksi” valikoitui ratsumestari Wallace.

Kirje alkaa uuden ajan kirjeenkirjoituskonventioille tyypillisesti tervehdyksillä ja kehuilla.²⁰⁰ Tyypiltään kirje on valtuutuskirje, jonka ensimmäisillä riveillä kuningas ilmaisee uuden nimityksensä Wallacelle:

”Wii Johan göre weterligit att wii hafwe tilbetrade och förordnade, såsom wij och nu här med tilbetre och förordne thenne vår troo tjinere William Wallas att han skall haffwe öfwerste befalningen öffwer befalningen öffwer Jamagores slott.”²⁰¹

”Me Juhana teemme tiedettäväksi että olemme määränneet että uskollinen palvelijamme William Wallace

¹⁹⁸ Tawastjerna 1920, 317, 321.

¹⁹⁹ Tawastjerna 1920, 360, 599-601.

²⁰⁰ Koskinen 2011, 102, 103.

²⁰¹ Juhana III Willam Wallacelle 26.07.1583. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

*tulee saamaan korkeimman käskyvallan Jaaman linnassa.*²⁰²

Huomionarvoista on, kuinka kirjeen alussa kuningas tekee tiedettäväksi katsovansa Wallacen olevan nyt hänen uskollinen palvelijansa. Siinä missä toiselle skotlantilaiselle Andrew Keithille osoitetuissa, edellä analysoiduissa kirjeissä vastaanottajaa puhutellaan ”uskollisena miehenä”, tässä kirjeessä sanavalinnat painottavat, että kuningas katsoo Wallacen olevan hänen uskollinen palvelijansa, jonka hän on *nyt* katsonut hyväksi nimittää Jaaman linnan päälliköksi. Sanavalinnoissa on havaittavissa ajan kirjeen kirjoitukselle tyypillistä kaunopuheisuutta²⁰³, mutta virkkeestä ovat löydettävissä myös statuksen nousua sekä kruunuun sidotun lojaalisuuden todentamista koskevat diskurssit. Kyseessä ei kuitenkaan ole äkillinen statuksen nousu – toimihan Wallace jo ennen pestiään Jaaman ylipäällikkönä ruotsalaisen lippueen ratsumestarina. Verrattaessa kuninkaan Wallacesta käyttämää nimitystä siihen, jota hän käytti edellisessä kirjeessä Keithistä, voidaan myös huomata, että Wallacen status ei ole yhtä korkealla, kuin Keithin. Wallace on uskollinen palvelija, Keith taas uskollinen mies.

Kirjeessä kuningas ei kutsu Wallacea skotlantilaiseksi. Luonnollisena selityksenä tähän voitaisiin pitää sitä, että kirjeen kirjoittamisen aikaan Wallace oli ollut Ruotsin kruunun palveluksessa eri tehtävissä jo lähes kymmenen vuotta, eikä hän, toisin kuin esimerkiksi samaan aikaan Ruotsissa palvelleet skotlantilaiset kapteenit Henry Leyell tai William Ruthven, ollut värvännyt tai johtanut skotlantilaisia huoveja sitten

²⁰² Juhana III Willam Wallacelle 26.07.1583. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²⁰³ Koskinen 2011, 84, 103, 165.

vuoden

1574.²⁰⁴

Skotlantilaisilla palkkasotureilla, erityisesti aatelisilla, oli tapana pitää yhteyttä maanmiehiinsä, palata mahdollisesti myöhemmin takaisin kotimaahansa ja pysyä myös uskollisena oman synnyinmaansa kruunulle.²⁰⁵ Tämä oli tiedossa myös Ruotsin valtaapitävillä, kuten Kaarle-herttuan Skotlannin kuningas Jaakko VI:lle Ruotsista paennutta Andrew Keithiä koskevasta kirjeestä voidaan tulkita.²⁰⁶ Tätä kontekstia vasten nähtynä kuninkaan julistus hänen luottamuksestaan Wallacea kohtaan on tulkittavissa uskoksi siihen, että saadessaan tärkeän ylipäällikön pestin, vaikkakin sitten vähäpätöisessä linnassa, skotlantilainen oli nyt sidottu Ruotsin kruunuun ja piti tätä kruunua ensisijaisena uskollisuuden kohteenaan.

Kirjeen narraatio-osuudessa kuninkaan käyttämä retoriikka jatkaa Wallacen merkityksellistämistä Ruotsin kuninkaan uskollisena palvelijana. Kuningas käskää kirjeessään Wallacen puolustaa Jaaman linnaa hänen ja hänen valtakuntansa hyväksi ja parhaaksi ”- *till wåret och wåre Rijkens gagn och bäste*,”²⁰⁷ Näissä sanoissa kielenkäyttö ei ole ainoastaan kuvaavaa eikä kuningas kehota Wallacea vain tekemään parhaansa linnan päällikkönä, vaan sillä on kielenkäytöllinen funktio.²⁰⁸ Kuninkaan kirjoittamat sanat uskollisuudesta, kuninkaan ja valtakunnan hyväksi toimimisesta ovat myös poliittista agitaatiota, jossa vastaanottaja on tarkoitus vakuuttaa kulttuurissa yleisenä totuutena pidetyillä perusteilla: Wallacen tulee toimia kuninkaan tahdon mukaisesti ja olla uskollinen kuninkaalle, eli Ruotsin Juhanalle, jolloin hän palvelee myös itse Ruotsin valtakuntaa.²⁰⁹

²⁰⁴ Tawastjerna 1920, 600.

²⁰⁵ Trim 2002, 78.

²⁰⁶ Kaarle-herttua Skotlannin Jaakko VI:lle 14.05.1599. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²⁰⁷ Juhana III Willam Wallacelle 26.07.1583. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²⁰⁸ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 41, 42.

²⁰⁹ Alasuutari 1994, 155; Koskinen 2011, 153, 154.

Kesäkuun 8. päivänä 1591 kuningas Juhana kirjoitti kapteeni Henry Leyellille käskyn nostattaa rykmentin huoveja Skotlannista taistelemaan Liivinmaalle.²¹⁰ Kirjeen analysointi on tarpeellista aloittaa sen ajallisesta kontekstista. Skotlantilaisia oli palvellut Ruotsin kruunun alaisuudessa 25-vuotisen sodan aikana aina sodan alusta saakka rykmenttien kapteeneina ja diplomaatteina, ja omina kokonaisina rykmentteinään vuodesta 1573 eteenpäin. Vuosien 1573 ja 1591 välillä ei kuitenkaan tiedettävästi nostatettu kertaakaan uusia rykmenttejä skotlantilaisia taistelemaan Ruotsin kruunun alaisuudessa. Fischer mainitsee syyksi tähän vuoden 1574 Wesenbergin katastrofin sekä Archibald Ruthvenin, Gilbert Balfourin ja heidän kumppaneidensa epäonnistuneen salamurhajuonen kuningas Juhanaa vastaan. Selkkaus todistetusti vaikutti kuninkaan ja hänen palveluksessaan olleiden skotlantilaisten kapteenien suhteeseen, sillä Balfourin oikeudenkäynnin aikaan 23 skotlantilaista kapteenia otti asiakseen allekirjoittaa anelukirjeen kuninkaalle, jotta Balfourin henki säästettäisiin. Yksi kirjeen allekirjoittaneista kapteeneista oli Henry Leyell.²¹¹ Henry Leyellin menestystä Ruotsin kruunun palveluksessa mikään näistä tapahtumista ei kuitenkaan näytä haitanneen. Hän toimi skotlantilaisen huovilippueen kapteenina vuodesta 1582 eteenpäin ja nousi kuninkaan suosioon, ja sai palkkioksi maata Virosta ja Ruotsista.²¹²

Kun kuningas Juhana halusi nostattaa rykmentin skotlantilaisia huoveja kruunun palvelukseen ensimmäistä kertaa 18 vuoteen, oli luontevaa, että hän määräsi työhön luottamustaan nauttivan ja jo valmiiksi skotlantilaisia Liivinmaalla²¹³ komentavan Henry Leyellin. Kirjeen alussa kuningas esittää käskynsä:

²¹⁰ Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²¹¹ Fischer 1907, 60-62.

²¹² University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 182 (18.04.2016).

²¹³ Tawastjerna 1929, 15.

” – *Wij Johan then triedje medh Gudz nådhe Swerigis Göts och Wendes konung, göre wetterlige att wij haffwe tilberede och befallede, som wij och nu här meds tilberete och befalle thenne wår troo tienere Henrick Leyell att han skall ware Ridmester för en fane skotzske hofmän uthi Liffland.*”²¹⁴

”- *Me Juhana kolmas Jumalan armosta svealaisten, gööttien ja vendien kuningas, teemme tiedettäväksi että me olemme kertoneet ja käskeneet, että me nyt kerromme ja käskemme meidän uskollista palvelijaamme Henry Leyellia ratsumestariksi lippueelle skotlantilaisia huoveja Liivinmaalle.*”²¹⁵

Kuningas kutsuu Leyelliä uskolliseksi palvelijakseen ja tahtoo tämän ryhtyvän skotlantilaisten huovien ratsumestariksi Liivinmaalla. Kuningas jatkaa kirjeessään haluavansa Leyellin toimivan kuninkaansa ja tämän valtakunnan parhaaksi; ”- *och rätnådigs wåres och wårr Rijkets gagn och bäst trooligen bådhe dagh och natt.*”²¹⁶, ”- ja oikeamielisesti toimimaan meidän ja valtakuntamme puolesta ja hyväksi päivin ja öin.”²¹⁷ Käskiessään Leyelliä kuningas käyttää samaa retoriikkaa ja samoja merkityksiä, kuin kirjeessään Andrew Keithille ja William Wallacelle. Kaikki nämä miehet ovat kuninkaan luotettuja ja heidät on sidottu valtakuntaan tärkeillä viroilla sekä maaomistuksilla. Lisäksi kuningas painottaa sanojaan kielikuvalla ”dagh och natt” eli päivin ja öin. Vuoden 1591 keväällä Narvassa riehui rutto eivätkä linnassa olevat ruotsalaiset kyenneet sen takia estämään Narva-joen toisella puolella

²¹⁴ Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²¹⁵ Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²¹⁶ Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²¹⁷ Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

venäläisiä varustamasta Iivananlinnaa. Kesäkuun alussa muualta Virosta oli lähetetty jo 100 skotlantilaista huovia Narvaan.²¹⁸ Tätä kontekstia vasten skotlantilaisten nostattaminen Ruotsin kruunun palvelukseen näyttää valtakunnan sodankäynnin kannalta tarpeelliselta toimelta, jolla on selkeä tarkoitus ja rooli – taistella Ruotsin valtakunnan puolesta päivin ja öin. Kuningas kääsee Leyellia myös pitämään lippueestaan huolta sen hevosia myöten: ”*Han skall och på laget och bestelle, att under samme fahne motte altijds ware duglige och wahrachtige höfmän medh gode starke hester.*” ”*Hänen täytyy huolehtia että samaisessa lippueessa on aina hyviä huoveja, joilla on hyvät ja kestävät hevoset.*” Myöskään tässä kirjeessä skotlantilaisia ei puhutella palkkasotureina, vaan termillä ”höfmän” – huovi.

Kirjeessä kuningas käyttää kuitenkin paljon aikaa kuvaillakseen millaisia Leyllin sotilaiden tulee olla. ”- *och skall han then holle widh att gode regemente på at the sigh aldeles tilbörligen och ährligen förholle,*” ”-*hänen tulee huolehtia siitä, että tämä hyvä rykmentti käyttäytyy asiallisesti ja kunniallisesti.*” Kuningas siis tahtoo Leyellin varmistavan, että tämän hankkimat skotlantilaiset muodostavat hyvän rykmentin, jonka käytös on asiallista ja kunniallista. Kirjeen pohjalta ei voida sanoa, johtuuko kuninkaan täsmennys Leyellille nostatettavien miesten laadusta suoraan 17 vuoden takaisista tapahtumista. Kun kuitenkin otetaan huomioon 1500-luvun Euroopassa vallinnut käsitys palkkasotureista ylipäättänsä miehinä, joilla ei ole kunniaa ja jotka sotivat ilman oikeutusta²¹⁹, tulee kuninkaan täsmennys ymmärrettäväksi. Kuningas Juhana haluaa ja tarvitsee kirjeessä skotlantilaiset huovit Liivinmaalle, mutta hän tahtoo kapteeninsa erityisesti varmistavan, että nostatettavat miehet ovat hyviä sotilaita.

²¹⁸ Tawastjerna 1929, 227-232.

²¹⁹ Trim 2002, 80-82.

Kapteeni Leyellillä on kirjeessä kaksoismerkitys. Kuten Keith ja Wallace, myös Leyell näyttäytyy kirjeessä kruunun miehenä ja uskollisena palvelijana, mutta toisin kuin edelliset, Leyell identifioituu kirjeessä myös vahvasti skotlantilaiseksi: hänen on määrä nostattaa rykmentti huoveja kotimaastaan, johon hänellä on verkosto ja jonka miehiä hän kykenee värväämään.²²⁰ Vaikka Leyell olikin kuninkaan luotettu kapteeni, muistuttaa kuningas vielä kirjeen lopussa: ” *Hendrick Leyell för deras rette Ridmester warandes honom på våre wägne i alle moste hörige och lydelig, wälwilligen, manligen och trooligen....*”²²¹ ” *Henry Leyellin ollessaan heidän oikea ratsumestarinsa meidän puolestamme tulee olla kuuliainen ja uskollinen* ”²²² Kapteenin siis on toimittava ratsumestarina uskollisesti ja kuuliaisesti. Lauseen perusteella ei kuitenkaan ole niinkään syytä epäillä kuninkaan luottoa kapteeniaan kohtaan, vaan kyse on kirjeenkirjoittamisen retoriikasta, johon käskävä sävy ja jopa tylsävyinen uhkailukin kuuluvat.²²³

Kirjeestä tunnistettavat diskurssit ovat myös edellisistä skotlantilaisille virkamiehilleen ja kapteeneilleen suunnatuista kirjeistä löytyvä uskollisuusdiskurssi, jonka kautta kapteeni Leyell merkityksellistetään kruunun palvelijaksi ja joka myös hegemonisena diskurssina on niin vahva, että sillä perustellaan kirjeen kirjoittajan toimia ja käsketään auktoriteetin kautta vastaanottajaa. Skotlantilaisten merkityksistä nousee taas esiin uskollisuusdiskurssin lisäksi toiseuden diskurssi. Skotlantilaiset identifioidaan skotlantilaisiksi, joka taas on identiteettinä jotain muuta kuin Ruotsin kruunun ja sen uskollisuuden alle kuuluva alamainen. Tämä ei näyttäydy kirjeessä automaattisen huonona asiana. Sen sijaan skotlantilaisten identiteetti risteytyy hyvän ja huonon sotilaan merkityksen kanssa – kapteeni Leyellin on

²²⁰ Miller 2013, 183, 184, 190, 191.

²²¹ Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²²² Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

²²³ Koskinen 2011, 153.

varmistettava, että hänen lippueensa tulee olemaan hyvä ja luotettava rykmentti.

Seuraavana vuonna 1592 kuningas Juhanan terveydentila oli heikentynyt ja hänen veljensä herttua Kaarle auttoi kuningasta hallintoasioissa, erityisesti sodankäynnissä. Venäläiset olivat tehneet hävitysretkiä Viipurin läänissä ilman että heitä oli kyetty vastustamaan ja edellisenä vuonna Narvassa oli riehunut rutto. Herttua alkoikin nyt uudistaa sodankäyntiä varustamalla valtakunnasta uusia sotilaita ja palkkaamalla kruunun palvelukseen saksalaisia palkkasotureita, *landsknechteja* eli maanihtejä. Toukokuussa joukot saatiin matkalle Viroon ja niiden tehtävänä oli Iivananlinnan piiritys.²²⁴

Tammikuun 14. päivänä 1592 herttua kirjoitti kirjeen kuningas Juhanalle jossa hän esitti lähetettäväksi Iivananlinnaa piirittämään oman hovilippueensa Suomesta Mats von Ostenin johtamana, William Ruthvenin skotlantilaisen huovilippueen Ruotsista, Henry Leyellin skotlantilaiset Narvasta, sekä saksalaiset palkkasoturit.²²⁵ Herttua kirjoittaa:

”- öfwer sendes och beskedes så mest samme tids til Peltiegs sund i frå Finland, Mats w. Ostens fane och her irfrå Willem Redwens. Så at the sampt med för de: knehter kunne blifwe tilsammens hölafgige genast nu til Nafwen. Dhen skulle dhå alle ware för them Henrich Leyels fhane och landzsäterne efter the sigh then bäst hålle kunne. Ther och the Tyske bestelte ryttere kunde ware ther med dhå

²²⁴ Tawastjerna 1929, 190-202, 227-232, 203-205.

²²⁵ Kaarle-herttua Juhana III:le 14.01.1592. Kaarle-herttuan registratuura. RA.

ware thet så mykit better althen sund the doch liggie på konung M:ttz besoldning.–”²²⁶

”- yli meren lähetetään Suomesta Pellingin salmelle Mats von Ostenin lippue ja täältä Willian Ruthvenin. Niin että he yhdessä mainittujen nihtien kanssa samoin lähetetään oikopäätä Narvaan. Henry Leyellin lippueen ja seudun alamaisten pitäisi tulla toimeen keskenään kuten parhaaksi näkevät. Ja lisäksi että jos saksalaiset huovit voisivat olla tässä mukana olisi se vielä parempi kuin että makaavat kuninkaallisen majesteetin kustannuksella.”²²⁷

Ensimmäinen huomion kiinnittävä seikka kirjeessä on mainittujen lippueiden merkityskategorioiden suhde toisiinsa nähden. Luokittelut perustuvat merkitysten keskinäisiin eroihin.²²⁸ William Ruthvenin ja Henry Leyellin lippueet koostuivat skotlantilaisista ja niiden komentajat – miehet itse, olivat skotlantilaisia.²²⁹ Kirjeessä heitä ei kuitenkaan identifioida skotlantilaisiksi, vaan lippueet mainitaan niiden komentajien nimellä, sekä paikat, joissa ne kirjeen kirjoitushetkellä majailevat. Samoin nimellä mainitaan herttuan itsensä hovilippueen komentaja Mats von Osten. Sen sijaan saksalaisten palkkasoturien komentajaa ei mainita nimeltä ja palkkasoturit identifioidaan saksalaisiksi kutsumalla heitä saksalaisiksi. Kirjeen tai käytetyn tutkimuskirjallisuuden pohjalta ei selviä, oliko saksalaisten komentaja taistellut Ruotsin kruunun alaisuudessa aikaisemmin, ainoastaan että saksalaiset oli värvätty Ruotsin palvelukseen vastikään vuoden alussa.²³⁰ Sen sijaan, vaikka ratsumestari Henry Leyellin skotlantilaiset

²²⁶ Kaarle-herttua Juhana III:lle 14.01.1592. Kaarle-herttuan registratuura. RA.

²²⁷ Kaarle-herttua Juhana III:lle 14.01.1592. Kaarle-herttuan registratuura. RA.

²²⁸ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, 20.

²²⁹ Tawastjerna 1929, 205.

²³⁰ Tawastjerna 1929, 204.

olikin värvätty vasta edellisenä vuonna²³¹, olivat sekä Leyell että Ruthven sotineet Ruotsin kruunun alaisuudessa jo vuosikymmeniä ja osoittautuneet luotettaviksi komentajiksi.²³² Lisäksi kuninkaan suhtautuminen saksalaisiin myötäilee huomattavasti selkeämmin ajalle tyypillisiä palkkasotureihin suhtautumista, kuin hänen suhtautumisensa Ruthvenin tai Leyellin lippueisiin. Herttuan sanonnassa saksalaisista kirjoitettaessa viitataan kustannuksiin, joita nämä kuninkaalle aiheuttavat ja näitä kehoitetaan siksi otettavaksi mukaan hyökkäykseen – siis jotta nämä hoitaisivat työn, josta heille maksetaan, sotimisen.

Vaikka sekä Ruthvenin, että Leyellin alaisuudessa taistelevat skotlantilaiset olivat palkkasotureita, kirjeessä lippueet kategorisoidaan merkitykseltään Mats von Ostenin valtakunnan omista miehistä koostuvan lippueen yhteyteen, kun taas saksalaiset erottuvat kirjeessä selkeästi omaksi, ulkoiseksi ryhmäkseen. Herttua kyllä kirjoittaa kuninkaan alamaisten ja Leyellin lippueen välisestä ristiriidasta, mutta sanonnasta ei nouse esiin skotlantilaisten syyllistämistä. Sen sijaan herttua käskee lippueen ja alamaisten tulla toistensa kanssa toimeen.

Kuten David Trim esittää väitöskirjassaan (2002), ei herttuankaan kirjeessä sotilaiden kategorisoinnin kannalta ole olennaista heidän kansallisuutensa, vaan se, ovatko he hyviä vai huonoja sotilaita.²³³ Palkkasoturin status ei kategorisoi saksalaisia kirjeessä selkeästi ”huonoiksi sotilaksi”, mutta toisin kuin skotlantilaisista kirjoittaessaan, saksalaisten kohdalla herttua merkityksellistää nämä selkämmin palkkasotureiksi. Kun saksalaisten ja muiden lippueiden suhdetta tarkastellaan historiallisesta kontekstista käsin – saksalaiset oli palkattu koska herttua uskoi, ettei valtakunta pystynyt itseksensä nostattamaan tarpeeksi sotilaita, ja kun otetaan huomioon, kuinka Ruthvenin,

²³¹ Riksregistraturet vol. 81, 08.06.1591.

²³² University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 182, Record ID: 1721 (18.04.2016).

²³³ Trim 2002, 77, 82-85, 91.

Leyellin ja Ostenin lippueet on kategorisoitu samaan yhteyteen, voidaan saksalaisten ja skotlantilaisten palkkasoturien näyttäytymisen välillä tässä kirjeessä nähdä selkeä ero.

Tämän eron pohjalta voidaan skotlantilaisten näyttäytymisestä kirjeessä tehdä se johtopäätös, että kirjeen kirjoittajalle lippueen uskollisuuden ja luotettavuuden kannalta sen sisältämää miehistöä tärkeämpää on, kuka lippuetta komentaa. Ruthven ja Leyell ovat kruunun ja herttuan luottamusta nauttivia, maanomistuksella ja viroilla valtakuntaan sidottuja, uskollisia komentajia. Tätä kautta skotlantilaisten näyttäytyminen ryhmänä on sidoksissa heidän komentajaansa.

4.2 Uskolliset ja luotetut miehet

Kuningas Juhana oli kesän 1580 lopussa lähettänyt Andrew Keithin Suomeen tekemään kenttäeversti paroni Pontus De la Gardien kanssa luetteloa sikäläisestä sotaväestä. Marraskuun 7. 1580 päivätyssä kirjeessä De la Gardie kertoo kuninkaalle tehtävän edistymisestä. Kirjeen, päiväyksen jälkeen, kirjoitetussa *Post Scriptumissa* De la Gardie kirjoittaa myös Andrew Keithistä ja tämän toimista Suomessa.²³⁴

*”Aller Nâdigeste Herre och Konungh, Seden dette breff war beslutedt, ankom E: K: Ma:ttz troo man och Feldt Commissarius, Her Anders Kett med Hans Wachtmesters Ryttere vpå den 8 nouembris hijtt till Kexholm, effter han tillforenne icke haffuer kunnedt komme, för mustrende och annedt förfall i Wiborgh, —”*²³⁵

²³⁴ Pontus de la Gardie Juhana III:le 07.11.1580. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 36.

²³⁵ Pontus de la Gardie Juhana III:le 07.11.1580. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 36.

”Kaikista armollisin herra ja kuningas, sen jälkeen kun tämä kirje oli kirjoitettu, hänen majesteettinsa uskollinen mies ja kenttäkomissaari, herra Andrew Keith mukanaan Hans Wachtmesterin huovit, saapui kahdeksas marraskuuta tänne Käkisalmeen, kun hän ei aiemmin voinut tulla, väennoston ja muiden asioiden takia Viipurista, ”²³⁶

”Sa halfuer och wälb:te Her Anders sampt med migh handledt med alle Rittmestere, Befälhawere och the förnempste Junckere som i lägreddt ähre.”²³⁷ ”Niinpä olemme hyvin herra Andrew, samoin kuin minä, neuvotelleet kaikkien ratsumestarien, komentajien ja enimpien jukkarien kanssa, jotka ovat leirissä ”²³⁸

Itse kirjeen sisältö, jossa De la Gardie kuvaa Keithin toimintaa, ei tarjoa erityisen hedelmällistä lähtökohtaa sen analysoimiseksi, millaisena Keith näyttäytyy. De la Gardie kertoo kuninkaalle tehtävän edistymisestä ja Keithin toimista neutraaliin, toteavaan sävyyn. Sen sijaan De la Gardien kirjeenkirjoituksen konventiot, sekä puhuttelutavat, joita hän käyttää Keithistä, antavat mahdollisuuden analysoida Keithin näyttäytymistä kirjeessä.

De la Gardie käyttää sanonnassaan assosioivaa argumentaatiota.²³⁹ Itseasiassa yksikään kirjeessä mainituista henkilöistä ei ole syntyjään ruotsalainen, vaan he kaikki olivat tulleet Ruotsin kruunun palvelukseen palkkasotureina ja myöhemmin saaneet aatelisarvon kuningas Juhanalta. Pontus, eli Poncé De la Gardie oli alun perin

²³⁶ Pontus de la Gardie Juhana III:le 07.11.1580. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 36.

²³⁷ Pontus de la Gardie Juhana III:le 07.11.1580. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 36.

²³⁸ Pontus de la Gardie Juhana III:le 07.11.1580. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 36.

²³⁹ Koistinen 1998, 43, 44.

ranskalainen palkkasoturi, joka oli ensin palvellut Tanskan kruunua ja sitten seitsenvuotisen sodan aikana siirtynyt Ruotsin kruunun palvelukseen.²⁴⁰ Keith puolestaan oli asunut Ruotsissa ja palvellut Juhanaa kirjeen aikoihin jo noin kaksitoista vuotta²⁴¹ ja Hans Wachtmeister puolestaan oli Liivinmaalta kotoisin oleva ratsumestari, jonka Juhana oli aateloinut 1578.²⁴² Keith ei kuitenkaan näyttäydy kirjeessä skotlantilaisena, sen paremmin kuin De la Gardie ranskalaisena tai Wachtmeister liivinmaalaisena. Ketään ei myöskään merkityksellistetä palkkasoturiksi. Sen sijaan Keith, kuten muutkin kirjeen henkilöt, näyttäytyy Ruotsin kruunun tärkeänä palvelijana ja ylhäisaatelisena. De la Gardien käyttäessä Keithistä tämän Ruotsissa käytettyä nimenmuotoa Anders Keitt, olisi Keithin historiaa tuntemattoman huomattavan vaikeaa tunnistaa hänet tämän kirjeen pohjalta muuksi kuin syntyperäiseksi ruotsalaiseksi, saati sitten skotlantilaiseksi. Esille nousee siis yhtenäistämiskurssi, joka sitoo kaikki kirjeen henkilöt Ruotsin valtakunnan ja kruunun yhteyteen.

De la Gardie kirjoittaa Keithistä uuden ajan kirjeenkirjoituksen konventioiden mukaisesti formaalisti.²⁴³ Hän kutsuu Keithiä kuninkaan uskolliseksi mieheksi, kenttäkomissaariksi ja herraksi. Toki ”uskollinen mies” on kirjoitustavalle tyypillistä kaunopuheisuutta, jota myös vaadittiin ja odotettiin Keithin statuksen omaavasta henkilöstä kirjoitettaessa²⁴⁴, mutta toisaalta jos Keith olisi ollut kuninkaan, tai hierarkkiselta statukseltaan vertaisensa De la Gardien epäsuosiossa, ei hänestä olisi kirjoitettu näitä sanoja käyttäen. Vertailukohta löytyy esimerkiksi vuodelta 1599, jolloin Kaarle-herttua kirjoitti epäsuosioon joutuneesta Keithistä Skotlannin kuninkaalle.²⁴⁵

²⁴⁰ Svensk biografisk lexicon (12.03.2018.)

²⁴¹ Fischer 1907, 55.

²⁴² Riddarhuset (09.03.2018.)

²⁴³ Koskinen 2011, 78-80.

²⁴⁴ Koskinen 2011, 96-102.

²⁴⁵ Kts luk 5.1.

Sosiaalisen ja hierarkkisen statuksen julkituominen toimii kirjeessä siis symbolisesti. Statukset ovat symboleita, joiden kirjoittaminen viittaa kirjeen ulkopuoliseen todellisuuteen, auttaen lukijaa, sekä kirjeen kirjoittajaa hahmottamaan hierarkkisia suhteita. Tekstit myös tuottavat todellisuutta. Sekä kuningas, että De la Gardie kyllä tiesivät Keithin olevan kenttäkomissari. Mutta kirjoittaessaan Keithistä tällä tittelillä, De la Gardie merkityksellistää Keithin nimenomaan tämän viran kautta kirjeessä, joka käsittelee ensisijaisesti kyseisen viran hoitoon liittyviä asioita.²⁴⁶ Kirjoittaessaan Keithistä herrana ja kuninkaan uskollisena miehenä De la Gardie merkityksellistää Keithin myös ylhäisaatelisena, itsensä vertaisena miehenä. Sen sijaan alempiarvoista aatelismiestä, Hans Wachtmeisteriä hän ei herroittelle, vaan kirjoittaa tästä vain ratsumestarina. Näin vertailun kautta Keith näyttäytyy paitsi tärkeänä ja luotettuna virkamiehenä, myös kirjeen kirjoittajan vertaisena ylhäisaatelin jäsenenä.

Päiväämättömässä kirjeessä vuonna 1583 valtakunnanneuvos Eric Sparre kirjoitti valtakuntaa ja omaa virkaansa koskevista asioista kirjeen valtakunnankansleri vapaaherra Nils Gyllenstjernalle. Kirjeessä Sparre mainitsee Andrew Keithin kertoessaan Gyllenstjernalle paronintittelistä, jota Skotlannin kuningas Jaakko VI hänelle oli yllättäen tarjonnut.²⁴⁷

”Angående Konungens i Skottland skrifvelse med anbud af Barontittel, var jag alldeles okunig ända till dess det famlades jemte bref till Wår konung sjelf: men likväl, om jag hade det begärt, skulle på ed och den trohet jag skyldig min konug och mitt fädernesland, ingen civil och än mindre

²⁴⁶ Koskinen 2011, 153, Lehtonen 1996, 107, 108.

²⁴⁷ Eric Sparre Nils Gyllenstjernalle 1583. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 7.

*criminal action kunna anställas öfver mig. Jag har velat dölja detta, till des Herr Andres Keith gifvit konungen sjelf det känna, jag behöfver det ej heller särdeles då jag anser bördan efter fäderlandets gamla häfder behörigen erkänd, vara lika gällande med et sådane slanges adelskap.*²⁴⁸

*”Koskien Skotlannin kuninkaan kirjeessään tarjoamaa paronin titteliä, olin siitä koko ajan täysin tietämätön siihen saakka, kunnes meidän majesteettimme itse sai kirjeen: ja samoin, jos olisin sellaista itse pyytännyt, ei olisi valaani ja uskollisuutta kuningastani ja isänmaatani kohtaan voitu syyttää pienimmäistäkään siviili- tai pienemmästä rikoksesta. Olen tahtonut kätkeä tämän siihen saakka kunnes herra Andrew Keith kertoisi asian itse kuninkaalle, enkä minä sitä tarvitse etenkään kun katson perintöni isänmaalle ja sen historialle olevan yhtä arvokas sellaisen aatelisarvon kanssa.*²⁴⁹

Kirjeen narraatio-osuudessa Sparre vaikuttaa hämmästyneeltä, jopa pelokkaalta ja puolustelevalta asian suhteen. Hän käyttää argumentaatioissaan assosioivaa argumentaatiota kirjoittamalla, ettei hän tarvitse skotlantilaista titteliä ja pyrkii näin vakuuttamaan lukijan uskollisuudestaan isänmaalleen, Ruotsille ja sen kuninkaalle, Juhana III:lle. Tutkimalla historiallista kontekstia kirjeen ympärillä, voidaan kuitenkin huomata, ettei Sparren tilanne ollut niin vakava, tai vaarallinen, kuin hän kirjeessä antaa ymmärtää. 1583 Skotlannin kuningas halusi antaa Sparrelle, tärkeälle ruotsalaiselle aateliselle ja virkamiehelle, skotlantilaisen paronin tittelin kiitokseksi siitä avokätisyydestä, jota Ruotsin Juhana III oli osoittanut skotlantilaista

²⁴⁸ Eric Sparre Nils Gyllenstjernalle 1583. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 7.

²⁴⁹ Eric Sparre Nils Gyllenstjernalle 1583. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 7.

Andrew Keithiä kohtaan. Vaikka Sparre pyrkiin kirjeessä vakuuttamaan, ettei hän ollut pyytänyt, tai halunnut kyseistä titteliä, se myönnettiin hänelle, eikä Sparre joutunut sen takia ongelmiin Ruotsin kruunun kanssa.²⁵⁰

Andrew Keith näyttäytyy tässä kirjeessä, erityisesti sen historiallista kontekstia vasten, sekä skotlantilaisena, että ruotsalaisena aatelismiehenä ja kuninkaan ystävänä. Hänen näyttäytymisensä skotlantilaisena ei kuitenkaan rakennu Sparren kirjeessä kansalaisuuden varaan, vaan Keithin skotlantilaisuus korostuu hänen suhteestaan Skotlannin kuninkaaseen. Entinen palkkasoturi Keith, oli alun perin aatelinen jo Skotlannissa, eikä hän ollut katkaissut suhteitaan entiseen kotimaahansa tai sen aatelistoon astuessaan Ruotsin kruunun palvelukseen 1560-luvulla. Sen sijaan Keith piti yhteyttä Skotlantiin koko Ruotsissa viettämänsä ajan. Kuningas Juhana myös käytti tätä kytköstä hyväksi ja Keith hoitikin useaan otteeseen Juhanan Britanniaan, niin Englantiin kuin Skotlantiin, suuntautuvaa diplomatiaa.²⁵¹

Tätä taustaa vasten voidaan siis olettaa, että Sparre mainitsi Keithin kirjeessä myös siksi, että hän on tärkeä diplomaattinen linkki Skotlannin ja Ruotsin kruunujen välillä, siis henkilö, jolla olisi asemansa puolesta mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan Sparren omaan tilanteeseen. Toinen syy Keithin mainitsemiselle kirjeessä on tietenkin tosiasia, että 1583 Keith kuului jo myös ruotsalaiseen ylhäisaateliin ja oli eräs Juhana III:n luotetuimmista palvelijoista ja tämän henkilökohtainen hyvä ystävä.²⁵² Sparre kirjoittaa haluavansa odottaa, että Keith kertoo tittelitarjouksesta kuninkaalle. Sparren sanonnassa Keith assosioituu kiinteästi Ruotsin yhteyteen. Sparre kirjoittaa

²⁵⁰ Svensk biografisk lexikon (12.03.2018).

²⁵¹ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research. Record ID: 1534.

²⁵² Fischer 1907, 55; Grosjean 2003, 55, 56.

Keithistä herrana, tuoden esiin ajan kirjeenkirjoituksen konventioiden mukaisesti Keithin aatelistarvon. Keithin kutsuminen herraksi sitoo hänet kuitenkin nimenomaan Ruotsin valtakuntaan. Skotlannin kuninkaasta, siis hierarkkisesti Keithiä korkea-arvoisemmasta henkilöstä Sparre ei käytä termiä ”majesteetti”, kuten Juhanasta, tai edes herroille tätä, vaan kutsuu ainoastaan ”Skotlannin kuninkaaksi.” Kutsumalla Keithiä herraksi, Sparre merkityksellistää Keithin nimenomaan ruotsalaisena aatelistmiehenä. Hän myös kirjoittaa erikseen kuninkaan tuntevan itse Keithin, alleviivaten näin Keithin asemaa kuninkaan henkilökohtaisena luotettuna. Sparren kirjeessä Andrew Keith siis näyttää samaan aikaan skotlantilaisena ja ruotsalaisena aatelistmiehenä ja tärkeänä Ruotsin kruunun virkamiehenä, joka on kuningas Juhanan luotettu.

5. Murhamiehet ja viholliset

Tässä luvussa skotlantilaiset näyttävät joukkoina tai yksilöinä pettureina. Heidät merkityksellistetään vaarallisiksi kapinallisiksi, juonittelijoiksi ja valtakunnan sekä sen kruunun vihollisiksi.

Vuonna 1574 kävi kaksi skotlantilaisten palkkasotureiden mainetta Ruotsin valtakunnassa liannutta tapausta. Joukko skotlantilaisia palkkasoturikommentajia, etupäässä Archibald Ruthven ja Gilbert Balfour pyrkivät järjestämään kuningas Juhanan salamurhan ranskalaisen Carl de Mornayn masinoimassa salaliitossa, jonka tarkoitus oli nostaa Eerik Vaasa takaisin valtaistuimelle. Salamurha oli tarkoitus toteuttaa juhlissa, joissa skotlantilaiset esittäisivät kuninkaalle kansansa miekkatanssin (päästen näin kuninkaan läheisyyteen miekat käsissään) ja Mornayn antaessa merkin, murhaisivat he kuninkaan. Syystä tai toisesta Mornay ei koskaan antanut merkkiä ja salaliitto, sekä murhayritys kuihtuivat kasaan. Salaliittolaisten uskollisuus toisiaan kohtaan alkoi rakoilla ja kuningas sai vihiä petturuudesta. Achibald

Ruthven vangittiin loppuelämäkseen ja Gilbert Balfour mestautettiin noin kaksi vuotta kestäneen vankeuden päätteeksi.²⁵³

Tapaus oli valtakunnassa merkittävä ja sen jälkipuinti kesti vuosia. Ruotsin valtakunnan palveluksessa sotivat skotlantilaiset komentajat allekirjoittivat yhteisen vetoimuksen kuninkaalle, jossa he pyysivät Balfourin ja Ruthvenin hengen säästämistä ja jopa Skotlannin valtaneuvosto pyrki neuvottelemaan kuningas Juhanan kanssa vankien hengen puolesta. 1599 julkaisemassaan kuningas Eerikin ja kuningas Juhanan valtakausia koskevassa kronikassa *Paralipomena* kruununsihteeri Sven Elofsson kirjoitti vuodesta 1574 lähinnä skotlantilaisista ja kuninkaan murhayrityksestä.²⁵⁴

Samana vuonna Liivinmaalla Wesenbergin kaupungin piiritys muuttui katastrofiksi, kun Pontus De la Gardien johtama armeija tuhosi itse itsensä skotlantilaisten ja saksalaisten palkkasoturien päätyessä toistensa kimppuun ilmeisesti tavernasta alkaneen sanaharkan eskaloitumana. Tämän jälkeen rähjäinen skotlantilaisjoukko vaelsi takaisin Ruotsiin, Tukholman edustalle, jossa kuningas, joka oli saanut tietää skotlantilaisia sisältävästä salaliitosta, vangitutti heidän komentajansa, eikä päästänyt miehistöä kaupunkiin. Palkatta jäänyt skotlantilaisjoukko kieltäytyi lähtemästä valtakunnasta ja jäi Tukholman edustalle aina vuoteen 1576 saakka, jolloin kuningas päätti ajaa skotit valtakunnasta.²⁵⁵

Vuosisadan lopussa taas Andrew Keith, palkkasoturin asemasta Ruotsin ylhäisaateliin kohonnut skotlantilainen joutui pakenemaan maasta. Kuningas Juhanan henkilökohtainen hyvä ystävä oli tukenut tämän poikaa, kuningas Sigismundia, Kaarle-herttuan ja Sigismundin välisessä valtataistelussa.

²⁵³ Dow 1965, 41, Fischer 1907, 60, 61.

²⁵⁴ Elofsson 1599; Fischer 1907, 58-60.

²⁵⁵ Dow 1965, 41.

5.1 Petturit kelmit

Wesenbergin katastrofi tapahtui maaliskuun 15. 1574. Huhtikuun puoleenväliin mennessä kuningas Juhana oli saanut tiedon tapahtuneesta, sekä skotlantilaisten salajuonesta hänen murhaamiseksi edellisen vuoden lokakuussa.²⁵⁶ Huhtikuun 19. 1574 kuningas kirjoitti Liivinmaalle Pontus De la Gardielle kirjeen koskien näitä molempia asioita.

”Dher utaf wij nogsamst haffwer förwunnits hwar utaf thenn oenighz entillenn thez Tydzsche och Scothsche kriigzfolk sikh haffwer förursakert, och att i gerne haffwer sådane welet afstelle.”²⁵⁷

”Me olemme samoin nähneet, millaista epäsovua saksalaiset ja skotlantilaiset sotajoukot ovat aiheuttaneet ja kernaasti tahdomme heidät irtisanoa.”²⁵⁸

Kirjeen alussa kuningas ei viittaa salamurhajuoneen vaan Wesenbergin sotilaskatastrofiin. Argumentaatioissaan kuningas ei etsi syyllistä, tai vaadi rangaistuksia, vaan haluaa hoitaa ongelman nopeasti irtisanomalla sekä saksalaiset, että skotlantilaiset palkkasoturit. Vaikuttaa siltä, että kuninkaalle oli tärkeämpää päästä palkkasotureista nopeasti eroon, kuin paneutua katastrofiin kovin syvällisesti. Huomionarvoista on, että kuningas kirjoittaa sekä saksalaisista, että skotlantilaisista palkkasotureista yhtä lailla epäsovun aiheuttajina, eikä hän nosta kahdesta sotajoukosta kumpaakaan esiin ensisijaisena syyllisenä. Kirjoittaessaan katastrofista, joka vaati kahdentuhannen skotlantilaisen hengen ja Wesenbergin piirityksen hylkäämisen²⁵⁹, kuninkaan kirjeestä voidaan päätellä, että hänen prioriteettinsa on ollut

²⁵⁶ Fischer 1907, 56, 57.

²⁵⁷ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 19.04.1574. Valtakunnan registratuura (SVRA). RA.

²⁵⁸ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 19.04.1574. Valtakunnan registratuura (SVRA). RA.

²⁵⁹ Fischer 1907, 64, 65.

päästä mahdollisimman nopeasti eroon kyseisistä palkkasotureista. Skotlantilaiset näyttäytyvät siis kirjeessä Wesenbergin katastrofin osana, mutta eivät sen yksipuolisena aiheuttajana. Heidät merkityksellistetään palkkasotureiksi, jotka ovat epäonnistuneet tehtävässään ja toiminnallaan aiheuttaneet palkanmaksajalleen pettymyksen.

Samassa kirjeessä kuningas käsittelee myös salamurhajuontaa ja antaa käskyjä siihen liittyneen Archibald Ruthvenin suhteen.

”Hwadh so eders scrhiffwelse förmäller nu Archibalde och andre oproorske personer. Teslig hwad som förbe: Johann De la Mon elliest efter ederss befallningh haffwer oss berättede och tillkenne gffwit. Ther opå wårde i förnimmendes wår menings aff thenne inneluchte sedel. Och ändogh i schriffwe atth her Claus Åchesonn haffwer achtede sigh hiit till oss. Shå är hann dogh icke ännu här tillstädes kommer. Dogh haffwer wii icke teshe mindre så för gåde anseeth, atth Christer Gabrielsson motthe medh thz förste bliffwer förordnede och afferdige till Råffel. Hure såsom wij och ellieste wele wjidere lathe framdelis tage saker medh wåre kriegzsaker, wele wij eder gunstligen lathe förminne, och försee oss till eder atth i udhi midler tijdh haffwer i thenne landzende på wåre wågne ett trogete och gått inseende både medh Råffle befestningh och allt annede hwadh som oss ligger machte opå, Thewdinier göre i thet oss är befageligitt.”²⁶⁰

”Mitä tulee siihen mitä kirjeenne kertoi Archibaldista ja muista kapinallisista henkilöistä. Samoin kuin on Johann De la Montz teidän käskyjenne jälkeen meille kertonut ja antanut. Sen vuoksi muistutetaan teitä tarkoituksestamme tällä kirjeellä (sedel). Ja vaikka kirjoitatte, että herra Claus Åchesson on matkustanut tänne. Ei hän kuitenkaan

²⁶⁰ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 19.04.1574. Valtakunnan registratuura (SVRA). RA.

oletänne saapunut. Niinpä me emme ole sen vähemmäksi vaan hyväksi arvioineet, että Christer Gabrielsson määrätään ja matkustakoon ensi tilassa Rääveliin. Kuten muutoin edelleen haluamme ottaa asiaksemme sota-asiamme, tahdomme armollisesti teitä muistuttaa että sillä välin olette meidän puolestamme täällä maanääressä meille uskollisesti ja hyvin valvotte niin Räävelin linnoitusta ja kaikki muutakin, jota me hallitsemme.”²⁶¹

Ensimmäinen huomionarvoinen seikka on, että kuningas ei kirjoita Archibald Ruthvenista enää komentajana tai kapteenina, vaan kapinallisena. Ruthvenin, Balfourin ja Mornayn petos on paljastunut ja kuningas on päättänyt pitää Ruthvenia petturina. Kirjeessä Ruthven näyttäytyy myös vaarallisena ja kruunun vihollisena. Kirjoittaessaan muista kapinallisista henkilöistä, kuningas puhuu Gilbert Balfourista, toisesta salaliiton jäsenestä.²⁶² Häntä kuningas ei kuitenkaan mainitse nimeltä.” Näin Archibald Ruthven nousee esiin toisaalta erityisen tärkeänä henkilönä ja toisaalta myös kapinan päähenkilönä, muita kapinallisia tärkeämpänä.

Kirjeen kirjoittaja on menettänyt luottamuksensa Ruthveniin, ja hänen merkityksensä on muuttunut tyystin. Toisin kuin skotlantilaiset kirjeen alussa, Ruthven näyttäytyy myös selkeästi kuninkaan mieltä painavana huolena. Kirjoittaessaan Ruthvenista, kuningas mainitsee kolmen asiaan liittyvän tai sitä hoitavan palvelijansa nimet. Tätä kautta Ruthven näyttäytyykin kapinallisena ja petturinakin tärkeänä henkilönä, jonka petos on ollut niin vakava, että kuningas on valmis kiinnittämään tähän liittyviin toimiin huomattavan määrän huomiotaan.

²⁶¹ Kuningas Juhana Pontus de la Gardielle 19.04.1574. Valtakunnan registratuura (SVRA). RA.

²⁶² Fischer 1907, 57.

Kirjeessä Archibald Ruthvenia ei suoraan merkityksellistytä skotlantilaiseksi, eikä edes palkkasoturiksi. Merkityskategoriat, joihin hänet sijoitetaan, ovat vihollinen ja kapinallinen. Kuningas kuitenkin käsittelee häntä samassa kirjeessä skotlantilaisten palkkasoturi- irtisanomisen kanssa. Voidaan tehdä looginen päätelmä, että kirjeen kirjoittaja käsittelee molempia aiheita samassa kirjeessä, koska tapahtumat sijoittuvat lähelle toisiaan ja koskevat molemmat vastaanottajaa; De la Gardieta. Analysoidessani tutkielman aineistoa, huomioin kuitenkin, että vuosien 1574-1576 valtakunnan registratuuran kirjeissä kolmessa käsiteltiin samaan aikaan sekä salaliitton kuuluneita, tai pettureiksi epäiltyjä skotlantilaisia kapteeneja, että vuonna 1573 värvättyä skotlantilaista miehistöä, erityisesti niitä joukkoja, jotka ovat olleet kulloinkin kirjeissä käsitellyn komentajan alaisuudessa. Pian Ruthvenin ja Balfourin vangitsemisen jälkeen Ruotsin alaisuudessa palvelleet skotlantilaiset komentajat myös vetosivat yhdessä allekirjoituksineen kuninkaaseen kahden vangitun puolesta.²⁶³

Tätä taustaa vasten voidaan päätellä, että skotlantilaiset kokivat asian tiimoilta yhteenkuuluvuutta ja myös kuningas tiedosti tämän. Skotlantilaiset miehistöt olivat myös ensisijaisesti palkkasotureita ja kuningas kirjeen kirjoittajana tiedostaa, että heidän uskollisuutensa on ensin heidän komentajalleen ja toisilleen ja sitten palkkaajalleen.²⁶⁴ Kirjoittamalla samassa kirjeessä skotlantilaisten nopeasta irtisanomisesta ja heidän komentajansa petturuudesta, vaikkakin näennäisesti eri syistä, kuningas luo argumentaationsaan yhteyden kahden välille. Näin skotlantilaisten irtisanominen saa kirjeessä kaksoismerkityksen: he ovat paitsi epäsopea aiheuttaneita huonoja palkkasotureita, myös petollisen komentajan alaisuudessa palvellut ja

²⁶³ Fischer 1907, 62.

²⁶⁴ Grosjean 2003, 53; Trim 2002, 81-85.

tälle uskollinen sotajoukko ja siksi vaarallisia. Skotlantilaiset siis merkityksellistetään näin petokseen syyllistyneen komentajansa kautta.

Kesäkuussa 1574 skotlantilaisen sotajoukon rippeet, mukanaan ne komentajat, jotka olivat selvinneet Wesenbergistä ja joita ei oltu vangittu epäiltynä osallisuudesta salamurhausjuoneen, olivat saapuneet takaisin Ruotsiin. Skotlantilaisten ja kuninkaan välillä vallitsi tässä vaiheessa avoin ristiriita. Skotlantilaisille ei oltu maksettu palkkaa ja heidät oli irtisanottu palveluksesta Wesenbergin katastrofaalisen piirityksen jälkeen. Saapuessaan Tulholman edustalle, skotlantilaiset kieltäytyivät lähtemästä valtakunnasta, ennen kuin heidän palkkansa oli maksettu.²⁶⁵

Kesäkuun kolmas päivä kuningas kirjoitti Tukholman pormestarille koskien skotlantilaista sotajoukkoa ja kapteeni William Munkriffin ja tämän huovien pidätystä.²⁶⁶ Kirjeen rakenne seuraa samaa kaavaa kuin kuninkaan huhtikuussa skotlantilaisista ja Archibald Ruthvenista kirjoittama. Kirjeen narraatio-osuus on jaettu kahteen osuuteen, joista toinen käsittelee skotlantilaista sotajoukkoa ja toinen skotlantilaista komentajaa, William Munkriffia.

”Wij kunne eder trogne Männ, undersåter och tienere icke förholle, att wij både utaf thenn memorialz zedel som i haffwer medgiffwerit våre tienere Peer Lydersson så och elliest utaf anders berättelse haffwer förstådt um the schotter som ifrå Lijfflands till Stocholm ankompne äre. Så oss aldelis behageligit, atth i icke haffwe stadt them anthen in i Stadenn eller på Malmerne. Och på thz någet upror eller annet ondt icke moste förorsakes iblands våre

²⁶⁵ Dow 1965 41, 42.

²⁶⁶ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 03.06.1574. Valtakunnan regsitratuura (SVRA). RA.

*undersåter. Så wele wij haffuer eder her medh gunsteligenn befalett, att i ännu yterligere så bestelle wele, att både the som nu tijtt ähre ankompne, eller her efter komme kunne, och haffwe waritt medh udi thenn uprorske handell i Lijflandh måtte bliffwe medh thz förste beskedde opå Een af the holmer ther uthenn för Stadenn, hwilkenn som eder bädzst synes, och schole the alffwarligen föreholles, att the ingelunde wijke ther ifrå anthenn in åtth Stadenn eller någerstedes in på landzbygdenn. Så frammpth hwilkenn ther medh bliffwer beslagenn, skall ther udöffwer tibörligenn uthenn nåder straffsett bliffue. Dogh kunne wij wäll lyde atth the måge haffwe 2 eller 3 som drage in till Staden och köpe hwad som the till theres nödtorftige spisningh behöffwer.*²⁶⁷

”Emme saata olla kertomatta uskotuille palvelijoillemme, että niistä muistioista jotka olette antaneet Peer Liidersonille, ja muiden kertomuksista olemme ymmärtäneet, että skotlantilaiset Liivinmaalta ovat saapuneet Tukholmaan. On hyvä, että ette ole päästäneet heitä kaupunkiin eikä malmeille. Ja niinpä he eivät voi aiheuttaa levottomuuksia alamaistemme keskuudessa. Niinpä me olemme suopeasti määränneet teitä, että edelleen toimisitte näin, että ne jotka ovat nyt tulleet tai ne jotka ovat tänne tulossa ja ovat olleet siinä kapinallisessa toiminnassa Liivinmaalla, on ensin toimitettava kaupungin ulkopuolelle luodolle, sille jonka parhaaksi katsotte ja varmistettava huolellisesti, etteivät he suinkaan tule kaupunkiin tai karkaa maaseudulle. Niitä joiden havaitaan tätä rikkovan, on rangaistava ilman armoa. Joskin

²⁶⁷ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 03.06.1574. Valtakunnan regsitratuura (SVRA). RA.

*sallimme että siedämme kahden tai kolmen tulla kaupunkiin ostamaan mitä he tarvitsevat ravinnokseen.*²⁶⁸

Ensimmäinen analysoitava seikka kuninkaan sanonnassa on uskollisuusdiskurssin ja palkkasoturidiskurssin puuttuminen. Skotlantilaiset eivät merkityksellisty enää palkkasotureiksi, eivät edes merkityskategorian negatiivisimmassa muodossa. Toiseusdiskurssi sen sijaan on entistä vahvemmin läsnä: sotajoukko merkityksellistetään skotlantilaisiksi ja yhdeksi yhtenäiseksi joukoksi, vaikka se todellisuudessa koostui useasta eri yksiköstä, joista osaa johtivat jo vuosia Ruotsin kruunua sen uskollisuudenvälillä sidottuina palvelijoina palvelleet skotlantilaiset ratsumestarit ja komentajat, eivät siis palkkasoturit, sellaiset, kuin William Moncrieff. Toiseusdiskurssia myös vahvistaa kuninkaan käsky kerätä skotit salmelle ja olla päästämättä heitä kaupunkiin tai malmeille. Käskyllään kuningas rakentaa selkeän rajan ruotsalaisten ja skotlantilaisten välille.

Skotlantilaiset merkityksellistetään nyt ensisijaisesti kapinallis- ja vihollisdiskurssin kautta. Kuningas kutsuu heitä kapinallisiksi. Skotlantilaiset näyttäytyvät vaarallisina ja kuningas käyttääkin sanonnassaan alamaisiaan vahvistamaan tätä konnotaatiota. Kruunun alamaisia on suojeltava skotlantilaisilta, jotka ovat kapinoineet kruunua vastaan. Kuningas myös painottaa käskyään kirjoittamalla, että hänen määräystään rikkoneita skotlantilaisia tulee rangaista armotta. Tämä eroaa suhtautumistapana selvästi edellisen vuoden kirjeistä, joissa kuningas määräsi skotlantilaisia kovasanaisesti ja osoitti sanonnassaan turhautumista, kun skotlantilaiset eivät toteuttaneet hänen määräyksiään kuninkaan haluamalla tavalla. Nyt alamaisuusdiskurssin, palkkausdiskurssin ja niihin liittyvän oletuksen tottelevaisuudesta ovat

²⁶⁸ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 03.06.1574. Valtakunnan regisratuura (SVRA). RA.

korvanneet kapinallis- ja vihollisdiskurssit, jolloin kuningas varmistaa tahtonsa toteutumisen uhkaasilla.

”Hwads Willem Munkriff belanger, wele wij att han motte wel bliffwe förwarett, så att hann icke underkomer wåre hender, och så moge som i kunne beslå utaff hanns Ryttere och haffwe waritt mz udi the förrädelige och uprorske handel i Lijflandh, såge wij gerne, att the mätthe och haffwees af sijdes och swärierne ifrå them tages. Dogh så att the icke bliffwe förrychte uthen att för: de ryttere motte så thenn igenn när wij thz befalenndes wårede.”²⁶⁹

”Mitä William Moncrieffiin tulee, tahdomme että hänet otetaan talteen, jotta hän ei pääse käsistämme, ja kun hänen huovinsa kiinni saaminen on saatu valmiiksi, niiden jotka ryöstelivät ja kapinoivat Liivinmaalla, on heiltä otettava aseet pois, kuitenkin niin että miekkoja ei hävitetä vaan annetaan takaisin, kun me niin käskemme.”²⁷⁰

Myös William Moncrieff näyttäytyy kapinallisena ja vihollisena, mutta ennen kaikkea kirjeen historiallista kontekstia vasten ja osana skotlantilaisen sotajoukon kokonaisuutta, eikä niinkään henkilönä. Nämä diskurssit eivät myöskään ole yhtä vahvasti läsnä, kuin miehistöstä puhuttaessa. Kuninkaan sanonta Moncrieffista on huomattavasti lempeämpää, kuin kirjoittaessaan Ruthvenista ja Balfourista. Kuningas ei kutsu Moncrieffia kapinalliseksi, viholliseksi tai petturiksi. 1574 Moncrieff oli myös palvellut Juhanaa jo vuosia – pitempään, kuin 1573 värvätty palkkasoturijoukko ja loppujen lopuksi kuninkaan luottamus palvelijaansa kohtaan palautuikin, sillä Moncrieff

²⁶⁹ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 03.06.1574. Valtakunnan regsitratuura (SVRA). RA.

²⁷⁰ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 03.06.1574. Valtakunnan regsitratuura (SVRA). RA.

palveli Ruotsissa vielä vuoteen 1599, jolloin hän lähti valtakunnasta.²⁷¹ Kuitenkin huomionarvoista on, että kuningas ei puhuttele Moncrieffia ratsumestarina. Kuningas ei käytä enää ajan kirjeenkirjoitukselle tyypillistä kaunopuheista ja kohteen yhteiskunnallisen aseman tiedostavaa hierarkkista puhuttelua²⁷², vaan kutsuu Moncrieffia vain nimeltä. Tämä eroaa selkeästi kirjeistä, joissa Moncrieff vielä nauttii kuninkaan luottamusta, mutta myös toisaalta muista tämän luvun kirjeistä, joissa kuningas Juhana ja Kaarle-herttua kutsuvat Archibald Ruthvenia, Gilbert Balfouria ja Andrew Keithiä suoraan pettureiksi ja kelmeiksi. Kirjeestä on siis löydettävissä ennen kaikkea epäluottamusdiskurssi, jonka kautta Moncrieff merkityksellistyy.

Moncrieffia tai hänen huovejaan ei suoraan kutsuta skotlantilaisiksi, vaan he merkityksellistyvät sellaiseksi kirjeessä ensin käsitellyn skotlantilaisen miehistön kautta, osana suurempaa skotlantilaista sotajoukkoa. Samalla he merkityksellistyvät näin kapinallisiksi nimenomaan Wesenbergin piirityskatastrofin kautta. Kirjeen ja sitä ympäröivän historiallisen kontekstin pohjalta on kuitenkin vaikea sanoa, kuinka paljon, jos ollenkaan, skotlantilaisten ja ratsumestari Moncrieffin merkityksellistämiseen viholliseksi vaikutti toisten skotlantilaisten kapteenien salamurhajuoni. Toisaalta voidaan perustellusti tehdä tulkinta, että koska kuningas jo edellä analysoitujen kirjeiden perusteella merkityksellisesti skotlantilaiset yhdeksi joukoksi ja merkityksellisesti myös valtakunnan palveluksessa olevat kapteeninsa skotlantilaisiksi nimenomaan miehistöjensä kautta, ja koska kirjeistä voidaan tulkita kuninkaan pelänneen skotlantilaisten miehistöjen pidättämiään kapteeneita kohtaan tunteman uskollisuuden vaikutuksia, on salamurhausjuoni ja skotlantilaisten kapteenien osuus siinä vaikuttanut ainakin jossain määrin skotlantilaisten miehistöjen ja Moncrieffin merkityksellistämässä vihollisiksi. Tätä taustaa vasten

²⁷¹ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 776 (12.04.2018).

²⁷² Koskinen 2011, 95, 96.

kuninkaan käsky ottaa huoveilta miekat näyttäytyy myös varotoimena entistä palvelijaa, mahdollista petturia kohtaan.

Kesäkuun 6. 1576 kuningas Juhana kirjoitti Tukholman pormestarille koskien Gilbert Balfourin kohtaloa ja vangittuna pitämistä. Balfour oli vangittu 1574 ja ollut vangittuna yli kaksi vuotta, minä aikana kuningas oli vuoroin ehtinyt tuomita Balfourin mestattavaksi ja vuoroin perunut tuomion. 23 skotlantilaista kapteenia allekirjoitti vetoimuksen Balfourin puolesta ja jopa Skotlannin valtaneuvosto pyrki neuvottelemaan kuninkaan kanssa Balfourin vapauttamisesta. Balfour itse yritti pidentää elinaikaansa ja ostaa vapautensa sepittämällä tarinaa kuningas Eerik Vaasan kätketystä kulta-aarteesta, jonka sijainnin hän tiesi. Juhana kiinnostuikin hetken tarinasta, kunnes sitten teloitutti Balfourin elokuussa 1576.²⁷³ Samassa toukokuun kuudennen päivän kirjeessä kuningas käski myös lopulta ajaa skotlantilaiset pois valtakunnasta – samaiset skotlantilaiset, jotka olivat nyt kaksi vuotta vaatineet palkanmaksua Tukholman edustalla.²⁷⁴

*”Wii haffwe bekommit edher scrhiffwelse trogne Män Under sacher och tienere och ther utaff förnåmide att thenn förrådhere Baphur är på Sweholmes slott infördh, ther hann, vdi gods forwahrung anholles. Shå är oss sådane behageligt, och ändoch wij wäll kunne tenkie, att hwads som hann en kongh Erichs skatt haffwe föregiffwide, är inthet annet ähre lögn och bedrägetij, och haffwer ehre igenom weles förlänge sit lijff.”*²⁷⁵

”Me olemme saaneet kirjeenne uskolliset miehemme, asioista, että petturi Balfour on viety Sweholmin linnaan, jossa hän hyvin vartioituna on pidätettynä. Niinpä on meille mieluista ja voimme hyvin ajatella, että mitä hän on kuningas Eerikin aarteesta kertonut, ei ole muuta kuin

²⁷³ Fischer 1907, 61.

²⁷⁴ Dow 1965, 41, 42; University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 1703 (13.04.2018).

²⁷⁵ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 14.05.1576. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*valheita ja petosta ja tarkoituksena vain pidentää hänen elinaikaansa.*²⁷⁶

Ensisijaiset diskurssit, joilla Balfouria merkityksellistetään, ovat hyvin selkeitä. Kuningas merkityksellistää hänet petturiksi ja valehtelijaksi. Balfour ei ole enää kuninkaan palvelija, ei kapteeni, eikä uskollinen mies. Hän on vanki ja kuninkaan vihollinen. Kuninkaan sanonnassa toiseusdiskurssi on vahvasti läsnä ja Balfour erottuu selvästi omaksi ryhmäkseen kuninkaan ja uskolliseksi palvelijaksi, sekä alamaiseksi kutsutun pormestarin muodostaessa omansa. Balfour näyttäytyy kirjeessä kuninkaan ja Tukholman pormestarin toiminnan kohteena ja hänen oma toimijuutensa jää negatiivisten diskurssien, kuten valehtelun merkityksellistämäksi: Balfour on valehdellut kuninkaalle ja jäänyt siitä kiinni. Kuninkaan argumentaatio siis entisestään vahvistaa petturuusdiskurssia ja Balfour näyttäytyykin kirjeessä kaksinkertaisena petturina, epäluotettavana kuninkaan vihollisena, joka vielä vankeudessakin huiputtaa kuningas Juhanaa.

Balfour merkityksellistyy kirjeessä vain välillisesti skotlantilaiseksi – samassa kirjeessä kuningas käsittelee myös skotlantilaista sotajoukkoa, jonka yksi kapteeneista Balfour oli ennen vangitsemistaan. Kirjeen ympäröimä konteksti ja kuninkaan argumentaatio tekevät petturuusdiskurssista niin vahvan, että lähes kaikki muut merkityskategoriat jäävät Balfourin kohdalla sen jalkoihin. Kirjeen kontekstissa käykin niin, että Balfourin merkityksellistäminen negatiivisilla merkityskategorioilla peilautuu kirjeessä käsiteltyyn skotlantilaiseen sotajoukkoon.

”Hwad the skotter belanger som äre affdanekede och ähwe förholle sigh ther i Stocholm, och i underdåniges begäre wethe huru medh them handles skall, there the äre nu tilfridz ställe medh theres besoldningh. Så är wår

²⁷⁶ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 14.05.1576. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

*gunstelige wilie och befallnings att i allwarligen stije them till, at the uthenn all fördröijelse och medeskylle begiffwe sigh hedne af Rijke.*²⁷⁷

*”Mitä tulee skotteihin, jotka on erotettu ja jotka oleilevat Tukholmassa ja nöyrästi pyytävät tietää, miten heidän kanssaan menetellään, heidän palkkansa on heille maksettu. Niinpä on meidän armollinen tahtomme ja käskymme, että huolellisesti ja ilman hidastuksia hoidatte heidät ulos valtakunnasta.*²⁷⁸

Skotlantilaiset merkityksellistetään kirjeessä ensisijaisesti skotlantilaisiksi ja kirjettä ympäröivässä historiallisessa kontekstissa se on negatiivinen merkityskategoria. Tämän skotlantilaisen sotajoukon palkkaaminen tuotti kuninkaalle enemmän kuluja ja Wesenbergin katastrofin jälkeen skotit saapuivat Tukholman edustalle ja kieltäytyivät lähtemästä ennen kuin heille oli maksettu täysi palkka. Lisäksi osa sotajoukon komentajista osallistui kuninkaan henkeä uhkaavaan juonitteluun ja vastaavasti skotlantilaisen sotajoukon kapteenit sympatisoivat nyt vankeudessa olevia pettureita.²⁷⁹ Kuninkaan ja skotlantilaisten välillä vallitsi siis selkeä ristiriita. Skotlantilaisuus näyttäytyy kirjeen kontekstissa siis kuninkaan vastaisuutena ja harmin aiheuttajana Juhanalle.

Kuningas ei enää merkityksellistä skotlantilaisia sotajoukoksi (krigzfolk), vaan puhuu pelkästään skotlantilaisista. Näin skotlantilaiset toisaalta näyttäytyvät omana nimenomaan etnisyyden ympärille rakentuvana joukkona, mikä omalta osaltaan vahvistaa skotlantilaisuusdiskurssia skotlantilaisia ensisijaisesti merkityksellistävänä tekijänä. Toisaalta skotlantilaiset merkityksellisteään palkkasotureiksi, jotka ovat palvelleet valtakuntaa.

²⁷⁷ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 14.05.1576. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

²⁷⁸ Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 14.05.1576. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

²⁷⁹ Fischer 1907, 60-62.

Kuningas käyttää sanaa ”besoldning” kirjoittaessaan skotlantilaisten palkoista. Sana merkitsee nimenomaan palkkasotureille maksatettavaa palkkaa.²⁸⁰ Tässä tapauksessa palkkasoturidiskurssi merkityksellistää skotlantilaiset uuden ajan ajalle tyypillisen ajattelutavan mukaisiksi epäluotettaviksi palkkasotureiksi.²⁸¹

Toukokuun 14. päivänä 1599 Kaarle-herttua kirjoitti Skotlannin kuninkaalle Jaakko VI:lle kirjeen joka koski Andrew Keithiä²⁸². Kirjeessä herttua pyytää, että Skotlannin kuningas ei tarjoaisi turvapaikkaa Keithille ja tämän kaltaisille pettureille.

” Quum autem non sit, sceleratum illum nebulonem, Andream Keith, quemadmodum Reg. Majesem. una cum aliis proditoribus ad ea omnia stimulaverat, quae Reg. illius Maj. contra fidem datam ac juramentum susceperat
—”²⁸³

“Kuitenkin on murhamies ja kelmi Anrew Keith. Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne; hän ja hänen kaltaisensa ovat pettäneet kaikki ne valat jotka teidän Majesteettine on heiltä saanut -.”²⁸⁴

Kirjeessä Keithiä kutsutaan murhaajaksi, kelmiksi ja kuninkaalleen antamansa valan pettäneeksi. Kirjava kuvailu ja Keithin mustamaalaaminen ovat osittain aikansa kirjeenkirjoitusmuodon retoriikkaa, jossa asiat on tapana esittää mustavalkoisesti²⁸⁵, mutta selkeästi Keith näyttäytyy kirjeessä vaarallisena henkilönä, josta Kaarle tahtoi päästä eroon. Ei tiedetä minne Keith pakeni Ruotsista²⁸⁶, mutta Kaarlen päätös kirjoittaa Keithistä varoituskirje Skotlannin kuninkaalle

²⁸⁰ UEF MOT, sold s [-en, -, -] (13.04.2018).

²⁸¹ Trim 2002, 81-85.

²⁸² Kaarle-herttua Skotlannin kuningas Jaakko V 14.05.1599. RA.

²⁸³ Kaarle-herttua Skotlannin kuningas Jaakko V 14.05.1599. RA.

²⁸⁴ Kaarle-herttua Skotlannin kuningas Jaakko V 14.05.1599. RA.

²⁸⁵ Koskinen 2011, 103.

²⁸⁶ Fischer 1907, 67.

antaa ymmärtää, että kirjeen kontekstissa, että Keith näyttäytyi Kaaralle skotlantilaisena ja että Keithillä oli yhä suhteita Skotlantiin. Näin olikin, sillä 1580-luvulla Keith oli toiminut Skotlannin diplomaattina Tanskassa, ja 1590 hän oli saattanut Skotlannin kuningasta Ruotsin maiden lävitse tämän matkalla Skotlannista Tanskaan.²⁸⁷

Tätä taustaa vasten tarkasteltuna Keith näyttäytyy petturina Ruotsin uutta hallintoa – Kaarlen hallintoa kohtaan, mutta myös useamman hallitsijan palvelijana, jolla oli korkeasta arvostaan huolimatta, uskollisuussuhde myös toiseen hallitsijaan. Tätä uskollisuussuhdetta, tai paremminkin sen puutetta, pyrkii myös Kaarle hyödyntämään kirjeessään. Perustellessaan Keithin kelmimäisyyttä, hän pyrkii vetoamaan kuningas Jaakkoon kertomalla Keithin pettäneen hallitsijalleen tekemän valan, siis samaisen jonka kautta Keith oli sidottu myös kuningas Jaakkoon.

²⁸⁷ University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record ID: 1531 (18.04.2016).

6. Johtopäätökset

Pro gradu -tutkielmani aineiston kirjeissä skotlantilaiset palkkasoturit näyttäytyvät hyvinä ja huonoina palkkasotureina, uskollisina ystävinä ja palvelijoina, ulkomaalaisina, vihollisina, pettureina ja skotlantilaisina. Kirjeistä esiin nousseet diskurssit, joiden kautta skotlantilaisia merkityksellistetään ovat skotlantilaisuusdiskurssi, uskollisuusdiskurssi, petturi- ja kapinallisdiskurssi, palkkasoturidiskurssi, valtakurssi, sekä erityisesti kahden viimeisen kanssa risteävät alamaisuusdiskurssi ja toiseusdiskurssi. Sen sijaan eroja skotlantilaisten, niin yksilöiden, kuin miehistöjenkin, näyttäytymisen suhteen kirjeissä nousee esille erityisesti ympäröivän kontekstin kautta. Niin henkilökohtaisilla, kuin poliittisillakin suhteilla, sekä kirjeiden kirjoittamisen ajallisella kontekstilla, on huomattavampi varianssia aiheuttava vaikutus skotlantilaisten näyttäytymiseen kirjeissä, kuin kirjeenkirjoittajan suhtautumisella skotlantilaisuuteen. Ainoan selkeän poikkeuksen tähän luovat kuningas Juhana III vuosien 1574-1576 kirjeet, joissa skotlantilaisuusdiskurssi muuttuu yksiselitteisesti negatiiviseksi merkityskategoriaksi Wesenbergin piirityskatastrofin, kuninkaan henkeä uhkanneen skotlantilaisten masinoiman salamurhahankkeen ja Tukholman edustalle majoittuneiden, kuninkaan kanssa riidoissa olevien skotlantilaisten takia.

Toisin sanoen aineistosta ei nouse esiin kirjeenkirjoittajien kesken yhtenäistä, mutta ei toisaalta myöskään selkeästi toisistaan eroavaa suhtautumistapaa skotlantilaisiin, vaikkakin merkityksellistämisen tavat ovat samoja. Samoin kirjeiden kirjoittajien suhtautuminen skotlantilaisiin yksilöihin, sekä heidän näyttäytymiseensä vaihtelee, mutta tällä ei näytä olevan mitään tekemistä vuosien 1574 ja 1576 väliä lukuun ottamatta heidän skotlantilaisuutensa tai palkkasoturi-statuksensa kanssa.

Miehistöt näyttäytyvät kirjeissä poikkeuksetta palkkasotureina silloin, kun heitä ei ole merkityksellistetty heidän komentajansa kautta. Tällöin, kun kyseessä on luotettu komentaja, kirjeissä ei mainita lippueen sisältävän skotlantilaisia tai palkkasotureita, eikä eroa tehdä oman valtakunnan hovilippueen tai skotlantilaisten palkkasoturien välillä. Kirjeissä poikkeuksetta sekä palkkasoturistatus, että skotlantilaisstatus nousevat esiin yhdessä. Tällöin, erityisesti toiseusdiskurssin ja palkkasoturidiskurssin kautta skotlantilaiset näyttäytyvät sotilaina, jotka taistelevat rahasta ja joiden alamaisuus ja uskollisuus Ruotsin kruunua kohtaan ovat yhteydessä heidän palkattuna olo aikaansa. Palkkasoturistatus ja skotlantilaisuus erottavat skotlantilaiset kirjeissä Ruotsin valtakunnan omista sotilaista. Tämä näyttäytyy kirjeissä ongelmallisena seikkana silloin, kun skotlantilaisten palkkaussuhdetta ollaan lopettamassa, tai auktoriteetti on vaihtunut.

Tarkastelujakson alussa skotlantilaiset näyttäytyvät miehistöt näyttäytyvät skotlantilaisina palkkasotureina, eikä palkkasoturidiskurssi näyttäydy yksiselitteisen positiivisena tai negatiivisena merkityskategoriana. Palkkasoturijoukot näyttäytyvät kruunua ja sen alamaisia kuormittavina, turhina, mutteivät huonoina sotilaina. Vuosina 1573 ja 1591 kun kuningas Juhana määräsi valtakuntaan värvättäväksi skotlantilaisia palkkasotureita ja tarkastelujakson viimeisenä vuonna 1599 Kaarle-herttuan Narvan skotlantilaisille osoittamassa kirjeessä skotlantilaiset merkityksellistämiseen käytetty palkkasoturidiskurssi on positiivinen merkityskategoria. Toiseusdiskurssi on harvoin läsnä ja skotlantilaiset näyttäytyvät tarpeellisina ja hyvinä, palkkaajilleen uskollisina. Kun skotlantilaisten palkan maksun kanssa ilmeni ongelmia vuonna 1573 ja sotajoukko ei kulkenut eikä sitä onnistuttu kuljettamaan kuninkaan vaatimaa vauhtia Ruotsista Liivinmaalle, skotlantilaiset näyttäytyivät palkkasotureina, jolloin diskurssi kuuluu negatiiviseen merkityskategoriaan. Tällöin skotlantilaiset näyttäytyivät huonoina ja epäluotettavina sotilaina ja toiseusdiskurssi on usein apudiskurssina

läsnä alleviivaamassa eroa epäluotettavien skotlantilaisten ja kuninkaan uskollisten alamaisten välillä. Vuosien 1574 ja 1576 välillä skotlantilaiset miehistöt eivät näyttäyty enää palkkasotureina, lukuun ottamatta kirjettä, jossa kuningas Juhana käsittelee palveluksesta erotettujen skotlantilaisten ja kuninkaan välistä kiistaa skotlantilaisten vaatimista, maksamattomista palkoista. Tarkastelujakson näiden vuosien kirjeissä skotlantilaiset miehistöt näyttäytyvät pettureina, kapinallisina ja vihollisina ja itse skotlantilaisuus toimii negatiivisena merkityskategoriana.

Yksilöt näyttäytyvät kirjeissä ensisijaisesti skotlantilaisina vain harvoin ja heidän suhteellaan ja siteellään Ruotsin kruunuun ja sen suomiin titteleihin on huomattavasti enemmän merkitystä kuin heidän skotlantilaisuudellaan tai palkkasoturitaustallaan sen suhteen, millaisina he näyttäytyvät. He ovat aatelismiehiä, ratsumestareita, kapteeneita, uskollisia ystäviä ja palvelijoita, sekä kapinallisia ja pettureita. Henkilöstä, jonka asema sosiaalisessa hierarkiassa on korkealla, kirjoittavat “kuninkaan uskollisena miehenä” myös muut, kuin kuningas itse, ajan kirjeenkirjoituksen konventioiden mukaisesti, ja toisaalta henkilöstä joka on menettänyt hallitsijan luottamuksen, kirjoitetaan petturina ja ilman kirjeenkirjoituksen konventioiden määräämiä korulauseita, olipa hänen yhteiskunnallinen asemansa ennen luottamuksen menetystä millainen hyvänsä.

Kirjeiden kirjoittajat kuitenkin selvästi tiedostavat skotlantilaisten yksilöiden skotlantilaisen identiteetin ja aktiivisen Skotlantiin yhteydenpidon suomat mahdollisuudet ja funktiot. Selkeimmin yksilöt näyttäytyvät skotlantilaisina silloin kun kirjeiden kirjoittajat haluavat tai joutuvat käsittelemään tätä yhteydenpitoa. Skotlantilaiset ratsumestarit ja kapteenit näyttäytyvät nimenomaan skotlantilaisina myös silloin, kun heidät merkityksellistetään skotlantilaisen miehistönsä kautta tai sen yhteyteen. Diskurssit, joiden avulla

skotlantilaisia yksilöitä merkityksellistetään, ovat uskollisuusdiskurssi, valtakurssi, skotlantilaisuusdiskurssi, sekä petturi- ja kapinallisuusdiskurssi.

Pro gradu-tutkielmani tutkimustulokset ovat linjassa aiheen tutkimushistorian kanssa. Skotlantilaiset palkkasoturit näyttäytyvät uuden ajan alulle tyypillisinä palkkasotureina, joita hallitsijat pitivät toisaalta tarpeellisina ja hyvämaineisina, mutta toisaalta tilanteen tullen epäluotettavina. Poikkeuksen muodostaa vuosien 1574 ja 1576 välinen aika, jolloin suhtautumien skotlantilaisiin korostuu selkeästi omaksi ajanjaksokseen tarkasteluajanjaksolla. Näin suhtautuminen skotlantilaisiin palkkasotureihin ei eroa tutkimusjaksolla uuden ajan alun yleisestä suhtautumisesta palkkasotureihin. Skotlantilaisiin palkkasoturikomantajiin ja aatelismiehiin suhtauduttiin ensisijaisesti muiden, lähtökohtaisesti yhteiskunnallisten ja sosiaalisten ominaisuuksien, ei heidän skotlantilaisuutensa perusteella.

Lähteet**Painamattomat lähteet**

Kuningas Juhana III Andrew Keithille 21.12.1570.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III ulkomaalaisille huoveille 10.04.1572.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III William Moncrieffille ja Daniel Korsille
01.06.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA).

RA.

Kuningas Juhana III Älvsborgin kuvernöörille 18.06.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III Andrew Keithille 03.08.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III Christiern ja Fredrich Sleuterille 20.08.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana Pontus De la Gardielle 03.09.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana Henrik Hornille 16.09.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Juhana III Melchier Jonssonille ja Matts Månssonille 30.09.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III Christoffer Grippille 04.10.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III Jacob Baggelle, Nils Anderssonille ja Hugh
Cahunille 11.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana Christoffer Grippille 12.10.1573.
Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana Tile Hampelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana III Jacob Baggelle 12.10.1573. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kuningas Juhana Pontus De la Gardielle 19.04.1574. Valtakunnanregistratuura (SVRA). RA.

Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 03.06.1574. Valtakunnan regsitratuura (SVRA). RA.

Kuningas Juhana III Tukholman pormestarille 6.06.1576. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Juhana III Andrew Keithille 26.08.1580. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

Juhana III Willam Wallacelle 26.07.1583. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA

Juhana III Henry Leyellille 08.06.1591. Valtakunnanregistratuura (SVAR). RA.

Kaarle-herttua Juhana III:le 14.01.1592. Kaarle-herttuan registratuura. RA.

Kaarle-herttua Klaus Flemingille 15.06.1593. Hertig Karls Registratur. RA.

Kaarle-herttua Skotlannin kuningas Jaakko V 14.05.1599. RA.

Kaarle-herttua Henry Leyellin lippueelle 02.10.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Kaarle-herttua skotlantilaisille huoveille 06.11.1599. Valtakunnanregistratuura (SRA). RA.

Painetut lähteet

Eric Sparre Nils Gyllenstjernalle 1583. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 7.

Pontus De la Gardie Juhana III:le 07.11.1580. Handlingar rörande Skandinaviens historia vol 36.

Digitaaliset lähteet

University of St. Andrews Institute of Scottish Historical Research, Record-tietokanta. Luettu 24.04.2016.

<http://www.st-andrews.ac.uk/history/ssne/index.php>

Fornsvensk lexikalisk databas. Luettu 24.04.2016.

<https://spraakbanken.gu.se/fsvldb/>

UEF MOT. Luettu 13.04.2018.

<https://mot-kielikone-fi.ezproxy.uef.fi:2443/mot/uef/netmot.exe?motportal=80>

Svensk biografisk lexikon. Luettu 12.03.2018.

<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Start.aspx>

Riddarhuset. Luettu 09.03.2018.

<https://www.riddarhuset.se/>

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti 1993. Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.

Fallon, James 1972. Scottish Mercenaries in the service of Denmark and Sweden 1626-1632. University of Glasgow. Glasgow.

Fischer, Th. A 1907. *The Scots in Sweden – Being A Contribution Towards The History of The Scots Abroad*. Otto Schulze & CO. Edinburgh.

Dow, James 1965. *Ruthven's army in Sweden and Esthonia* sarjassa Historiskt arkiv No 13. 1965 Almqvist & Wiksell. Tukholma.

Elofsson, Sven 1599. *Paralipomena* teoksessa *Handlingar rörande Skandinaviens historia* vol 12. Toimittanut Shróder, Johan Henrik. 1825. Wiborgs Förlag. Tukholma.

Grosjean, Alexia 1993. *Scots and the Swedish State: Diplomacy, Military Service & Ennoblement 1611-1660*. University of Aberdeen. Aberdeen.

Grosjean, Alexia 2003. *A century of Scottish Governorship in the Swedish Empire 1574-1700* teoksessa *Military governors and imperial frontiersc. 1600-1800: a study of Scotland and empires*. Toimitanut: Mackillop, Andrew, Murdoch, Steve sarjassa *History of warfare* No 17. Leiden. Hollanti.

Grosjean, Alexia 2003. *An unofficial alliance: Scotland and Sweden 1569-1654*. Leiden. Hollanti.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino. Tampere.

Katajala, Kimmo 2002. *Suomalainen kapina: Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n.1150-1800)*. SKS. Helsinki.

Kiernan, Victor 1957. *Foreign Mercenaries and Absolute Monarchy* julkaisussa *The Past and Present Society*. No. 11 huhtikuu 1957. Oxford University Press. Oxford.

Koistinen, Mikko 1998. *Pelkkää taloutta – Retoriikka journalismin tutkimuksessa* teoksessa *Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan*. Toimittanut: Kantola, Anu, Moring, Inka, Väliverronen, Esa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki.

Koskinen, Ulla 2011. *Hyvien miesten valtakunta – Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa*. SKS. Helsinki.

Lehtonen, Mikko 1996. *Merkitysten maailma. Vastapaino*. Tampere.

Miller, James 2003. *The Scottish Mercenary as a migrant labourer in Europe 1550-1650* teoksessa *Fighting for Living – A Comparative History of Military Labour 1500-2000*. Toim. Erik-Jan Zürcher. Amsterdam University Press. Amsterdam.

Pohjola-Pirhonen, Helge 1973. *Olavinlinnan historialliset vaiheet. Savonlinnan Kirjapaino Oy. Savonlinna*.

Tawastjerna, Werner 1918-1920. *Pohjoismaiden Viisikolmattavuotinen sota – Vuosien 1570 ja 1590 välinen aika*. SKS. Helsinki.

Tawastjerna, Werner 1929. *Pohjoismaiden Viisikolmattavuotinen sota – Sotavuodet 1590-1595 ja Täysinän rauha*. SKS. Helsinki.

Trim, J.B. David 2002. *Fighting 'Jacob's' Wars. The Employment of English and Welsh Mercenaries in the European Wars of Religion: France and Neatherlands, 1526-160*. Department of War Studies, Kings College, University of London. London.

Ylikangas, Heikki 1977. *Nuijasota*. Otava. Helsinki.

Ödberg, Fridolf 1897. Om stämplingarna mot konug Johan III åren 1572-1575. C.E. Fritzes Kungl. Hofbokhandel. Tukholma.

Liite 1. Kirjeiden perustiedot

Lähetäjä	Vastaanottaja	Sisältö	Päivämäärä	Lähde
Kuningas Juhana III	Forsholman herra Andrew Keith	Käskey ulkomaalaisten palkkasoturien vapauttamisesta palveluksesta.	21.12.1570	Riksregistraturet vol. 53
Kuningas Juhana III	Ulkomaiset palkkasoturihuovit	Tiedote koskien palkkaa ja linnaleiriä.	04.04.1572	Riksregistraturet vol. 56
Kuningas Juhana III	Skotlantilainen ratsumestari ja palkkasoturikomentaja William Moncrieff	Käskey värvätä lipullinen skotlantilaisia huoveja Liivinmaalle.	01.06.1573	Riksregistraturet vol 58.
Kuningas Juhana III	Älvsborgin kuvernööri	Käskeyä koskien skotlantilaista sotajoukkoa kaupungin lähistöllä.	18.06.1573	Riksregistraturet vol 58.
Kuningas Juhana III	Forsholman herra Andrew Keith	Tiedote skotlantilaisten liikkeistä valtakunnan halki ja pyrkimyksestä maksaa heille.	03.08.1573	Riksregistraturet vol 58.

Kuningas Juhana III	Palvelijat Christiern ja Fredrich Sleuter	Tiedote skotlantilaisten palkkasoturien liikkeistä valtakunnan halki.	20.08.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Kenttäeversti paroni Pontus De la Gardie	Käsky kuljettaa skotlantilainen sotajoukko Liivinmaalle.	03.09.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Suomalainen aatelismies ja ritari Henrik Clausson Horn	Kuningas Juhana mainitsee skotlantilaiset palkkasoturit, joita ollaan kuljettamassa laivoilla Narvaan.	16.09.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Palvelijat Melchier Jonsson ja Mats Månsson	Käsky järjestää skotlantilaiselle sotajoukolle muonitus ja siirto laivoihin.	30.09.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Palvelija Chirstoffer Grip	Kuningas ilmaisee turhautumisensa skotlantilaisen sotajoukon hitauteen.	04.10.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Amiraali Jacob Bagge, Nils Andersson Burman ja Hugh Cahun.	Tiedote skotlantilaisten palkanmaksusta.	11.10.1573	Riksregistraturet vol. 58

Kuningas Juhana III	Palvelijat Otoff Knutso, Eskill Jonsson ja Jons Eriksson	Tiedote skotlantilaisten palkanmaksusta.	11.10.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Palvelija Christoffer Grip	Käsky järjestää skotlantilaiselle sotajoukolle muonitus, palkka ja siirto laivoihin.	12.10.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Palvelija Tile Hampe	Käsky järjestää skotlantilaiselle sotajoukolle muonitus, palkka ja siirto laivoihin.	12.10.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Amiraali Jacob Bagge	Käsky järjestää skotlantilaiselle sotajoukolle muonitus, palkka ja siirto laivoihin.	12.10.1573	Riksregistraturet vol. 58
Kuningas Juhana III	Kenttäeversti paroni Pontus De la Gardie	Käsky pidättää Archibald Ruthven ja muut kapinalliset.	19.04.1574	Riksregistraturet vol. 59
Kuningas Juhana III	Tukholman pormestarille	Käsky olla päästämättä skotlantilaisia kaupunkiin, sekä pidätysmääräys ratsumestari William	03.06.1574	Riksregistraturet vol. 59

		Moncrieffista ja hänen huoveistaan.		
Kuningas Juhana III	Palvelija Pelle Persson	Koskien Gilbert Balfourin vankina pitämistä ja kohtaloa.	06.06.1576	Riksregistraturet vol. 61
Kuningas Juhana III	Forsholman herra, valtakunnankansleri Andrew Keith	Kuningas Juhana käskee Keithin Suomeen tekemään rekisterin Suomessa oleskelevasta sotaväestä.	26.08.1580	Riksregistraturet vol. 65
Kenttäeversti paroni Pontus De la Gardie	Kuningas Juhana III	Post Scriptum herra Andrew Keithin saapumisesta Käkisalmeen.	07.11.1580	Handlingar rörande Skandnaviens historia vol 36.
Valtakunnanneuvos Eric Sparre	Valtakunnankansleri vapaaherra Nils Gyllenstjerna	Koskien Skotlannin kuninkaan tarjoamaa paronin titteliä ja herra Andrew Keithiä.	???.?.1580.	Handlingar rörande Skandnaviens historia vol 7.
Kuningas Juhana III	Ratsumestari ja Jaaman linnan päällikkö William Wallace	Kirjeessä kuningas Juhana nimittää Wallacen Jaaman linnan ylipäälliköksi.	26.07.1583	Riksregistraturet vol. 68

Kuningas Juhana III	Ratsumestari Henry Leyell	kuningas Juhana käskee Leyellin värvätä huoveja Skotlannista.	08.06.1591.	Riksregistraturet vol. 81
Kaarle-herttua	Kuningas Juhana III	Kaarle-herttua ehdottaa Henry Leyellin ja toisen skotlantilaisen ratsumestarin, William Ruthvenin lippueiden viemistä piirittämään Iivananlinnaa.	14.01.1592	Hertig Karls Registratur vol. 14
Kaarle-herttua	Viikin vapaaherra ja Suomen marski Klaus Fleming.	Kaarle-herttua käskee Flemingin vapauttaa Suomessa oleskelevat William Ruthvenin skotlantilaiset huovit palveluksesta.	15.06.1593	Hertig Karls Registratur vol. 15
Kaarle-herttua	Skotlannin kuningas Jaakko VI	Koskien Andrew Keithiä.	14.05.1599	Riksarkivet
Kaarle-herttua	Skotlannin kuningas Jaakko VI	Kirjeessä Kaarle-herttua varoittaa kuningasta Andrew Keithistä, jota herttua pitää , kelminä ja petturina.	15.05.1599	Hertig Karls Registratur vol. 88

Kaarle-herttua	Henry Leyellin skotlantilainen lippue Narvassa	Kaarle-herttua antaa kirjeessä skotlantilaiselle lippueen miehistölle anteeksi menneet, kiittää toimeentulemisesta Narvan kaupungin porvareiden kanssa ja pyytää näitä tarvittaessa pidättämään saksalaisen Otto Yxkullin.	02.10.1599	Hertig Karls Registratur vol. 88
Kaarle-herttua	Skotlantilainen lippue Narvassa	Kaarle kiittelee skotlantilaisten uskollisuutta ja, että nämä ottivat Yxkullia ”ja hänen kelmejään kaulasta.”	06.11.1599	Hertig Karls Registratur vol. 88